

บทที่ 4

แบบเรียนสังคมศึกษากับการกล่อมเกลாத่างการ เมือง

ในบทที่ 3 จะเห็นได้ว่ารัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้สร้างหลักสูตรสังคมศึกษาเพื่อใช้กล่อมเกลாத่างการ เมืองให้แก่พลเมือง และเพื่อให้เห็นเนื้อหาสาระที่รัฐได้กล่อมเกลาท่างการ เมืองชัดเจน ในบทนี้จะศึกษารายละเอียดจากแบบเรียนสังคมศึกษา เนื่องจากแบบเรียนเป็น "สื่อ" ที่สำคัญในการนำเสนอรายละเอียดเนื้อหาของหลักสูตร เพื่อที่จะนำมาถ่ายทอดปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจให้แก่ผู้เรียน อันจะทำให้ผู้เรียนบรรลุเป้าหมายของหลักสูตร โดยเฉพาะการเรียนการสอนในเวลาดังกล่าวมีลักษณะการเรียนการสอนแบบท่องจำ หรือเป็น "การสอนหนังสือ"¹ ความสำคัญของเนื้อหาแบบเรียนจึงทวีความสำคัญมากขึ้น

ประการสำคัญ การประกาศหลักสูตร พุทธศักราช 2503 ทำให้รัฐบาลสามารถเข้าไปควบคุมในเรื่องแบบเรียนมากขึ้น กล่าวคือ การประกาศหลักสูตรใหม่เป็นโอกาสที่กระทรวงศึกษาธิการ เปลี่ยนแปลงแบบเรียนใหม่ แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการจึงเข้าไปแทนที่แบบเรียนของเอกชนที่แพร่หลายอยู่ในขณะนั้น² แม้ว่ากระทรวงศึกษาธิการจะยินยอมให้เอกชนเสนอแบบเรียนเพื่อขอรับอนุญาตใช้เป็นแบบเรียนในโรงเรียนได้ แต่ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการจัดทำตำรา และแบบเรียน พุทธศักราช 2493 กำหนดไว้ว่า หนังสือที่จะใช้เป็นแบบเรียนจะต้องให้ผู้ทรงคุณวุฒิของกระทรวงพิจารณาแบบเรียนตามนโยบาย³ ดังนั้นแบบเรียนต่าง ๆ

¹ ลัดดา สุวรรณกุล, "พัฒนาการของหลักสูตรประถมศึกษา และมัธยมศึกษาในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัย ภาควิชาบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518), หน้า 18.

² จริญญา วงศ์สายพันธ์, ระบบการศึกษาไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 52.

³ กระทรวงศึกษาธิการ, ความเป็นมาของแบบเรียนไทย, หน้า 169.

นอกจากจะให้ความรู้ความเข้าใจเนื้อหาสาระตามธรรมชาติของวิชาต่าง ๆ แล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความเป็นเอกภาพและความมั่นคงของชาติ ดังที่พระยาสุนทรพิพิธ หนึ่งในคณะกรรมการที่ปรึกษาพิจารณาปรับปรุงการปกครองของคณะปฏิวัติ ได้แสดงความคิดเห็นไว้ในสภาการศึกษาแห่งชาติว่า

บุคคลต่างชาติ ต่างภาษา เข้ามาดังภูมิภาคในอยู่ในประเทศ แม้ชนบางกลุ่มในประเทศเอง ก็มีการจัดตั้งโรงเรียนสอนภาษาอื่น ๆ ย่อมเป็นผลกระทบบกระเทือนทั้งคานการปกครองและคานการเมือง อันเป็นภาระที่รัฐจะควบคุมการดำเนินงานมิให้เป็นภัยแก่ประเทศไทย ทางหนึ่งเพื่อกำจัดเหตุที่จะทำให้เกิดความแตกแยกกันทางจิตใจให้หมดสิ้นไป จึงต้องไขหนังสือไทยเป็นสื่อกลางที่จะทำให้คนทั้งชาติรวมจิตใจกันด้วยความรู้สึกร่วมกัน⁴

แบบเรียนสังคมศึกษากับการสร้างเอกภาพและความมั่นคงของชาติ

ในตอนท้ายของบทที่ 3 ได้แสดงให้เห็นว่า รัฐบาลได้สร้างหลักสูตรเพื่อกล่อมเกลาลูกเมืองเกี่ยวกับเอกภาพและความมั่นคงของชาติ โดยถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาติ และความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสังคมแบบเรียนซึ่งเป็น "สื่อ" สำคัญของหลักสูตรจึงมีเนื้อหาตอบสนองจุดมุ่งหมายของหลักสูตรเพื่อให้เกิดความเข้าใจชัดเจนจะเสนอ การอธิบายความหมายของคำว่า "ชาติ" ในแบบเรียน การปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาติ และการปลูกฝังความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสังคม-ชาติ ดังต่อไปนี้

การอธิบายความหมายคำว่า "ชาติ" ในแบบเรียน

การอธิบายความหมายของคำว่า ชาติ ได้อธิบายไว้ในแบบเรียนหลายแห่ง ทั้งประมวลการสอนวิชาสังคมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็นเอกสารสำคัญของรัฐ ใช้แนะนำกระบวนการเรียนการสอนของครู อธิบายความหมายของชาติว่า

⁴สำนักงานสภาการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, เอกสารประกอบการสัมมนาวางแผนการศึกษาระดับชาติ ระหว่างวันที่ 7-11 กรกฎาคม 2512, หน้า 203.

ชาติ หมายถึง คนซึ่งมีหลักแหล่ง ถิ่นฐาน อยู่ในแผ่นดินใดแผ่นดินหนึ่ง เป็นประจำ มานานแล้ว มีความสนใจและมีส่วนไควส่วนเสียในเรื่องความเจริญและความเสื่อมในส่วนรวมรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีประมุขรวมกันและมีระเบียบการปกครองเป็นของตนเอง

การร่วมกันเข้าเป็นประเทศชาตินั้น อาจจะมีเชื้อชาติหลายเชื้อชาติผสมกัน... แต่ประเทศไทยนั้น ตามประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นชัดเจนว่าเป็นเชื้อชาติเดียวกัน แต่อพยพมาจากต่างวาระกันและมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่ต่าง ๆ ใกล้เคียงกัน จึงมีความผิดแผกกันไปบ้างในเรื่องขนบธรรมเนียม ความเป็นอยู่และภาษาท้องถิ่น⁵

แบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมือง ประโยคมัธยมศึกษาตอนต้น กระทรวงศึกษาธิการ อธิบายว่า

ชาติ คือบุคคลที่สืบสายโลหิตอันเดียวกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีเดียวกันเหมือนครอบครัวใหญ่ครอบครัวหนึ่ง แต่ปัจจุบันนี้ประเทศไทยจะมีชนชาติของคนโดยบริสุทธิ์ย่อมมีเชื้อชาติอื่นมารวมอยู่ในความคุ้มครองของประเทศเดียวกันหลายชาติ หลายภาษา โดยอาศัยเครื่องผูกพันบุคคลนั้น ๆ ไว้กับประเทศของตน ซึ่งเรียกวาสัญชาติ เช่นชาวจีน อาจมีสัญชาติไทยด้วยการแปลงชาติ เราเรียกว่าเชื้อชาติจีน สัญชาติไทย เป็นพลเมืองของประเทศไทย ส่วนชนชาติอื่นที่ยังไม่ถือสัญชาติไทย แต่หากมาหากินอยู่ในประเทศไทยเราเรียกว่า คนต่างชาติ หรือคนต่างประเทศ คนเหล่านี้ถือวว่าเป็นพลเมืองของประเทศอื่น

ประเทศคือ ชาติที่มีรัฐบาลปกครอง ออกกฎหมายให้ชุมชนนั้นปฏิบัติตาม และมีอาณาเขตแน่นอน⁶

แบบเรียนหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ของ วิสิษฐ พุทธิบัณฑิต และภิญญ คำพิทักษ์ อธิบายว่า "ชาติ หมายถึง ชุมชนที่รวบรวมกันเข้าเป็นปึกแผ่น มีรัฐบาลปกครอง เรียกว่า ประเทศ ก็ได้"⁷

⁵กระทรวงศึกษาธิการ, ประมวลการสอนวิชาสังคมศึกษา ชั้นประถมศึกษา, หน้า 76-77.

⁶กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น พิมพ์ครั้งที่ 3 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506), หน้า 43.

⁷วิสิษฐ พุทธิบัณฑิต และ ภิญญ คำพิทักษ์, แบบเรียนหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 (ธนบุรี : สื่อการค้า, 2506), หน้า 25.

นอกจากนี้ยังมีการอธิบายความหมายของคำว่า "รัฐ" คือองค์การซึ่งก่อตั้งขึ้นใน
ทางการเมือง เพื่อครอบครองดินแดนอันมีอาณาเขตแน่นอน มีรัฐบาลที่มีอำนาจอิสระบริหาร
... คำว่ารัฐนี้เป็นคำที่ใช้ในความหมายอย่างกว้าง ๆ แต่ตามธรรมดาเรียกว่าประเทศ"⁸

การอธิบายที่ยกมานี้แสดงให้เห็นว่า การอธิบายคำว่า ชาติ ประเทศ รัฐ มี
การใช้คำ "รวม" กันหลายคำดังนี้

ตารางที่ 2 การอธิบายชาติ ประเทศ รัฐ ในประมวลการสอนและแบบเรียน
สมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

ชาติ, ประเทศ, รัฐ ที่มา	ชนเชื้อชาติ เดียวกัน	ชนเชื้อชาติอื่น	เจตนารมณ์ ร่วมกัน	ดินแดน	รัฐบาล
ชาติ ในประมวลการสอน	/	/	/	/	/
ประเทศในแบบเรียนของกระทรวง	/	/		/	/
รัฐ ในแบบเรียนของกระทรวง	/	/		/	/
ชาติ ในแบบเรียนของเอกชน	/	/		/	/
ชาติ ในแบบเรียนของกระทรวง	/	/			
ชาติ-ประเทศในแบบเรียนกระทรวง	/	/	/	/	/

จากตารางข้างต้นแสดงให้เห็นว่าในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใช้
คำว่า ชาติ ประเทศ รัฐ ในความหมายร่วมกัน กล่าวคือ การที่บุคคลมีความผูกพันกัน
อาศัยอยู่ในดินแดนร่วมกัน ภายใต้รัฐบาลเดียวกันซึ่งเป็นลักษณะการอธิบายความหมาย
ของรัฐชาติ (Nation State) อาจพิจารณาได้ว่า ชาติ หรือ รัฐ ของไทยนั้นได้มี

⁸ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนหน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น,
หน้า 53-54.

ลักษณะความเป็นรัฐชาติ มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5⁹ ถึงแม้ว่าแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการในตารางจะปรากฏเฉพาะเชื้อชาติ (race) แต่เมื่อพิจารณาการอธิบายประเทศตามติดกันมาว่า ประเทศคือชาติที่มีรัฐบาลปกครอง ออกกฎหมายให้ชุมชนนั้นปฏิบัติตามและมีอาณาเขตแน่นอน สะท้อนให้เห็นการเน้นความเป็นประเทศชาติ ดังจะกล่าวถึงต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้ชาติ ประเทศ รัฐ จะใช้ความหมายในลักษณะของรัฐชาติร่วมกัน หากพิจารณาบริบทของเรื่องแล้ว จะพบว่าค่าต่าง ๆ เหล่านี้จะมีจุดเน้นที่ต่างกัน กล่าวคือ ชาติ จะให้ความสำคัญในเรื่องเชื้อชาติ (race) แม้แบบเรียนจะใช้คำว่าชนเชื้อชาติเดียว แต่ปัจจุบันชนเชื้อชาติอื่นก็เป็นพลเมืองไทยได้โดยการเปลี่ยนสัญชาติ ทั้งนี้ก็เพราะคำอธิบายดังกล่าวอยู่ในเรื่องหน้าที่พลเมืองต่อชาติ แบบเรียนจึงอธิบายในลักษณะของกฎหมาย แต่ก็สะท้อนให้เห็นความเป็นชาติในระบบรัฐ-ชาติสมัยใหม่ที่มีชนชาติอื่นมาอาศัยอยู่ด้วย การอธิบายดังกล่าวจึงเป็นทั้งการชี้แจงและการตอกย้ำสำนึกของความเป็นพลเมืองของประเทศ-ชาติ

การที่ประมวลการสอนและแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งเป็น "กลไก" ของรัฐโดยตรงพยายามอธิบายความผูกพันของเชื้อชาติ ชนบระเพณี ความสนใจร่วมกัน การมีส่วนร่วมเสียร่วมกัน อันเป็นการสร้างสำนึกของความเป็นพวกเดียวกันเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นชัดเจนถึงความพยายามของรัฐในการสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคงให้แก่ชาติ เพราะความผูกพันดังกล่าวย่อมสามารถเหนี่ยวนำความผูกพันของคนในชาติให้แนบแน่นได้ง่าย ลักษณะดังกล่าวแสดงว่าแบบเรียนใช้ว่า ชาติ โดยเน้นในประเด็นของเชื้อชาติไทยหรือความเป็นชาติไทย

ประเทศ ในแบบเรียนจะเน้นในเรื่องของภูมิศาสตร์ ภูมิประเทศ ดังจะเห็นจาก "ประเทศคือแผ่นดินอันกว้างใหญ่ เป็นที่อยู่อาศัยของชนชาติเดียวกัน อยู่ภายใต้การปกครองของรัฐบาลเดียวกัน ประเทศของเรามีชื่อว่าประเทศไทย"¹⁰

⁹ศึกษารายละเอียดจากสุมินทร์ จุฑาทนุร, การกล่อมเกลாத่างการเมือง โดยใช้แบบเรียนหลวงเป็นสื่อ.

¹⁰กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนชุดเสริมประสบการณ์สังคมศึกษาเล่ม 2 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), หน้า 66.

สำหรับคำว่า รัฐ นั้น เห็นได้ชัดเจนนว่า เน้นในทางการเมือง นับตั้งแต่การอธิบายว่า รัฐคือองค์กรที่ก่อตั้งขึ้นทางการเมือง และเป็นการอธิบายอยู่ในเรื่องระบอบการปกครอง

เมื่อเปรียบเทียบการอธิบายความหมายของคำว่า ชาติ ในแบบเรียน พ.ศ. 2485 ซึ่งอธิบายว่า "ชาติ คือคณะบุคคลที่สืบสายโลหิตเดียวกัน มีชนบประเพณีเดียวกัน ครั้นต่อมาภายหลัง ชาติต่าง ๆ เหล่านี้มีหัวหน้าทำการปกครอง ออกกฎหมายให้ชุมชนนั้น ๆ ปฏิบัติตาม มีอาณาเขตค้ของค่นแน่นอน ชาตินั้น ๆ ก็กลายเป็นประเทศหรือรัฐขึ้น"¹¹ ดังนี้

ตารางที่ 3 การอธิบายคำว่าชาติในแบบเรียน พ.ศ. 2485

ชาติ ประเทศ รัฐ	ชนชาติเดียวกัน	ชนชาติอื่น	เจตนารมณ์ร่วมกัน	ดินแดน	รัฐบาล
ชาติ	/				
ประเทศ, รัฐ	/			/	/

หรือคำอธิบายชาติในแบบเรียนหลักสูตร พ.ศ. 2493 ว่า "ชาติไทยนั้นมิได้หมายถึงตัวเราคนเดียวหรือชาวกรุงเทพฯ เท่านั้น หากหมายคความถึงคนไทยทั้งหมดที่มีอยู่ในโลก"¹²

จะเห็นได้ว่า "ชาติ" ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ชนะรัชต์ นอกจากจะแตกต่างไปจากเดิมในลักษณะของการเป็นระบบชาติสมัยใหม่ ที่อาจมีชนเชื้อชาติอื่นเข้ามาปะปน

¹¹กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนหน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5, หน้า 2-3.

¹²เชื้อ บุษปะเกศ หงสกุล, แบบเรียนหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 พิมพ์ครั้งที่ 7 (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2501), หน้า 87.

แต่รัฐก็ได้ให้ความสนใจกับนักเรียนว่า กรณีประเทศไทยนั้นเรามี "ประวัติศาสตร์" ร่วมกัน ซึ่งก็ได้อธิบายในแบบเรียนประวัติศาสตร์ตอนหนึ่งในเรื่องการอพยพของชนชาติไทยว่า "ฉะนั้นไทยและจีนที่ไม่ชอบการสงครามจึงชวนกันอพยพหนีไปให้พ้นจากบริเวณที่รบ"¹³ อันสะท้อนให้เห็นถึงการผูกโยงในกรณีคนจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมากทั้งแง่ประวัติศาสตร์และกฎหมาย คือการเปลี่ยนสัญชาติดังกล่าวมาแล้ว

การอธิบายชาติ-รัฐ สมัยจอมพลสฤษดิ์ ยังได้พยายามสร้างสำนึกของความเป็นพลเมืองไทยให้มีเจตนารมณ์ร่วมกันว่าทุกคนมี "ส่วนได้ส่วนเสียในเรื่องความเจริญความเสื่อมในส่วนรวมร่วมกัน" เจตนารมณ์ร่วมกันของประชาชนดังกล่าวนี้มีความสำคัญมากในการสร้างชาติ เพราะเป็นเสมือนพื้นฐานและทิศทางของการดำรงอยู่ของชาติ เพื่อกำหนดให้การดำเนินการต่าง ๆ ของชาติเป็นประโยชน์แก่ประชาชนอันเป็นสมาชิกของชาติให้มากที่สุด

การอธิบายความหมายคำว่า ชาติ ประเทศ รัฐ ในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ๓๓ พรรค เป็นการศึกษาความหมาย ชาติ ประเทศ รัฐ ในระบบรัฐชาติ คือมีองค์ประกอบที่ชัดเจนเกี่ยวกับประชาชน อาณาเขต และรัฐบาล ตลอดจนสำนึกความเป็นชาติและเจตนารมณ์ร่วมกันของพลเมือง การอธิบายความหมายของชาติในลักษณะดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นแนวนโยบายของรัฐในการที่จะสร้างชาติให้เป็นปึกแผ่นมั่นคง คุ้มเหตุดังกล่าวเนื้อหาแบบเรียนจึงมีลักษณะที่ทอสนอง ดังนี้

การปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของชาติ

ลักษณะการปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจดังกล่าว มีหลายลักษณะ เช่น การสอนตามลำดับเหตุการณ์ การสอนโดยยึดวีรบุรุษ และการสอนโดยวันสำคัญเป็นหลัก กำหนดเนื้อหาให้เรียนประวัติชนชาติไทยโดยสังเขป ตั้งแต่ดินเคิมของชนชาติไทย การอพยพลงมาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย การรวมอำนาจการปกครองกรุงสุโขทัยกับกรุงศรีอยุธยา การตั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี จนถึงการเสียกรุงครั้งที่ ๒ การกู้อิสรภาพและการตั้งกรุงธนบุรี การตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ เหตุการณ์ใน

¹³กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ชั้นประถมศึกษา 5, หน้า 64.

สมัยรัตนโกสินทร์ จนถึงพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญ

เนื้อหาประวัติศาสตร์ที่น่าเสนอนี้ เป็นเรื่องราวของการก่อร่างสร้างตัวของชาติไทย การกอบกู้เอกราช ตลอดจนความเจริญรุ่งเรืองของยุคสมัยต่าง ๆ เพื่อสร้างสำนึกความเป็นพวกเดียวกัน ความรักชาติ และความภาคภูมิใจในความเป็นชาติสำนึกและความรู้สึกถึงกล่าวยากที่จะแยกออกจากกันได้ แต่เนื่องจากเนื้อหาที่เลือกมาล้อมเกล้านี้ มีจุดเน้นที่แตกต่างกัน จึงจะแยกประเด็นเสนอตามลำดับข้างต้น

1. การปลูกฝังสำนึกความเป็นชาติร่วมกัน เนื้อหาประวัติศาสตร์ในแบบเรียน ใ้คืออธิบายประวัติความเป็นมาของชาติโดยสังเขปว่า คนไทยแต่เดิมนั้นอาศัยอยู่ทางตอนใต้ของประเทศจีน ต่อมาถูกจีนรุกราน คนไทยจึงพากันอพยพลงมาทางใต้ โดยแบ่งออกเป็นหลายสาขา และอพยพมาต่างวาระกัน สำหรับคนไทยในประเทศไทย คือไทยน้อย ซึ่งเป็นคนไทยอีกกลุ่มหนึ่งที่อพยพลงมาตามลำน้ำโขง และข้ามแม่น้ำโขงเข้ามาอาศัยอยู่ในดินแดนประเทศไทยในปัจจุบัน ภายหลังคนไทยได้รวบรวมกำลังกันขับไล่ขอม ก่อตั้งอาณาจักร และสามารถก่อร่างสร้างตัวจนเป็นปึกแผ่นมาจนถึงทุกวันนี้

จุดมุ่งหมายอย่างหนึ่งในการสอนประวัติศาสตร์ของชาตินี้ ประมวลการสอนวิชาสังคมศึกษา ซึ่งเป็นเอกสารที่กระทรวงศึกษาธิการแนะนำการสอนของครู ได้ระบุไว้ชัดเจนว่า เพื่อให้นักเรียนเข้าใจว่าคนไทยในประเทศไทยล้วนสืบเชื้อสายเดียวกัน อันเป็นการปลูกฝังสำนึกความเป็นพวกเดียวกัน ดังนี้

... อภิปรายจากประวัติศาสตร์การอพยพ . . . แล้วสรุปเพื่อให้นักเรียนได้เข้าใจแจ่มแจ้ง และสามารถเกิดความคิดรวบยอดได้ว่า คนไทยในประเทศไทยทั้งหมดเป็นเชื้อชาติเดียวกัน และยังมีหลงอยู่นอกประเทศอีกบาง ซึ่งเราได้รวบรวมกันเป็นปึกแผ่น มีประมุขรวมกัน มีส่วนได้ส่วนเสียร่วมกัน มีภาษา และประเพณีเดิมเดียวกัน แต่แยกกันไปบาง เพราะการอพยพมาต่างวาระกัน เพราะการคมนาคม และการติดต่อกับคนภายนอก¹⁴

แบบเรียนประวัติศาสตร์ก็ได้เน้นให้นักเรียนเข้าใจว่า คนไทยในประเทศไทยล้วนสืบเชื้อสายเดียวกัน คือ เผ่าไท มีประวัติความเป็นมาร่วมกัน การอธิบายชี้แจงให้เห็นความแตกต่างระหว่าง "คนไทย" กับ "ชนชาติไท" ชัดเจน ซึ่งแตกต่างจากแบบเรียนที่ผ่านมา ยังสะท้อนให้เห็นนโยบายของรัฐที่จะสร้างเอกภาพเฉพาะคนในชาติได้ ดังนี้

¹⁴กระทรวงศึกษาธิการ, ประมวลการสอนวิชาสังคมศึกษา, หน้า 78.

คนไทย (Thai) เป็นชนเผ่าไท (Tai) ซึ่งเป็นชนชาติหนึ่งอยู่ในเผ่ามองโกล มีถิ่นฐานอยู่ในประเทศจีน ภายหลังชนเผ่าไทถูกจีนรุกราน จึงพากันอพยพลงมาทางใต้ ซึ่งเคียวบางพวกอยู่ในพม่าก็มี ยังคงอยู่ในมณฑลยูนนาน ประเทศจีนก็มี ซึ่งพวกนี้จะเรียกว่า ชนชาติไท (Tai) สำหรับพวกที่อพยพลงสู่ประเทศไทย (Thailand) จะเรียกว่า คนไทย (Thai)¹⁵

การสร้างสำนึกความเป็นชาติร่วมกันเป็นการตอบสนองนโยบายของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ทั้งนี้พิจารณาในเบื้องต้นได้จาก การใช้คำในการอธิบายความหมายของคำว่า ชาติ ในประมวลการสอนโดยเทียบเคียงกับการอธิบายความหมายคำว่า ชาติ ของจอมพลสฤษดิ์ ที่เคยกล่าวไว้ในวันที่ 24 มิถุนายน 2502 ว่า "ชาติ หมายถึง ส่วนรวม ซึ่งประกอบด้วย ประเทศ คน ภาษา วัฒนธรรม ส่วนได้ส่วนเสีย และโชคชะตา"¹⁶ การใช้คำอธิบายเห็นได้ชัดเจนว่าเหมือนกัน โดยเฉพาะในข้อความที่ว่า "ส่วนได้ส่วนเสียร่วมกัน" ข้อความดังกล่าวอาจพิจารณาว่าหมายถึง คนไทยทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของชาติ ย่อมมีส่วนร่วมในความเป็นไปของชาติ กล่าวคือ ถ้าหากชาติซึ่งเป็นส่วนรวมเจริญรุ่งเรือง คนไทยซึ่งเป็นส่วนประกอบหรือส่วนย่อย ย่อมได้รับความสุขความเจริญ ในทางตรงกันข้าม หากชาติเสื่อมทราม คนไทยก็ย่อมได้รับความเสื่อมความทุกข์เช่นกัน ลักษณะดังกล่าวเป็นการสร้างสำนึกและเจตนารมณ์ร่วมกันของคนในชาติ ว่าคนเป็นส่วนหนึ่งของชาติ ย่อมมีส่วนสำคัญในการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ชาติตามนโยบายสร้างชาติของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

เมื่อพิจารณาเนื้อหาประวัติความเป็นมาของชาติ และการอธิบายความหมายคำว่า ชาติ ในแบบเรียน สะท้อนให้เห็นนโยบายทางการเมืองของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ที่ต้องการถ่ายทอดปลูกฝังใน 2 ประเด็น คือ ความพยายามสร้างสำนึกความเป็นชาติ เชื้อชาติร่วมกัน และ การสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองของชาติ ดังนี้

ความพยายามสร้างสำนึกความเป็นชาติ-เชื้อชาติเดียวกัน ลักษณะดังกล่าวพิจารณาได้ว่า เป็นการแก้ไขความรู้สึกแตกแยก หรือ ความไม่เข้าใจเกี่ยวกับเชื้อชาติที่ยังคงมีอยู่ในสังคมไทย กล่าวคือ ในโอกาสนั้นรัฐบาลไทยพยายามที่จะปลูกฝังสำนึกความ

¹⁵บุญเลื่อน เครือตราฐและเทพ ยโสธร, ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 (ธนบุรี : สื่อการค้า, 2504), หน้า 102.

¹⁶คณะรัฐมนตรี, ประมวลสุนทรพจน์จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พ.ศ. 2502-2504, หน้า 14.

เป็นชาติร่วมกัน เช่นในสมัย จอมพลป. พิบูลสงครามยุคแรก ได้เปลี่ยนชื่อประเทศสยาม เป็นประเทศไทย การขจัดคำว่าคนไทยอีสาน ไทยมุสลิม ไทยภาคกลาง ไทยภาคเหนือ ให้ทุกคนรู้จักแต่คำว่าไทย¹⁷ กระนั้นก็ตาม ความรู้สึกแบ่งแยกดังกล่าวก็ยังฝังมืออยู่ใน สังคมไทย คัมภีร์บันทึกของพันตำรวจโท หลวงโหมรอนราญ ซึ่งบันทึกไว้ในปี พ.ศ. 2498 ว่า "ราษฎรคนในภาคอีสาน เขาถือว่าเป็นคนไทยแต่ก็ยังมีคนเรียกเขาว่า ลาว..."¹⁸ ความรู้สึกในเรื่องเชื้อชาตินี้ ยังปรากฏในกลุ่มชาวไทยมุสลิมในภาคใต้อีกด้วย

รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ พยายามแก้ไขความรู้สึกดังกล่าว ประมวล การสอนวิชาสังคมศึกษาระบุไว้ชัดเจนว่า ในเรื่องประวัติความเป็นมาของชาตินั้น ครู จะต้องสอนเพื่อให้นักเรียนเข้าใจว่า คนไทยในประเทศไทยล้วนสืบเชื้อสายเดียวกัน ดังเช่น เนื้อหาประวัติความเป็นมาของชาติที่รัฐใช้สอนนักเรียนในจังหวัดภาคอีสาน ดังนี้

ชนชาติไทยที่เคยอาศัยอยู่ในลุ่มเขาอ้ายลาวในแคว้นญวนนานและเรียกอาณาจักร ของตนว่าอาณาจักรอ้ายลาว

เมื่อคนไทยอพยพลงมาจากอาณาจักรอ้ายลาวมาอยู่ตามที่ต่าง ๆ แล้ว ก็ยังเรียก ตัวเองว่า "อ้ายลาว" หรือ "ลาว" เพื่อแสดงว่า ตนเป็นคนไทยมาจากถิ่นนั้น เพราะคนไทยอาศัยอยู่กระจัดกระจายกัน เมื่ออยู่ถิ่นใดเป็นหมู่ชน ก็ตั้งชื่อหมู่ของตนเองใหม่เป็นอันมาก แต่จะสังเกตดูความมีคำนำหน้าอายุสองประเภท คือ "ไทย" และ "ลาว" เช่น ไทยใหญ่, ไทยน้อย, ไทยอาหม, ไทยลานนา หรือ ลาวโขง ลาวไทย ลาวกาบ เป็นต้น

ไทยอ้ายลาวบางส่วนไคมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศลาวปัจจุบันนี้ และบางส่วน ข้ามเขามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในประเทศไทย...¹⁹

สำหรับความแตกต่างในด้านภาษา ชนบทรรมนิยมประเพณี วัฒนธรรมนั้นได้ มีการอธิบายให้นักเรียนเข้าใจว่า เพราะการอพยพมาต่างวาระกัน รวมทั้งการติดต่อกับชนชาติอื่นที่อยู่ใกล้เคียง อย่างไรก็ตาม แม้ว่าปัจจุบันจะแตกต่างกันในเรื่องดังกล่าว แต่การที่สืบเชื้อสายเดียวกัน ภาษา ประเพณี วัฒนธรรมจึงคล้ายกัน สามารถ "สื่อ" ให้ เข้าใจกันได้ เช่น ภาษาพูคในภาคตะวันออกเฉียงเหนือคล้ายกับภาษาไทยถิ่นที่ใช่

¹⁷ทักษ์ เฉลิมเกียรติ, การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ, หน้า 188.

¹⁸พันตำรวจโท หลวงโหมรอนราญ, การเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร ชาวอีสาน พ.ศ. 2498, หน้า 227-228.

¹⁹กระทรวงศึกษาธิการ, ประมวลการสอนวิชาสังคมศึกษา, หน้า 61-62.

ในสมัยสุโขทัย เช่นคำว่า บ่, หมาก, ท้าว, อ้าย²⁰

จึงเห็นได้ว่า เนื้อหาประวัติความเป็นมาของชาติไทย รัฐบาลพยายามอธิบายให้นักเรียนมีความเข้าใจว่า คนไทยในประเทศไทยล้วนสืบเชื้อสายเดียวกัน เพื่อสร้างสำนึกความเป็นพวกเดียวกัน ชะक्तिแก้หาความแบ่งแยก กิ่งกิจกรรมการเรียนการสอนที่กระทรวงฯ ได้เสนอแนะว่า

ครูชี้แจงให้นักเรียนเห็นภัยของการแบ่งแยกว่า ทำให้คนในชาติเกิดความไม่สงบ เช่น จีน เกาหลี เวียดนาม ครูอบรมให้นักเรียนมีความรักชาติ และมีความสามัคคีกัน ให้นักเรียนร้องเพลง "รักเมืองไทย..." ของ หลวงวิจิตรวาทการ²¹

เมื่อพิจารณาเฉพาะการปลูกฝังสำนึกความเป็นพวกเดียวกัน เชื้อชาติเดียวกัน ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ไม่แตกต่างไปจากรัฐบาลชุดก่อน ๆ ซึ่งเป็นเหตุผลอย่างหนึ่งที่อธิบายได้ว่า ประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติในแบบเรียนสมัยจอมพลสฤษดิ์จึงมิได้แตกต่างไปจากแบบเรียนก่อนหน้า

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาการอธิบายความหมายของคำว่า ชาติ จะเห็นลักษณะที่แตกต่างกันของนโยบายรัฐได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ แบบเรียนในหลักสูตร พ.ศ. 2493 จะอธิบายความหมายของคำว่า "ชาติ" นั้นมิได้หมายถึงตัวเราคนเดี่ยวหรือชาวกรุงเทพฯ เท่านั้น หากหมายรวมถึงคนไทยทั้งหมดที่มีอยู่ในโลก²² ส่วน ชาติ ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ จะหมายถึง คนไทยที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยเท่านั้น ทั้งนี้ มิได้หมายความว่า รัฐในสมัยจอมพลสฤษดิ์จะไม่รับรู้ว่า "คนไทย" อาศัยอยู่นอกเหนือไปจากดินแดนแผ่นดินประเทศไทย เพียงแต่นโยบายของรัฐสมัยจอมพลสฤษดิ์ให้ความสำคัญว่า คนไทยที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นพลเมืองของชาติมีส่วนสำคัญต่อความมั่นคง และการสร้างสรรค์ความเจริญให้แก่ประเทศชาติ จึงที่แบบเรียนได้อธิบายว่าคนไทยคือคนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย หรือที่รัฐกำหนดในประมวลการสอนว่า

²⁰ กระทรวงศึกษาธิการ, ประมวลการสอนวิชาสังคมศึกษา, หน้า 64.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

²² เอื้อ บุษปะเกศ หงสกุล, แบบเรียนหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ตามประมวลหลักสูตร พ.ศ. 2493, หน้า 87.

คนไทยในประเทศไทยทั้งหมดเป็นเชื้อชาติเดียวกัน และยังมีหลงอยู่นอกประเทศ
อีกบาง ซึ่งเราใคร่รวบรวมกันเป็นปีกแฉก มีประมุขร่วมกัน มีส่วนใคร่ส่วนเสียร่วมกัน
มีภาษาและประเพณีเดิมเดียวกัน แต่ผิดแยกกันไปบาง เพราะการอพยพมาต่างวาระ
กัน เพราะการคมนาคม และการติดต่อกับคนภายนอก²³

การสร้างสำนึกความเป็นชาติในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นอกจาก
มีจุดมุ่งหมายที่จะแก้ไขความรู้สึกแบ่งแยกในเรื่องเชื้อชาติที่มีอยู่เดิมแล้ว ยังมีจุดมุ่งหมาย
ที่จะสร้างสำนึกความเป็นพลเมืองของชาติร่วมกัน ซึ่งเป็นนโยบายที่สำคัญของรัฐในการ
ที่จะสร้างเอกภาพของคนในชาติเพื่อร่วมกันพัฒนาประเทศ ประมวลการสอนวิชาสังคม
ศึกษาได้กำหนดจุดมุ่งหมายการสอนในเรื่องนี้ไว้ว่า "ให้เข้าใจในความหมายของคำว่า
ชาติ จะได้ไม่หลงผิดในเชื้อชาติ การร่วมกันเข้าเป็นประเทศชาตินั้นอาจจะมีหลาย
เชื้อชาติผสมกัน..."²⁴ ลักษณะดังกล่าวจึงเป็นการปลูกฝังสำนึกความเป็นพลเมืองของชาติ
เนื้อหาประวัติศาสตร์ในสมัยต่าง ๆ ที่ชนต่างชาติได้เข้ามาอาศัย ทำมาหากิน รัฐบาล
ล้วนมีส่วนในการสร้างความเข้าใจให้แก่เด็กเรียนได้ว่า ชาติไทย ประเทศไทย นอกจาก
จะมีพลเมืองส่วนใหญ่เป็นชนชาติไทยแล้ว ยังประกอบด้วยชนชาติอื่น ๆ อีก ซึ่งนอกจาก
วิชาประวัติศาสตร์แล้ว วิชาภูมิศาสตร์ยังช่วยอธิบายในเรื่องได้ว่า "ประชาชนในประเทศไทย
ไทยมีสัญชาติไทยเกือบทั้งหมด ในจำนวนพลเมือง 26 ล้าน คนต่างก้าวส่วนมากเป็นชน
ชาติจีน ซึ่งชอกแอกไปทำมาหากินอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของประเทศ บางคนก็ไปสมรสกับชาว
พื้นเมืองมีบุตรหลานออกมากลายเป็นไทยไป"²⁵ การปลูกฝังสำนึกความเป็นชาติ จึงมิได้
มุ่งเน้นในเรื่องเชื้อชาติ หากเป็นความพยายามอธิบายผูกโยงคนในประเทศว่าเป็นพลเมือง
ของชาติ ทั้งนี้

ประเทศไทยในปัจจุบันมิได้มีพลเมืองเป็นเชื้อชาติไทยบริสุทธิ์แต่ประเภทเดียว
ถึงแม้ว่าจะมีชนชาติอื่นเข้ามาปะปนกันไป...บุคคลเหล่านั้นก็ยังมีถิ่นในชาติ
พระมหากษัตริย์ร่วมกันและมีสิทธิ, หน้าที่, มีส่วนใคร่ส่วนเสียร่วมกัน และถือว่าเป็น
พลเมืองไทยทั้งสิ้น²⁶

การปลูกฝังสำนึกความเป็นชาติในสมัยจอมพลสฤษดิ์ จึงมีลักษณะของระบบ
รัฐชาติสมัยใหม่ ที่ชนชาติไทยและชนชาติอื่นอาศัยอยู่ในดินแดนแผนที่ประเทศไทย ภายใต้
ใ้รัฐบาลเดียวกัน โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข การอธิบายดังกล่าวยังปราศจาก
ลักษณะ "จักรวรรดินิยม" ดังที่เคยอธิบายมา

²³กระทรวงศึกษาธิการ, ประมวลการสอนวิชาสังคมศึกษา, หน้า 78.

²⁴เรื่องเดียวกัน, หน้า 76.

²⁵เจริญ ไชยชนะ, ภูมิศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 (พระนคร: ไทยวัฒนา, 2506), หน้า 25.

²⁶กระทรวงศึกษาธิการ, ประมวลการสอนวิชาสังคมศึกษา, หน้า 63.

2. การปลูกฝังความรักชาติบ้านเมือง หลักสูตรวิชาประวัติศาสตร์กำหนดไว้ชัดเจนว่า การให้นักเรียนเรียนรู้อะไรของชาติก็เพื่อให้นักเรียนเกิดความรักชาติบ้านเมือง เนื้อหาประวัติศาสตร์ย่อมปลูกฝังคุณสมบัติดังกล่าวได้หลายประเด็น แต่ในที่นี้จะนำเสนอในประเด็นการปลูกฝังความเป็นเอกราชของชาติ ทั้งนี้เนื่องจากในคู่มือเนื้อหาการสอนวิชาสังคมศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ได้เสนอแนะว่า "ถ้าจะให้เด็กรักชาติบ้านเมือง อาจจะนำเนื้อหาประวัติศาสตร์ของไทยอพยพมาจากดินแดนจีนมาสอน เพราะเนื้อหาตอนนี้แสดงให้เห็นว่า คนไทยไม่เคยยอมอยู่ใต้อำนาจของคนต่างชาติ ถ้าต่อสู้ไม่ไหวก็ใช้วิธีอพยพหลบหนีให้พ้นจากอำนาจ"²⁷ ข้อความดังกล่าวนี้ สะท้อนให้เห็นว่าประเด็นของการปลูกฝังความรักชาตินี้เน้นที่ ความรักอิสรภาพและเอกราชของชาติเป็นสำคัญ

เมื่อพิจารณาเนื้อหาแบบเรียน ได้มีการปลูกฝังตั้งแต่เริ่มต้นประวัติศาสตร์ด้วยการอธิบายความหมายของคำว่า "ไทย" แบบเรียนได้อธิบายว่า คนไทยนี้จีนเรียกว่า ไท่ หรือ ไท แปลว่า อิสระหรือมหาอำนาจ ต่อมาชนชาติไทยถูกจีนรุกรานด้วยความที่คนไทยเป็นคนที่รักอิสระ แม้จะเสียเอกราชให้แก่จีนแต่ก็ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจจึงอพยพกันลงมาทางใต้ ในที่สุดคนไทยกลุ่มหนึ่งก็พยายามที่จะกอบกู้เอกราชโดยพยายามปรับปรุงตนเอง สะสมกำลังคน ทลอคเงินเสบียงอาวุธ และสามารถรวบรวมคนไทยเมืองต่าง ๆ ก่อตั้งขึ้นเป็นอาณาจักรน่านเจ้าไค้อ๊ก²⁸ เป็นที่น่าสังเกตว่าแบบเรียนจะใช้คำว่า อิสระ เอกราช ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจ เน้นย้ำร่วมกันเสมอ ถึงข้อความที่อธิบายสาเหตุที่ไทยอพยพจากถิ่นเดิมว่า "เสียเอกราช การทำสงครามกับประเทศข้างเคียงเป็นเหตุให้ไทยเสียเอกราช ไทยเป็นชาติรักอิสระไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของใคร จึงอพยพลงมาทางใต้เพื่อสร้างประเทศใหม่"²⁹ การใช้ถ้อยคำเน้นย้ำร่วมกันจึงพิจารณาได้ว่าเป็นเจตนาของผู้แต่งแบบเรียนที่จะสื่อคุณสมบัติเหล่านี้ให้แก่ักเรียน

²⁷กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือเนื้อหาการสอนวิชาสังคมศึกษา, หน้า 10.

²⁸กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษาวิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ชั้นประถมศึกษา 5, หน้า 66-67.

²⁹สำเนียง ทิระวานิช และ เกวียง เขียมสกุล, ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ชั้นประถมศึกษา 5 (ธนบุรี : โรงเรียนการช่างวุฒิชিক্ষา, 2505), หน้า 43.

ประเด็นการปลูกฝังความรักอิสระ การป้องกันรักษาเอกราชของชาติบ้านเมือง ได้รับการปลูกฝังทั้งในลักษณะของการจัดเรื่องและสาระถ้อยคำ ก็จะได้เห็นได้จากที่แบบเรียนได้กำหนดเรื่องการเสียกรุงครั้งที่ 1 และ การกู้อิสรภาพของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช การกู้อิสรภาพและการตั้งกรุงธนบุรีของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาให้นักเรียนได้ศึกษาเป็นบทหนึ่ง ๆ โดยเฉพาะ คำสรรเสริญพระเกียรติคุณของวีรกษัตริย์ที่ทรงกอบกู้เอกราช ล้วนเป็นการตอกย้ำคุณลักษณะของชาติ ในความรักเอกราช อิสรภาพ ความกล้าหาญของบรรพบุรุษของชนชาติไทยได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้

ไม่ว่าชาติใดที่ตกเป็นประเทศราชย่อมต้องมีแผนการกู้เอกราชด้วยกันทั้งสิ้น บางชาติต้องใช้เวลาหลายชั่วอายุคน

งานกู้ชาติของสมเด็จพระนเรศวร เป็นสิ่งที่น่าภาคภูมิใจของคนไทย เพราะความสำเร็จส่วนใหญ่ เกิดขึ้นจากพระปรีชาสามารถและความกล้าหาญของพระองค์ การเสียชีวิตคนนั้นนับว่าน้อยที่สุด ถ้าเปรียบกับการที่พม่าต้องเสียทหารเป็นจำนวนมาก และใช้เวลามากกว่าจะตีกรุงศรีอยุธยาได้³⁰

หรือการสรรเสริญวีรกรรมของพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า "พระเกียรติของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีนั้น ย่อมเสมอด้วยสมเด็จพระนเรศวรวีรกษัตริย์ของชาติไทย . . . สามารถกู้ประเทศไทยทั้งประเทศขึ้นสู่ความเป็นอิสรภาพและไม่มีชาติใดสู้ได้ในแหลมอินโดจีนนี้"³¹

การปลูกฝังลักษณะประจำชาติในประเด็นความรักเอกราชนี้ มิได้นำเสนอแต่วีรกรรมของวีรกษัตริย์เท่านั้น ยังได้นำเสนอวีรกรรมของสามัญชน เช่น คุณหญิงโม คุณหญิงจันและนางมุก ชาวบ้านบางระจัน ย่อมทำให้นักเรียนรับรู้และตระหนักมากขึ้นว่า ในประวัติศาสตร์ของชาตินั้น คนไทยทุกหมู่เหล่า ทุกเพศ ล้วนมีและได้แสดงคุณสมบัติที่กล้าร่วมสมอมา³²

³⁰ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษาวิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6, หน้า 79.

³¹ เจริญ ไชยชนะ; ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7, หน้า 46.

³² กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษาวิชาภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6, หน้า 130.

การนำเสนอเรื่องการรักษาเอกราชของชาตินั้น พิจารณาได้ว่า นอกจากที่รัฐ จะมีเจตนาสร้างสำนึกความรักเอกราช รักอิสรภาพแล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายที่จะปลูกฝัง สำนึกของความกล้าหาญ ความเสียสละ และความสามัคคี เพราะโดยลำพังแต่ความรัก อิสรภาพแต่อย่างเดียว ย่อมไม่สามารถที่จะรักษาเอกราชของชาติไว้ได้ ดังที่แบบเรียน ได้วิเคราะห์ความผิดพลาดของคนไทยที่ทำให้ต้องสูญเสียเอกราชว่าเป็นเพราะความ บกพร่องระหว่างผู้นำ ความทรยศของข้าราชการ และการชาตผู้นำที่เป็นนักบ³³

ความผิดพลาดดังกล่าวย่อมเปรียบเสมือน "บทเรียน" ให้นักเรียนตระหนักว่า ยามใดที่คนไทยขาดความสามัคคี ขาดความกล้าหาญ ย่อมจะทำให้สูญเสียเอกราชของ ชาติได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การที่ชาติไทยรักษาเอกราชไว้ได้เพราะบรรพบุรุษมีความ กล้าหาญ เสียสละ และมีความสามัคคีที่จะร่วมมือร่วมใจกันต่อสู้ชาติศึกเพื่อรักษาเอกราช ของชาติบ้านเมือง ดังข้อความที่แบบเรียนชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นและหน้าที่ของคนไทย ที่จะต้องรักษาเอกราชของชาติไว้ว่า

เราเกิดมาในแผ่นดินไทย เราย่อมเป็นหนี้แผ่นดินหรือประเทศไทยด้วยกันทั้งนั้น ถ้าแผ่นดินไทยหรือประเทศไทยเกิดความเดือดร้อนก็ถูกใครรุกรานแบ่งแยกหรือ ฆ่าครอบครัวองก็ เราคนไทยย่อมเดือดร้อนด้วยกันทั้งสิ้น สำหรับชาติก็เช่นเดียวกัน ไก่กล่าวมาแล้วว่า ชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่ มีความเป็นปึกแผ่น แม้จะเคยถูก รุกรานแต่ชาติไทยเราก็กังคงอยู่ ทั้งนี้เพราะคนไทยรักคนไทย และเห็นแก่ประโยชน์ ของชาติไทยมากกว่าประโยชน์ของตน³⁴

จึงเห็นได้ว่า ประวัติศาสตร์ที่นำเสนอการก่อร่างสร้างตัว มีจุดมุ่งหมายที่จะ ปลูกฝังสำนึกความรักเอกราช ความกล้าหาญ ความเสียสละ และความสามัคคี ซึ่งเป็น ปัจจัยเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ และปลูกฝังคุณสมบัติของชาติไทยไปพร้อมกัน

เป็นที่น่าสังเกตว่า การปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจ ในความเป็นเอกราช ของชาติเพื่อให้นักเรียนเกิดความรักชาตินี้ นับว่าเป็นคุณสมบัติที่ผู้นำทางการ เมืองได้ปลูกฝัง แก่พลเมืองเรื่อยมาในต้นหมายถึงการกล่อมเกลาโดยระบบการศึกษาของชาติ นับตั้งแต่

³³กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6, หน้า 79.

³⁴กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา ตอน 2 (บ้านเมืองของเรา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 (พระนคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์, 2505), หน้า 81.

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้นมา ลักษณะดังกล่าวอาจพิจารณาได้ว่าความเป็นเอกราชมีคุณสมบัติย้อนต่อชาติบ้านเมืองดังกล่าวแล้ว ยังอาจพิจารณาได้ว่าการปลุกฝังความเป็นเอกราชนี้ผูกโยงไปถึงการให้พลเมืองเชื่อฟัง สำนักในบุญคุณของผู้นำทางการเมือง ของบรรพบุรุษ อันจะทำให้พลเมืองยอมรับและเชื่อฟังต่ออำนาจรัฐได้ ดังที่แบบเรียนได้ชี้ให้เห็นถึง "คนดี" ที่รักษากันเมืองเพื่อให้นักเรียนสำนักในบุญคุณของคนดีเหล่านี้ว่า

ทุกประเทศทุกบ้านทุกเมือง มีทั้งคนดีและคนชั่ว คนชั่วคนไม่ดีก็ถูกลงโทษไปตามกฎหมายบ้านเมือง ส่วนคนดีนั้นเขาก็จุดลงไว้เพื่อให้พวกที่เกิดมาภายหลังจะได้รู้จักและทำดีตามอย่าง และให้คนยกย่องชมเชยไปถึงลูกหลานต่อไป แล้วเราจะใคร่รู้สึกขอบคุณที่เขารักษากันเมืองไว้ให้เราได้อยู่เป็นสุขมาจนทุกวันนี้³⁵

อนึ่ง การที่แบบเรียนเสนอประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ก่อร่างสร้างตัวของชาติ การรักษาเอกราชของชาติ การเสนอวีรบุรุษของชาติ เพื่อให้นักเรียนเกิดความรักชาติที่สะท้อนให้เห็นถึงประวัติศาสตร์นิพนธ์ในยุคสมัยดังกล่าว ทั้งนี้แบบเรียนประวัติศาสตร์ย่อมเป็นผลพวงของประวัติศาสตร์นิพนธ์ของยุคนั้น ๆ เมื่อพิจารณาหนังสือประวัติศาสตร์ที่กระทรวงศึกษาธิการ เสนอเป็นคู่มือครู เช่น "หลักไทย" ของขุนวิจิตรมาตรา หรือ "บุคคลสำคัญของชาติไทย" ของหม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ทิศกุล แบบเรียนประวัติศาสตร์จึงนำเสนอออกมาในแนวรักชาติเป็นส่วนใหญ่ ประการสำคัญก็คือรัฐบาลมีความต้องการที่จะให้ปลุกฝังในลักษณะเช่นนี้

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาถึงคุณค่าของความเป็นเอกราชของชาติแล้วก็นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องปลุกฝังให้นักเรียนตระหนักในเรื่องดังกล่าว

3. การปลุกฝังความภาคภูมิใจในชาติ จุดมุ่งหมายดังกล่าวนี้ นับว่าเป็นจุดมุ่งหมายสำคัญควบคู่กับการปลุกฝังความรักชาติ ดังที่คู่มือนิเทศการสอนของกระทรวงศึกษาธิการ ได้อธิบายไว้ว่า "กำหนดให้เรียนประวัติศาสตร์ก็เพื่อให้นักเรียนเกิดความรักชาติบ้านเกิดเมืองนอนของตน มีความภาคภูมิใจในผลงานของบรรพบุรุษ"³⁶

³⁵ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 เรื่อง บุคคลสำคัญของชาติไทย (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2503), หน้า 1.

³⁶ กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือนิเทศการสอนวิชาสังคมศึกษา, หน้า 122.

เนื้อหาประวัติศาสตร์ในแบบเรียนนอกจากจะเสนอการก่อตั้งอาณาจักรแต่ละยุคสมัยแล้ว แบบเรียนจะอธิบาย "ความเจริญ" ของอาณาจักรในค่านต่าง ๆ ควบคู่กันไป เช่น การปกครอง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา ศิลปและวัฒนธรรม เป็นต้น การจัดเนื้อหาประวัติศาสตร์ในแบบเรียนนี้มีส่วนช่วยลำดับเหตุการณ์ พัฒนาการของชาติในค่านต่าง ๆ ใ้่อีกทางหนึ่ง กล่าวคือ ประวัติศาสตร์การอพยพย้อมทำให้นักเรียนรับรู้วัฒนธรรมไทยแท้ ในค่าน ภาษา การแต่งกาย ตลอดจนอุปนิสัยใจคอเอื้อเพื่อเชื่อมต่อการปกครองแบบพ่อปกครองลูกซึ่งสะท้อนลักษณะทางสังคมที่มีรากฐานความสัมพันธ์ในระบบครอบครัว ระบบเครือญาติ และการทำมาหากินแบบเกษตรกรรม ต่อมาเมื่ออพยพเข้าสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ การรับวัฒนธรรม พุทธศาสนาลัทธิลึงกาวงศ์ การรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมของศาสนาพราหมณ์จากขอม ทำให้สังคมชาติไทยปรับเปลี่ยนไปอีก เช่น การปกครองในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นต้น และการติดต่อกับชาวตะวันตก โดยเฉพาะในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ใ้่ทำให้ไทยรับเอาาระบบการเมือง การปกครอง การศึกษา ฯลฯ เข้ามา ชีวิตสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปมากเกือบจะทุกแง่ทุกมุม

การนำเสนอความเจริญก้าวหน้าของชาติในค่านวัฒนธรรมนี้ ยังใ้่นำเสนอในลักษณะเฉพาะเรื่อง เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ ประเพณีและวันสำคัญต่าง ๆ จึงเป็นการช่วยให้การรับรู้ของนักเรียนเป็นรูปธรรมมากขึ้น เพราะแบบเรียนใ้่นำรูปภาพ โบราณสถานและโบราณวัตถุประกอบเรื่องไปพร้อมกัน การรับรู้เรื่องราวประวัติความเป็นมาตลอดจนเห็นภาพความวิจิตรบรรจงของมรดกที่บรรพบุรุษใ้่สร้างสรรค์ไว้ ย่อมทำให้นักเรียนเกิดความรู้ลึกภาคภูมิใจในความเป็นชาติที่มีอารยธรรม วัฒนธรรม คึงที่แบบเรียนใ้่ช้่นำว่า

การที่จะทราบว่าชาติใ้่เคยมีอารยธรรมและวัฒนธรรมมาอย่างใ้่นั้น ต้องอาศัยพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัตถุต่าง ๆ ที่มนุษย์ชาติใ้่นั้น ใ้่ ประดิษฐ์... (โบราณสถาน, โบราณวัตถุของชาติ) ล้วนแต่เป็นเครื่องแสดงถึงวัฒนธรรมและความเจริญของคนไทยในอดีตอย่างนาภาคภูมิใจ 37

³⁷กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา ประถมปีที่ 6, หน้า 103-104.

อย่างไรก็ดี การที่ชาติต่าง ๆ จะสร้างมรดกทางวัฒนธรรมไว้เป็นจำนวนมากได้ ชาตินั้นจะต้องมีความต่อเนื่องของความเป็นชาติอันยาวนานและเป็นเอกราชจึงจะสามารถสร้างสรรค์ผลงานต่าง ๆ ได้อย่างประณีตบรรจง ดังนั้น การให้นักเรียนได้ศึกษาดังวัฒนธรรม โบราณสถาน และวัตถุต่าง ๆ ย่อมมิได้ทำให้เด็กภาคภูมิใจในความเป็นชาติอารยะเท่านั้น หากย้อมภาคภูมิใจในความเป็นชาติเก่าแก่และมีเอกราช ซึ่งจะก่อให้เกิดความรักและความภาคภูมิใจในชาติของตน หรือความเป็นชาติไทยไปพร้อมกัน

กล่าวโดยสรุป ประวัติศาสตร์นี้ได้นำมาคิดเนื่องจากการอพยพ การก่อร่างสร้างตัว และความเจริญรุ่งเรืองของชาติไทยในสมัยต่าง ๆ ทั้งนี้ ก็เพื่อปลูกฝังสำนึกของความเป็นชาติ ความรักชาติบ้านเกิดเมืองนอนโดยชี้ให้เห็นการสร้างชาติ การกอบกู้เอกราช ความรักอิสรภาพของบรรพบุรุษเพื่อให้นักเรียนเห็นว่า คนไทยล้วนสืบเชื้อสายเดียวกัน มีความกล้าหาญ ความเสียสละ ความสามัคคี คุณสมบัติดังกล่าวทำให้ชาติไทยดำรงความเป็นชาติเอกราชไคยาวนาน จนสร้างสมวัฒนธรรม อารยธรรมในด้านต่าง ๆ ไว้เป็นอันมาก เป็นสิ่งที่ชาติไทยทั้งมวลภาคภูมิใจ การที่คนไทยสืบเชื้อสายเดียวกัน มีบรรพบุรุษร่วมกัน จึงต้องร่วมแรงร่วมใจกันสร้างความมั่นคง ความเจริญ รุ่งเรืองให้แก่ชาติ เช่นเดียวกับบรรพบุรุษ

การปลูกฝังความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสังคม-ชาติ

ประเด็นดังกล่าวในแบบเรียนจะนำเสนอในแง่สังคมวิทยาเป็นแกนหลัก คือ สังคม หมายถึง กลุ่มชนซึ่งอยู่รวมกันและกัน มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และยอมรับนับถือค่านิยมปฏิบัติอยู่ภายในกรอบแห่งสถาบันและวัฒนธรรมเดียวกัน โลกจึงถือว่าเป็นสังคมซึ่งมีขนาดใหญ่ที่สุด³⁸ ลักษณะดังกล่าวจึงอาจพิจารณาได้ใน 2 มิติ คือ ความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสังคม-ชาติ และความสัมพันธ์ระหว่างสังคมชาติกับสังคมชาติอื่น ๆ แต่เนื่องจากในแบบเรียนได้เสนอความสัมพันธ์ระหว่างสังคมชาติไทยกับสังคมชาติอื่น ๆ ในลักษณะที่เน้นความสัมพันธ์ทางการเมือง ดังนั้นจึงจะนำเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างสังคมชาติไทยกับสังคมชาติอื่นไปเสนอเป็นประเด็นหนึ่งต่างหาก

³⁸กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสืออุเทศ หน้าพิพลเมืองประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, 2505), หน้า 3.

การนำเสนอเรื่องความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสังคมชาติ แบบเรียนอธิบายใน 2 ลักษณะ คือ การมองว่าสังคมคือกลุ่มชนที่อยู่รวมกันอย่างมีวัฒนธรรม โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะปลูกฝังเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติไทยเป็นสำคัญ และการมองสังคมในแง่ "โครงสร้างแห่งสังคม" โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ความรู้ ความเข้าใจของโครงสร้างสังคมชาติในปัจจุบัน ดังนั้นเรื่องความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสังคมชาติจึงจะเสนอใน 2 ประเด็นดังกล่าวดังนี้

1. การปลูกฝังความรู้เกี่ยวกับเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติ แบบเรียนได้อธิบายให้นักเรียนเข้าใจว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ซึ่งนอกจากจะรู้จักใช้ภาษาในการติดต่อซึ่งกันและกันแล้ว ยังมี "ชีวิตสังคม (social life)" ที่มีลักษณะแตกต่างกับสัตว์โลกอื่น ๆ มนุษย์ใช้ชีวิตสังคมเป็นเครื่องมือในการปรับตนเองให้เข้ากับสภาวะสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่สำคัญคือ มนุษย์ชอบอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อน ชอบสร้างและรักษาความสัมพันธ์กับผู้อื่น และปฏิบัติตนภายในกรอบแห่งสถาบันที่ตนสร้างขึ้น และที่สังคมมีแบบฉบับวิถีการดำเนินชีวิต ซึ่งเรียกว่า "วัฒนธรรม (culture)"

นอกจากนั้น วัฒนธรรมยังมีได้เป็นสิ่งที่มีความคงอยู่กับที่ไม่เปลี่ยนแปลง ตรงข้ามวัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลง และวิวัฒนาการอยู่เป็นนิจ เช่นเดียวกับชีวิตมนุษย์ เรียกได้ว่าเป็น "dynamic process" การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดจากการประดิษฐ์และการค้นพบ (innovation) ซึ่งเป็นไปตามปกติภายในวัฒนธรรมและการรับเอาบางส่วนของวัฒนธรรมอื่นมาใช้³⁹

การอธิบายดังกล่าวพิจารณาได้ว่าแบบเรียนต้องการให้นักเรียนเกิดความคิดรวบยอด (concept) ว่า ความเจริญมนุษย์ อยู่ที่การสะสมสิ่งที่เป็นปัญญาความรู้ ซึ่งถ่ายทอดกันมาแต่อดีต และพยายามเพิ่มพูนปัญญาความรู้เหล่านี้ ในลักษณะที่เป็นการเปลี่ยนแปลงให้รุ่งเรืองต่อไป ทั้งนี้ก็เพื่อให้นักเรียนสามารถดำรงชีวิต ตลอดจนพัฒนาชีวิตของตนและสังคมให้ดีขึ้น

³⁹กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง ประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย, หน้า 12-17.

จากนั้นแบบเรียนก็จะอธิบายให้นักเรียนเข้าใจว่า สังคมไทย เป็นสังคมที่มีความเจริญทางด้านต่าง ๆ และมีลักษณะพิเศษเป็นของเราเอง โดยสรุปว่า การที่สังคมไทยมีลักษณะทางวัฒนธรรมเฉพาะตัวนั้นมีอิทธิพล 3 ประการ คือ ขนบธรรมเนียมไทยโบราณ คำสั่งสอน และวิถีปฏิบัติในทางพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ และอารยธรรม ตลอดจนเทคโนโลยีของฝ่ายตะวันตก

การที่นักเรียนได้ศึกษาประวัติศาสตร์ของชาติประกอบ ซึ่งก็ได้ศึกษามาตั้งแต่ชั้นประถม นับว่ามีส่วนสนับสนุนความเข้าใจในเรื่องวัฒนธรรมและวิวัฒนาการทางวัฒนธรรมพอสมควร เพราะเนื้อหาประวัติศาสตร์แต่ละยุคสมัยจะอธิบายความเจริญรุ่งเรืองของยุคสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่การอพยพ-สมัยกรุงสุโขทัย ซึ่งพิจารณาว่าเป็น "ไทยแท้" สมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งส่วนใหญ่รับอิทธิพลวัฒนธรรมของศาสนาพราหมณ์ และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมาที่สังคมไทยรับวัฒนธรรมตะวันตก ซึ่งพิจารณาได้ว่าเป็นการลำดับความคิดของนักเรียนเพื่อพัฒนาเข้าสู่ "ระบบ"

การให้เด็กได้ศึกษาวัฒนธรรมของชาตินี้ นอกจากจะทำให้เด็กรับรู้ความเป็น "ชาติอารยะ" ของชาติไทย ซึ่งเป็นการสร้างความภาคภูมิใจในความเป็นชาติให้เกิดขึ้นกับนักเรียนแล้ว ยังมีจุดมุ่งหมายที่จะให้นักเรียนรู้จักเลือก รู้จักรับ วัฒนธรรมเด่นเช่นบรรพบุรุษที่ฉลาดใน "การประสานประโยชน์" อันเป็นการปลูกฝังคุณสมบัติประจำชาติไทยได้อีกทางหนึ่ง ดังที่หนังสืออุเทศหน้าที่พลเมืองได้ยกคำอธิบายของพระยาอนุমানราชชนมาอธิบายว่า

วิชาความรู้อย่างใหม่ ๆ มาแต่ที่อื่นที่กล่าวนี้ (วัฒนธรรมตะวันตก) ย่อมมีพลังอำนาจแรง ซึ่งต้องรับเอาเป็นวัฒนธรรมของเรา เพื่อความเจริญก้าวหน้าในวิถีชีวิต ซึ่งต้องมีการต่อสู้และต้องแข่งขันกัน ถ้าเราไม่รับของใหม่เหล่านี้ไว้ ก็หมายความว่า เราจะไม่มีความสามารถหาได้อีกต่อไป มีก็แต่ความเสื่อมและความสูญสิ้นไปในที่สุด ถูกรับไว้แทนของเดิม ก็หมายความว่าวัฒนธรรมเดิมซึ่งเป็นกันชนอันตราย ก็จะต้องพังสลายลง ผลที่ไ้รับก็คือ ความสูญสิ้นบุคลิกลักษณะแห่งชาติของตนไป...

เมื่อรับเอาความเจริญอย่างใหม่ไว้ก็มีอันตราย และไม่รับไว้ก็มีอันตรายเช่นเดียวกัน โคนทั้งขึ้นทั้งลงจึงกล่าวมานี้ เราควรจะกำเนินการไปอย่างไร ก็มีอยู่ทางเดียวคือ รู้จักรับเอาสิ่งใหม่เข้ามาพอกพูนสิ่งเก่า ๆ โดยการปรับปรุง

แก้ไขให้ประดุจเข้ากันได้คือ ได้เกิดเป็นวัฒนธรรมอย่างใหม่ขึ้นในชาติ ที่มีแรงและกำลังดีกว่าเก่า แต่ไม่ถอนรากวัฒนธรรมเดิมของตน

ความสามารถที่จะปรับปรุงวิถีชีวิตดังกล่าวมานี้ ย่อมเป็นอำนาจที่มีเร้นอยู่ในชนชาติไทยแค่นั้นแต่ไร ที่ชนชาติไทยมีวิถีชีวิตเจริญมาได้ถึงทุกวันนี้ ก็เพราะท่านที่เป็นบรรพบุรุษของเรา รู้จักเลือกของใหม่ เอาเขาไปปรับปรุงประสานกับสิ่งเก่าให้กลมกลืนเข้ากับจิตใจของกันได้อีก⁴⁰

การสอนให้เด็กรู้จักกับ รู้จักเลือก วัฒนธรรมนี้ ยังอาจพิจารณาได้ว่าเป็นการแก้ไขปัญหาของรัฐทางหนึ่ง เนื่องจากในระยะเวลาดังกล่าวอิทธิพลทางวัฒนธรรมตะวันตกหลังไหลเข้าสู่สังคมไทย และเยาวชนไทยเป็นจำนวนมากต่างพากัน "รับ" โดยไม่รู้จัก "เลือก"

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้รัฐจะทำความเข้าใจให้นักเรียน "เลือก" รับวัฒนธรรมชาติอื่น แต่แบบเรียนก็อธิบายให้นักเรียนตระหนักและเห็นคุณค่าของวัฒนธรรมไทยแท้ที่คนไทยควรจะภาคภูมิใจ และควรรักษาไว้ เพื่อแสดงและพิสูจน์ให้โลกเห็นว่าไทยเป็นชาติอารยธรรมสูงชาติหนึ่ง วัฒนธรรมเหล่านี้ได้แก่ ภาษา คนตรี วรรณคดี นาฏศิลป์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และสถาปัตยกรรมที่เป็นแบบไทย ตลอดจนการพึ่งพาอาศัยเกื้อกูล การเคารพเชื่อฟัง กตัญญูต่อบรรพบุรุษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ดังนี้

ในประวัติของชาติเราได้แสดงให้เห็นว่า คนไทยมีความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ของเรายิ่งกว่าสิ่งอื่นใด เมื่อมีข้าศึกศัตรูเข้ามาโจมตีเป็นภัยต่อประเทศชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ คนไทยก็โค่นเสียสละชีวิตเข้าสู้รบ หรือป้องกันสิ่งทั้ง 4 ไทคงไว้ เพราะสิ่งทั้งสี่นี้ช่วยให้เราารวมกันอยู่เป็นปึกแผ่นและมีแต่ความสงบสุข เราเกิดมาในแผ่นดินไทยเราย่อมเป็นหนี้แผ่นดิน หรือประเทศไทยด้วยกันทั้งนั้น ถ้าแผ่นดินไทยหรือประเทศไทยเราย่อมเป็นหนี้แผ่นดินหรือประเทศไทยด้วยกันทั้งนั้น ถ้าแผ่นดินไทยหรือประเทศไทยเกิดความเดือดร้อนก็ถูกใครรุกรานแย่งแยกหรือเขาคบครองก็ถูกใครคนไทยยอมเดือดร้อนด้วยกันทั้งสิ้น สำหรับชาติก็เช่นเดียวกันใครกล่าวมาแล้วว่าชาติไทยเป็นชาติเก่าแก่ มีความเป็นปึกแผ่น แม้จะเคยถูกรุกราน แต่ชาติไทยเราก็คงยังคงอยู่ ทั้งนี้เพราะคนไทยรักคนไทยและเห็นแก่ประโยชน์ของชาติไทยมากกว่าประโยชน์ของตน ส่วนศาสนาช่วยให้คนไทยมีศีลมีธรรมไม่คิดเบียดเบียนกัน ทำให้แผ่นดินไทย

⁴⁰ กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสืออุทิศหน้าที่พลเมือง, หน้า 28-29.

มีแต่ความรุ่มเย็น ถ้าศาสนาของเราถูกทำลายเราก็จะไม่มีอะไรยึดเหนี่ยวอยู่ใน
 ทางใจ จะมีแต่ความกดขี่เอารัดเอาเปรียบหรือเบียดเบียนกันเป็นการใหญ่
 พระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ พระองค์ทรงมีแต่พระคุณ ทรงเป็นประมุข
 ที่เคารพสักการะของเราชาวไทยโดยทั่วกัน ฉะนั้น ประเทศกิตติ ชาติกิตติ ศาสนา
 กิตติ และพระมหากษัตริย์กิตติ สืบอย่างนี้จึงเป็นชนบทรรมนิยมที่ดียิ่ง ซึ่งจะต้อง
 ปฏิบัติสืบต่อกันไป⁴¹

การให้ความรู้ความสนใจในเรื่องวัฒนธรรม แม้จะเป็นการกล่อมเกล่า
 ทางสังคม แต่ในอีกลักษณะหนึ่งก็เป็นการกล่อมเกล่าทางการ เมืองควบคู่กันไป เพราะ
 ได้มีการปลูกฝังให้นักเรียนมีความภาคภูมิใจในชาติไทยให้นักเรียนดำรงรักษาเพื่อ
 ความคงอยู่ของชาติไทย อันเป็นการสร้างสำนึกชาตินิยมว่า "ถ้าหากคนไทยเราต้องการ
 จะเห็นชาติไทยอยู่คู่ฟ้า จำต้องรักษาวัฒนธรรมประจำชาติของเราไว้ และควรหวงแหน
 เช่นเดียวกับที่เราหวงแหนเอกราชของชาติ"⁴² ประการสำคัญรัฐได้ปลูกฝังอุดมการณ์
 ของชาติ คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ อันแสดงให้เห็นว่าในประเด็นของอุดมการณ์
 ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รัฐได้ปลูกฝังทั้งในเชิงการ เมือง สังคม และวัฒนธรรม
 และเกิดผลสำคัญคือทำให้อุดมการณ์ดังกล่าวฝังรากลึกในสังคมชาติไทยมาจนถึงปัจจุบัน

2. การปลูกฝังความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโครงสร้างของชาติ โครง
 สร้างทางสังคม หมายถึงการจัดระเบียบในสังคมทั้งหมด (Social organization)
 รวมทั้งความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและจากกลุ่มสังคม⁴³ ทั้งนี้เพราะว่าพิจารณาสังคม
 ในแง่ของโครงสร้างของสังคม กล่าวคือ โครงสร้างของสังคม ประกอบด้วยฐานะของ
 บุคคลต่าง ๆ ในชีวิตสังคม กลุ่มสังคม และสถาบัน ลักษณะดังกล่าวหมายถึงการ
 พิจารณาสังคมว่ามนุษย์ทุกคนจะมี "ฐานะ" ในสังคมซึ่งก่อให้เกิดหน้าที่ต่อสังคม การ

⁴¹กระทรวงศึกษาธิการ. แบบเรียนสังคมศึกษาตอน 2 (บ้านเมืองของเรา
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), หน้า 81.

⁴²กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสืออุเทศ หน้าที่พลเมือง, หน้า 49.

⁴³คณาจารย์ภาคสังคมวิทยา-มนุษยวิทยา, สังคมวิทยา-มนุษยวิทยาเบื้องต้น
 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2527), หน้า 8-10.

พิจารณาสังคมว่า นับตั้งแต่เกิดมานุษยจะต้องใช้ชีวิตรวมเป็นกลุ่มร่วมกับผู้อื่นในลักษณะของกลุ่มสังคม คือบุคคลต่าง ๆ ที่รวมกันนั้นจะต้องมีการปฏิบัติต่อกันในลักษณะชัดเจน เพื่อบรรลุจุดหมายปลายทางเดียวกัน และวิธีที่จะบรรลุถึงจุดหมายนี้เป็นวิธีการเดียวกัน และการพิจารณาสังคมในฐานะที่มีกลุ่มสังคมต่าง ๆ เกี่ยวของสัมพันธ์กัน การเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันระหว่างกลุ่มสังคมต่าง ๆ นี้ก็เพื่อแก้ไขปัญหาทางสังคมต่าง ๆ อันเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการคงอยู่ต่อไปของมนุษยชาติ ระบบแห่งความสัมพันธ์เกี่ยวข้องระหว่างกลุ่มสังคมต่าง ๆ นี้เรียกว่า สถาบัน (institution)⁴⁴

แบบเรียนได้กำหนดเนื้อหาเรื่องบ้านของเรา ชุมชน อำเภอ จังหวัด ประเทศ-ชาติ ความสำคัญตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา เท่ากับเป็นการวางพื้นฐานความรู้ในเรื่องกลุ่มสังคมระบบแห่งความสัมพันธ์หรือสถาบันได้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะสถาบันครอบครัว เพราะเด็กย่อมทราบว่าในครอบครัวมีสมาชิกอยู่จำนวนหนึ่งประกอบด้วย บิดา มารดา และบุตร ลักษณะแห่งการปฏิบัติต่อกันและกันระหว่างบิดา มารดาและบุตร เช่น มีความรักใคร่ห่วงใยซึ่งกันและกัน เป็นต้น และการปฏิบัติดังกล่าวนั้นก็มุ่งให้บรรลุถึงจุดหมายเดียวกัน คือความสุขภายในครอบครัว สำหรับวิธีการที่จะให้บรรลุถึงความสุขในครอบครัวนั้นก็คงเคารพเชื่อฟัง ความเกรงใจกัน หรือความเมตตาปรานีต่อกัน ความสัมพันธ์ระบบครอบครัวนี้จะถูกปลูกฝังว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะส่งผลต่อความสัมพันธ์ในกลุ่มสังคมระดับที่ใหญ่ขึ้นไป "เป็นรากฐานความมั่นคงของประเทศชาติไทยเรา ทำให้ชาติประเทศของเราที่ยืนมั่นคงเป็นเอกราชอยู่ได้ตลอดชั่วกาลนานจนตราายเท่าทุกวันนี้"⁴⁵

สำหรับสังคม (ชาติ) ไทยนั้น แบบเรียนอธิบายว่า สถาบันของชาตินั้นมีเป็นจำนวนมาก แต่ปัจจุบันนี้สังคมชาติไทยมีสถาบันที่สำคัญอยู่ด้วยกัน 4 สถาบัน คือ

44 กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสืออุเทศหน้าที่พลเมือง, หน้า 18-19.

45 กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนหน้าที่พลเมือง มัธยมศึกษาตอนต้น,

1. การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ 2. การมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ 3. การมีระบบการปกครองตามแบบประชาธิปไตย 4. การมีการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีแผน โดยให้เหตุผลว่า สถาบันทั้ง 4 เป็นรากฐานและวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมไทย สังคมไทยปัจจุบันคงอยู่และก้าวหน้าต่อไปภายใต้กรอบแห่งสถาบันเหล่านี้ และการที่สังคมไทยมีสถาบันสำคัญเช่นนี้ เพราะเป็นลักษณะเฉพาะของไทยเอง⁴⁶

เมื่อพิจารณาแผนการปฏิวัติหรือแผนการสร้างชาติของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งประกอบด้วยแผนการเมือง แผนการเศรษฐกิจ แผนการศึกษา การสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันกษัตริย์ และพุทธศาสนา ประกอบกับการอธิบายเรื่องสถาบันสำคัญประจำชาติ จึงเห็นได้ชัดเจนว่า รัฐต้องการให้เด็กกับรัฐ "ฐานะ" และระบบแห่งความสัมพันธ์หรือโครงสร้างของชาติ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ รัฐมีจุดมุ่งหมายที่จะจัดระเบียบสังคมของชาติ หรือโครงสร้างของชาติให้มีความเป็นปึกแผ่นมั่นคง

อนึ่ง เมื่อพิจารณาการอธิบายความหมายของคำว่า สถาบัน ในแบบเรียนว่าสถาบันเป็นนามธรรม คือไม่มีรูปร่าง แต่มีตัวแทนเป็นรูปร่างที่เห็นได้ อาทิ สถาบันทางการเมือง มีตัวแทนที่เห็นได้หลายอย่าง เช่น รัฐธรรมนูญ รัฐบาล เป็นต้น สถาบันเมืองก็ประกอบด้วยหลายอย่าง เช่น อุปกรณ์เกือกสู่อสถาบัน พิธีการ บุคคลผู้มีหน้าที่ดำเนินการ มีการปกครองสอดหลั่งกันลงไป⁴⁷ แสดงให้เห็นว่าแบบเรียนเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสถาบันชัดเจน แต่การที่แบบเรียนใช้ข้อความอธิบายว่าสถาบันประจำชาติ มีอยู่ 4 สถาบัน คือ การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ ฯลฯ น่าจะมีเจตนาที่ต้องเน้นให้นักเรียนเห็นว่าการมี "สิ่ง" เหล่านี้ทำให้ชาติไทยเป็นปึกแผ่นมั่นคง ทำให้ "สื่อ" กับนักเรียนได้ง่ายและสะดวกต่อความเข้าใจว่าสังคมไทยมีและจะต้องมีสถาบันเหล่านี้ต่อไป

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะใช้สถาบันของชาติตามแบบเรียน คือ โครงสร้างของชาติในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ให้มีความสำคัญ 4 สถาบัน คือ 1. การมีพระ-

⁴⁶ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนหน้าที่พลเมือง มัธยมศึกษาตอนปลาย, หน้า 20-21.

⁴⁷ เล่มเดียวกัน, หน้า 20.

มหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ 2. การมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ
3. การมีระบบการปกครองตามแบบประชาธิปไตย 4. การมีการพัฒนาเศรษฐกิจ
และสังคมอย่างมีแผน ซึ่งเมื่อรัฐให้ความสำคัญก็ย่อมปลุกฝังให้พลเมืองช่วยกันสนับสนุน
ส่งเสริมสถาบันให้มั่นคงดังนี้

2.1 การมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ แบบเรียนสังคมศึกษา
ได้มีการปลุกฝังให้นักเรียนรู้จักพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระ
พระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2 กล่าวคือ ใ้ค้นหาเสนอไว้ใน
เรื่องบุคคลสำคัญของประเทศไทยในปัจจุบัน ในชั้นต่อ ๆ มากิจจะจัดให้เรียนบุคคลสำคัญ
ของชาติไทยซึ่งส่วนมากก็จะเป็นพระมหากษัตริย์ในอดีตที่ได้ทรงทะนุบำรุงบ้านเมือง
กอบกู้เอกราชของชาติการกำหนดเนื้อหาพระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญ ตลอดจน
หน้าที่พลเมืองที่มีต่อพระมหากษัตริย์ เมื่อพิจารณาเนื้อหาของแบบเรียนที่ได้ปลุกฝัง
กล่อมเกล่าเพื่อความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว อาจแบ่งประเด็นของการ
นำเสนอได้ 3 ประเด็น คือ การนำเสนอให้ตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันพระ
มหากษัตริย์ และการนำเสนอให้ตระหนักถึงพระมหากษัตริย์คุณของพระมหากษัตริย์ที่
ทรงมีต่อพสกนิกรและต่อแผ่นดิน และท้ายที่สุดก็คือ การนำเสนอและกล่อมเกล่าหน้าที่
ของพลเมืองที่มีต่อพระมหากษัตริย์

ลักษณะการปลุกฝังกล่อมเกล่าให้ตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันพระมหา
กษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญนั้น การอธิบายดังกล่าวเริ่มต้นด้วยการอธิบายให้เด็ก
เข้าใจว่า ฐานะของพระมหากษัตริย์ในปัจจุบันอยู่ภายใต้การปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญ
ซึ่งได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2475 ดังนี้

แต่เดิมมาเรามีการปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ คืออำนาจสิทธิ์ขาดใน
การปกครองประเทศตกอยู่ในความรับผิดชอบของพระมหากษัตริย์ พระองค์ทรงเป็น
ผู้บริหารประเทศ ทรงเป็นผู้ออกกฎหมาย ทรงพิพากษาคดี เมื่อไทยเรายังเป็น
สังคมทนายชยอยู่ พระองค์ก็ทรงกระทำใ้ ทูตมาเมื่อประเทศขยายตัวขึ้น พระ
ราชภาระในการบริหารประเทศก็ย่อมหนักยิ่งขึ้น การที่จะทรงดำเนินกิจการงาน
ใด ๆ โดยลำพังพระองค์ไม่สะดวก จึงได้ทรงตั้งสภาขึ้นเพื่อปรึกษาขอราชการ
และเมื่อใดที่ติดอยู่กับชาติตะวันตกมากยิ่งขึ้น ประชาชนก็ยิ่งมีความรู้ ความสามารถ
มากขึ้น จึงได้เปลี่ยนวิธีการปกครอง เป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย มี

รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด ใช้เป็นหลักการปกครองประเทศ เมื่อวันที่ 27 มิถุนายน พ.ศ. 2475 เราจึงมีการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ตั้งแต่นั้นมาจนถึงทุกวันนี้⁴⁸

ในการเปลี่ยนแปลงการปกครองนี้ ได้มีการอธิบายให้เข้าใจว่า ส่วนหนึ่งเป็นความพยายามของพระมหากษัตริย์ราชวงศ์จักรีที่ได้ทรงวางรากฐานการปกครองตนเองให้แก่พลเมือง นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงต่าง ๆ ขึ้นบริหารราชการตามหลักสากล และทรงมอบหมายให้ข้าราชการผู้มีความชำนาญในการปกครองบ้านเมืองได้เข้ามามีส่วนในการบริหารราชการแผ่นดินมากขึ้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชดำริที่จะทรงนำการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมาใช้ โดยได้ทรงทดลองในดุสิตธานี แต่เห็นไม่ประสบผลสำเร็จจึงเลิกไป จนกระทั่งถึงในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงมีพระราชดำริที่แน่วแน่ในการที่จะโปรดเกล้าฯ พระราชทานรัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชน แม้ว่าที่ประชุมอภิรัฐมนตรีจะคัดค้านก็ตาม ทั้งข้อความเนื้อหาแบบเรียนประวัติศาสตร์ เรื่องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ดังนี้

ต่อมาในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์มีพระราชดำริจะพระราชทานรัฐธรรมนูญ ไต่ทรงปรึกษากับที่ประชุมอภิรัฐมนตรีและมีพระราชดำริสใหญ่เชิญชาวยุทธทางกฎหมายและทางการปกครองร่างรัฐธรรมนูญถวายพระองค์ มีพระราชประสงค์จะพระราชทานให้ทันภายในเดือนเมษายน พ.ศ. 2475 ซึ่งครบกำหนด 150 ปีของการสร้างกรุงเทพฯ และมีงานฉลองเป็นการใหญ่ แต่ที่ประชุมอภิรัฐมนตรีคัดค้านไว้ เพราะราษฎรยังมีความรู้เกี่ยวกับการปกครองตนเองไม่เพียงพอและมาตรฐานการศึกษาโดยทั่วไปของพลเมืองก็ยังมีน้อย พระองค์ก็ยังมีพระทัยแน่วแน่ที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญโดยเร็วที่สุด จึงรับสั่งแก่ที่ประชุมว่า จะนำร่างรัฐธรรมนูญไปพิจารณาให้ถิถวนอีกครั้งหนึ่งในระหว่างประทับรออนที่พระราชวังไกลกังวล (ระหว่างเดือนพฤษภาคม-เดือนมิถุนายน) ครั้นแล้วก็เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองในระหว่างที่พระองค์ยังประทับอยู่ที่หัวหินนั่นเอง⁴⁹

⁴⁸ ศุภกิจ แก้วยม, หน้าที่พลเมือง มัชฌิมศึกษาตอนต้น, หน้า 39-40.

⁴⁹ เจริญ ไชยชนะ, ภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7, หน้า 64.

กระแสการอธิบายดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า แบบเรียนมีเจตนาที่จะให้นักเรียน
 สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี ที่นอกจากที่ได้ทรงทำนุ
 บำรุงประเทศแล้วยังได้ทรงวางรากฐานการปกครองตนเองให้แก่ราษฎร ทั้งยังทรงมี
 พระทัยแน่วแน่ที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญแก่คณะราษฎรก็ได้เข้ายึดการปกครอง และ
 กราบบังคมทูลขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ ซึ่งรัชกาลที่ 7 ก็พระราชทานให้

ในส่วนฐานะหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญได้มีการชี้แจง
 ให้เข้าใจว่า รัฐธรรมนูญของไทยได้บัญญัติให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของ
 ประเทศ พระองค์เป็นผู้ทรงใช้อำนาจอธิปไตยทางสถาปนาติบัญญัติ คณะรัฐมนตรี และ
 ทางศาล และในฐานะประมุขของประเทศพระองค์ทรงมีฐานะและบทบาทดังนี้

พระมหากษัตริย์ ทรงเป็นประมุขของปวงชนชาวไทย ทรงเป็นเอกอภิมุขของ
 รัฐ เป็นผู้แทนของชาติไทยและของรัฐ ในฐานะที่เป็นผู้แทนของรัฐนั้นได้แก่ทรง
 เป็นผู้รับพระมหากษัตริย์ต่างประเทศ และรัฐทูตของต่างประเทศ อนึ่ง สนธิ
 สัญญาที่ทำกับต่างประเทศก็ทรงกระทำในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์
 รวมความว่าชนชาวไทยถือว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขสูงสุดยกยอกของ
 ประเทศไทยและชาติไทย⁵⁰

เมื่อพิจารณาเนื้อหา การไร้อัยคำในการอธิบายฐานะและความสำคัญ
 ของสถาบันกษัตริย์นั้นมีลักษณะที่ต่องการที่จะสื่อให้นักเรียนเข้าใจและรับรู้ว่าสถาบัน
 กษัตริย์มีฐานะสำคัญ แม้จะเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบอบรัฐธรรมนูญก็ตาม
 กระแสความรู้สึกเช่นนี้รับได้จากข้อความที่ว่า "ชาวไทยถือว่า พระมหากษัตริย์เป็น
 ประมุขสูงสุดยกยอกของประเทศไทยและชาติไทย" ลักษณะดังกล่าวนี้จะแตกต่างไป
 จากแบบเรียนสังคมศึกษาในหลักสูตร เกิมคือ พ.ศ. 2493 ซึ่งข้อความการอธิบาย
 สถาบันกษัตริย์เห็นได้ชัดถึง "ปฏิกริยา" ที่มีต่อสถาบันกษัตริย์ ดังนี้

การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น พระมหากษัตริย์มีอำนาจมาก
 มายเป็นล้นพ้น ไม่มีอะไร เป็นเครื่องกำหนดขอบเขตอำนาจของพระมหากษัตริย์
 เลย พระองค์เห็นอะไรควรทำก็มีพระราชดำรัสสั่งให้ข้าราชการไปทำขึ้น ครั้น
 เห็นอะไรไม่ควรทำพระองค์ก็สั่งยกเลิกกิจการนั้นเสีย... เพราะฉะนั้นจึงได้

⁵⁰ กระทรวงศึกษาธิการ, หน้าที่พลเมือง มัธยมศึกษาตอนต้น, หน้า 43.

เรียกการปกครองอย่างก่อนนั้นว่า พระมหากษัตริย์มีอำนาจเหนือกฎหมาย⁵¹

นอกจากนี้แบบเรียนยังได้อธิบายถึงการที่ประเทศไทยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาตินี้ นับว่าเป็นผลดีต่อประเทศไทย เพราะพระมหากษัตริย์ของประเทศไทยทรงสืบราชสันตติวงศ์ต่อ ๆ กันมาในทางประวัติศาสตร์ ประชาชนรู้สึกอยู่เสมอว่าอยู่ที่ใดพระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน ความจงรักภักดีในบรรดาประชาชน ทำให้ประชาชนสมัครสมานสามัคคีกัน⁵² ลักษณะเช่นนี้เท่ากับเป็นการตอกย้ำสำนึกของคนไทยว่า แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วก็ตาม แต่คนไทย ชาติไทย ก็ยังคงมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขของชาติเช่นเดิม การอธิบายเช่นนี้ยังสะท้อนให้เห็นนโยบายการสร้างความเป็นเอกภาพของคนในชาติของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อีกด้วย

ในส่วนของการนำเสนอให้ตระหนักและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของสถาบันกษัตริย์ที่มีต่อชาตินั้น ในเรื่องบุคคลสำคัญของชาติซึ่งส่วนมากก็จะเป็นพระมหากษัตริย์ในอดีต เช่น พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนรามคำแหง พระบรมไตรโลกนาถ พระนเรศวร พระนารายณ์ พระเจ้าตากสิน และพระมหากษัตริย์ในราชจักรีวงศ์ เป็นต้น นอกจากนี้ในเนื้อหาประวัติศาสตร์ก็จะนำเสนอการก่อตั้งอาณาจักร การกบฏเอกราช เนื้อหาเรื่องราวเหล่านี้ย่อมทำให้นักเรียนเห็นแต่ภาพของพระมหากษัตริย์ในอดีตที่ได้ทรงก่อตั้งอาณาจักร ทุ่มำรุงบ้านเมืองมาจนเป็นปึกแผ่นกระทั่งทุกวันนี้ ดังที่แบบเรียนได้สรุปไว้ว่า

เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่า ไทยเราอยู่ร่วมกันมาได้เป็นปึกแผ่นแน่นหนาเป็นประเทศเอกราชใด ไม่นองระเหเรวอนอย่างแต่ก่อนก็เพราะได้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผูรรวมคนไทย ซึ่งแตกแยกออกเป็นก๊กเป็นเหล่าจากทางตอนใต้ของประเทศไทยตั้งเป็นอาณาจักรขึ้น พระมหากษัตริย์ทรงเป็นหัวหน้าพาชาติไทยให้รอดพ้นจากภัยพิบัติมาได้ทุกครั้งไป แต่ละพระองค์ได้ทรงใช้พระปรีชาสามารถทรงพระมหากรุณาธิคุณปกป้องคุ้มครองรักษาประชาชนด้วยหศุทธิราชธรรม ทรงทุ่มำรุงบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขเสมอมา หากเมื่อใดไรพระมหากษัตริย์เมื่อนั้นบ้านเมืองย่อมเกิดยุคเจริญ ดังจะเห็นได้ในตอนท้ายสมัยกรุงศรีอยุธยา

⁵¹ เอื้อ มุขปะเกศ หงสกุล, หน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษา 4 ตามประมวลหลักสูตร พ.ศ. 2493, หน้า 136.

⁵² กระทรวงศึกษาธิการ, หน้าที่พลเมือง มัธยมศึกษาตอนต้น, หน้า 48.

เป็นต้น เพราะฉะนั้น พระมหากษัตริย์จึงทรงเป็นที่พึ่ง เป็นชีวิตจิตใจของประชาชน อันก่อให้เกิดความรู้สึกรวมกันอย่างสนิทแนบแน่นเสมือนครอบครัวเดียวกัน ทรงเป็นสัญลักษณ์ของชาติ เป็นแรงหนุนผลักดันให้เราอยู่รวมกันฉันพี่น้อง พระองค์ทรงเป็นหลักชัย ที่ก่อให้เกิดความมั่นคงภาคภูมิใจร่วมกัน พระองค์ทรงคุ้มครองประโยชน์อันมากหลายแก่ประเทศชาติบ้านเมือง⁵³

การที่แบบเรียนสรุปความสำคัญ พระราชกรณียกิจ ตลอดจนพระมหากษัตริย์คุณแก่ประชาชนและชาติบ้านเมืองก่อนที่จะนำเสนอหน้าที่ของพลเมืองที่มีต่อพระมหากษัตริย์ เท่ากับเป็นการตอกย้ำสำนึกพระมหากษัตริย์ที่มีความสำคัญต่อชาติไทย และเป็นการวางพื้นฐาน ความสืบเนื่องของพระมหากษัตริย์ในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน แม้ว่าสถาบันกษัตริย์จะได้เปลี่ยนแปลงมาเป็นระบอบรัฐธรรมนูญแล้วก็ตาม

สำหรับการนำเสนอให้สำนึกในพระมหากษัตริย์คุณของสถาบันพระมหากษัตริย์ ในระบอบรัฐธรรมนูญได้นำเสนอพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ดังต่อไปนี้คือการเสด็จประพาสหัวเมืองต่าง ๆ โดยชี้ให้เห็นว่าพระมหากษัตริย์ทรงมีพระบารมีที่จะโน้มน้าวให้ประชาชนภายในชาติสมัครสมานสามัคคีกันได้ โดยกล่าวว่า

การเสด็จประพาสหัวเมืองต่าง ๆ ขององค์พระมหากษัตริย์ ได้โน้มน้าวบันดาลให้จิตใจของบรรดาพสกนิกรมีความสมัครสมานสามัคคี สนิทสนมกลมเกลียวต่อกัน ยิ่งขึ้นเสมอ ไม่ว่าจะเป็นผู้มีเชื้อชาติ ศาสนาใด ต่างก็ยินดีปรีดาในพระบรมโพธิสมภาร นับว่าพระมหากษัตริย์ทรงสามารถคลี่คลายการขจัดความคิดแตกแยกให้ประชาชนชาติของไทยสนิทแนบแน่น เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้เสมอ⁵⁴

จะเห็นได้ว่า พระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่นำเสนอก็คือ พระบารมีของพระองค์ทรงสามารถสร้างความเป็นเอกภาพของชาติได้ ประเด็นความเป็นเอกภาพของชาตินี้ นับว่าเป็นนโยบายที่สำคัญของรัฐ ด้วยเหตุที่ว่าแม้ประเทศไทยจะมีลักษณะของรัฐประชาธิปไตยมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตาม แต่ความรู้สึกแตกต่างกันของประชาชนในแต่ละภูมิภาคก็ยังคงมีอยู่ พระบาทสมเด็จพระ

⁵³ ศุภกิจ แก้วผสม, หน้าที่พลเมือง มัชฌมศึกษาตอนต้น, หน้า 37.

⁵⁴ เล่มเดียวกัน, หน้า 38.

พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ก็ทรงตระหนักในเรื่องนี้เช่นกัน ดังพระราชดำริของพระองค์ เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรจังหวัดยะลาในปี 2502 ว่า

การศึกษาที่สำคัญมาก ให้พยายามจัดให้ดี ให้พลเมืองสามารถพูดภาษาไทยได้ แม้จะพูดได้ไม่มาก เพียงแต่พอรู้เรื่องกันก็ยั้งดี เพราะเท่าที่ผานมาคราวนี้ มีผู้ไม่รู้อาษาไทย ทองโซลามาแปล ควรพูดให้เข้าใจกันได้ เพื่อสะดวกในการติดต่อซึ่งกันและกัน⁵⁵

ภายหลังจากที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมเยียนราษฎรทั่วทุกภูมิภาคแล้ว รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้กราบบังคมทูลพระองค์เสด็จประพาสต่างประเทศไกลเคียง ยุโรป และอเมริกา การเสด็จพระราชดำเนินครั้งนี้ ได้มีผลทำให้ชื่อเสียงของประเทศไทยเป็นที่รู้จักในต่างประเทศ และเป็นการกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างไทยกับต่างประเทศมากขึ้น โดยเฉพาะสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศไทยกับสหรัฐอเมริกา ดังที่ทำเนียบประธานาธิบดีสหรัฐอเมริกาได้ประกาศในครั้งนั้นว่า

ทางวอชิงตันถือว่าพระมหากษัตริย์ไทยและสมเด็จพระบรมราชินีนาถเป็นทูตสันถวไมตรีอันประเสริฐของชาติ ซึ่งมีความจงรักภักดีในพระมหากษัตริย์ แม้จะมีรัฐบาลปกครองในระบอบประชาธิปไตยก็ตาม

การเสด็จมาเยี่ยมขององค์ประมุขแห่งชาติไทย ทั้งสองพระองค์นี้ จะได้รับความชื่นชมยินดีจากชาวอเมริกัน ซึ่งพากันเล็งเห็นว่าประเทศไทยเป็นดินแดนของประชาชนอันมีเสน่ห์อย่างประหลาด มีความสุขและเป็นมิตรแก่ทุก ๆ คน แม้รัฐบาลสหรัฐอเมริกาจะยอมรับนับถือว่าประเทศไทยเป็นมิตรของคนมานานหนักหนาแล้ว⁵⁶

แบบเรียนก็ได้นำเสนอการเสด็จพระราชดำเนินของพระองค์เช่นกัน ดังนี้

ส่วนในค่านการประพาสต่างประเทศเล่า ก็ปรากฏว่า ชาวต่างประเทศพากันนิยมสรรเสริญองค์พระมหากษัตริย์ ในฐานะเป็นตัวแทนของประชาชนคนไทยทั้งชาติ พระองค์ทรงไปปรากฏอยู่ต่อหน้าพวกเขาแทนคนไทยทั้งชาติ ทำ

⁵⁵ ประกิจ ประจวบปัจฉิม, "การปรับปรุงและส่งเสริมปอเนาะให้เป็นโรงเรียนราษฎรสอนศาสนาอิสลาม", หน้า 60.

⁵⁶ เสริมเกียรติ วิทิตเวท, พระบรมมหาราชของชาวไทย, หน้า 50.

ให้บังเกิดสัมพันธไมตรีอันดีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศ กระทั่งมันใน
มิตรไมตรียิ่ง ๆ ขึ้นเป็นอันมาก 57

การที่แบบเรียนนำเสนอการเสด็จประพาสต่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว จึงเป็นการตอกย้ำความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ และแสดงให้เห็น
นักเรียนเข้าใจว่า การที่ประชาชนต่างประเทศรู้จักและชื่นชมประเทศไทยเช่นนี้ก็
เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ

นอกจากนี้ในแบบเรียนเล่มอื่นยังได้นำเสนอถึงพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระ
บรมราชินีนาถ ทั้งในส่วนที่ทรงช่วยเหลือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และในส่วน
ของพระองค์ที่ทรงมีต่อราษฎร ดังนี้

พระองค์ทรงเป็นมิ่งขวัญของประเทศเราอีกพระองค์หนึ่งในการบำเพ็ญพระราช
กรณียกิจเพื่อความสุขของชาวไทยนั้น สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถ
ได้ทรงช่วยเหลือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตลอดเวลา

นอกจากนั้นสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถของเรายังได้ทรงบำเพ็ญ
พระราชกรณียกิจส่วนพระองค์อีกต่างหาก เช่นทรงเป็นสถานายิกาของสภาอากาศ
ไทย สภาอากาศไทยนี้ทำหน้าที่บำเพ็ญเจ็บบ่วย ช่วยป้องกันโรคระบุก และให้
ความช่วยเหลือแก่ผู้ตกทุกข์ได้ยากทั่วไป ทั้งในและนอกราชประเทศ นับว่าเป็นองค์
การที่มีประโยชน์อย่างใหญ่หลวง สมเด็จพระนางเจ้า พระบรมราชินีนาถได้
ทรงบำเพ็ญประโยชน์ให้แก่ราษฎรชาวไทยเป็นอันมาก 58

จึงเห็นได้ว่าในการนำเสนอให้นักเรียนตระหนักถึงพระมหากษัตริย์คุณของ
สถาบันพระมหากษัตริย์นั้น ได้นำเสนอพระราชกรณียกิจทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ เพื่อแสดงให้เห็นว่าแม้จะอยู่ในระบอบ
รัฐธรรมนูญ พระมหากษัตริย์ก็ยังทรงเป็นประมุขของชาติ ความผูกพันระหว่างพระ
มหากษัตริย์กับประชาชนในชาติ นอกจากที่จะก่อให้เกิดเอกภาพภายในชาติแล้ว

57 กองจกหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน ก/ป7/2502/
บ.3 ข่าวและบทความหนังสือพิมพ์ต่างประเทศ หนังสือพิมพ์ไท, 29 สิงหาคม 2502.

58 กระทรวงศึกษาธิการ, ชุดเสริมประสบการณ์สังคมศึกษา เล่ม 2
(ประถมศึกษาปีที่ 2) (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2505), หน้า 93-94.

สถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะในรัชกาลปัจจุบันยังทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ เพื่อประโยชน์สุขแก่สังคมและประชาชน ตลอดจนเป็นที่รู้จักแพร่หลายในประชาคมโลก

นอกจากเนื้อหาแบบเรียนสังคมศึกษาจะได้นำเสนอหรือกล่อมเกลาให้นักเรียนได้รับทราบถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่ทรงเป็นประมุขของชาติในระบอบรัฐธรรมนูญและพระมหากษัตริย์คุณของพระองค์ ที่ทรงมีต่อประเทศชาติบ้านเมืองและประชาชนแล้ว เนื้อหาแบบเรียนยังได้นำเน้นถึงการกล่อมเกลาให้เด็กนักเรียนตระหนักในหน้าที่ของพลเมืองที่จะต้องมีต่อพระมหากษัตริย์

การนำเสนอหน้าที่ของพลเมืองที่มีต่อพระมหากษัตริย์ โดยทั่วไปก็นำบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญมาเป็นแนวปฏิบัติ กล่าวคือ "พึงถือว่าองค์พระมหากษัตริย์ดำรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะละเมิดมิได้ เป็นหน้าที่ของพลเมืองที่จะต้องทำการเคารพสักการะ จงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว"⁵⁹ ข้อความดังกล่าวแสดงถึงเหตุและผลที่นักเรียนจะต้องทำการดังกล่าว แต่เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าแบบเรียนมีเจตนาที่จะตอกย้ำฐานะของพระมหากษัตริย์ตามกฎหมายด้วย ดังจะเห็นได้จากข้อความที่ตามมาดังนี้ "กฎหมายได้คุ้มครองพระมหากษัตริย์สูงกว่าบุคคลธรรมดา เช่น การประทุษร้ายต่อพระมหากษัตริย์ตามกฎหมายลักษณะอาญาเป็นการกระทำที่มีโทษหนัก"⁶⁰ จากนั้นก็จะกำหนดข้อที่พึงปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์โดยการทำ ความเคารพพระองค์และสิ่งที่เกี่ยวข้องพระองค์ เช่น เพลงสรรเสริญพระบารมี ของมหाराช พระบรมฉายาลักษณ์ กับทั้งยังแนะนำว่าควรมีพระบรมฉายาลักษณ์ประดับไว้สักการะตามสถานที่ต่าง ๆ ตลอดจนอาคารบ้านเรือน

แนวปฏิบัติที่พลเมืองจะต้องเคารพสักการะพระมหากษัตริย์ก็คงเป็นเช่นแนวปฏิบัติของพลเมืองที่มีต่อพระมหากษัตริย์ในระบอบรัฐธรรมนูญ แต่ถ้าพิจารณาถึงการที่สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี ได้มีหนังสือมายังรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการให้กวัดขันระเบียบการถ่ายภาพ การแต่งกาย และมารยาทของช่างภาพ

⁵⁹กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา หน้าที่พลเมือง มัธยมศึกษาตอนต้น, หน้า 4.

⁶⁰เล่มเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

ในโอกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ พระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ และผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ เสด็จพระราชดำเนินไปในงานพระราชพิธี รัฐพิธี และงานมีเกียรติต่าง ๆ เพื่อให้เป็นไปโดยความเรียบร้อยและสมพระเกียรติ⁶¹ ย่อมสะท้อนให้เห็นว่า แนวปฏิบัติต่าง ๆ ที่พลเมืองที่มีต่อพระมหากษัตริย์ รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ชนระวิชต์ ได้ดำเนินการอย่างจริงจัง ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับฐานะของสถาบันพระมหากษัตริย์อันเป็นที่เคารพสักการะของคนไทย

นอกจากที่จะได้กล่อมเกล่าให้รู้ถึงแนวปฏิบัติต่อพระมหากษัตริย์ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะแล้ว ยังได้นำเสนอหรือกล่อมเกล่าให้พลเมืองมีหน้าที่ที่จะต้องเทิดทูนพระมหากษัตริย์ โดยอธิบายว่าเนื่องจากพระมหากษัตริย์เป็นที่มาของเกียรติ ผู้ใดจะตำหนิติเตียนพระมหากษัตริย์มิได้ ดังต่อไปนี้

พึงถือว่า ผู้ใดจะกล่าวหาหรือฟ้องร้องพระมหากษัตริย์ในทางใด ๆ มิได้ ทั้งนี้ไม่ว่าในทางแพ่งหรือทางอาญา ไม่ว่าจะในฐานะเจ้าพนักงาน ทางราชการหรือเอกชน เนื่องจากพระมหากษัตริย์เป็นที่มาของเกียรติ ผู้ใดจะตำหนิพระมหากษัตริย์มิได้ มีหลักที่พึงยึดถือคือ "พระมหากษัตริย์ทรงกระทำผิดไม่ได้ (The King can do no wrong) พลเมืองมีหน้าที่เทิดทูนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไม่ตำหนิติเตียนกล่าวหาฟ้องร้องในทางใด ๆ โดยเด็ดขาด"⁶²

การนำเสนอดังกล่าวนอกจากจะเป็นการกล่อมเกล่าให้เทิดทูนพระมหากษัตริย์แล้ว แต่หากทบทวนในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งหนังสือพิมพ์ได้นำเสนอข่าวว่ามีผู้ "กล่าวหา" ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานเงินให้แก่พรรคประชาธิปไตย และยังมีผู้ได้แนะนำว่าสมควรจะจับในหลวง ทลอคไปจนถึงการวิพากษ์วิจารณ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชวงศ์ทั้งหมด⁶³ การนำเสนอหรือ

⁶¹ แผนกเก็บ สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ, หนังสือที่ ม.ว.99/2503 ลงวันที่ 1 กรกฎาคม 2503 สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี เรื่อง ระเบียบการถ่ายภาพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถในงานพระราชพิธีและรัฐพิธี.

⁶² กระทรวงศึกษาธิการ, หน้าที่พลเมือง มัธยมศึกษาตอนต้น, หน้า 49.

⁶³ ทักษิณ เจลิมเตียรณ, การเมืองระบบพหุชนูปถัมภ์แบบเผด็จการ, หน้า 150-151.

กล่อมเกล่าให้เกิดทุนพระมหากษัตริย์ในประเด็นนี้ นอกจากจะเป็นการป้องกันการหมิ่นพระเกียรติยศของพระมหากษัตริย์แล้ว ยังเป็นการสร้างความชอบธรรมให้แก่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ด้วย

ในท้ายที่สุดก็จะได้เป็นย่ำว่า พลเมืองพึงร่วมกันชำระรักษาการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญหรือธรรมนูญโดยพระมหากษัตริย์ให้ดำรงคงอยู่ตลอดไป

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการนำเสนอหน้าที่ของพลเมืองที่จะต้องเคารพสักการะพระมหากษัตริย์นั้น ได้มีการสอดแทรกข้อควรปฏิบัติว่า "หาโอกาสมีส่วนร่วมในการที่องค์พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการกุศลสาธารณะและในทางศาสนา" เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าไม่สอดคล้องกับหัวข้อที่นำเสนอ แต่ก็บังเกิดผลดีต่อประเทศชาติ ซึ่งรัฐบาลมีส่วนสนับสนุนในกิจกรรมนี้

จะเห็นได้ว่าในการนำเสนอหรือกล่อมเกล่าเรื่องของสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้มีการนำเสนอความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ ทรงเป็นประมุขในระบอบรัฐธรรมนูญ ตลอดจนการนำเสนอให้ตระหนักถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะในรัชกาลที่ 9 และได้กล่อมเกล่าให้พลเมือง เคารพสักการะ เกิดทุนและร่วมกันชำระรักษาการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญหรือธรรมนูญโดยมีพระมหากษัตริย์ให้ดำรงคงอยู่ตลอดไป หน้าที่ของพลเมืองที่มีต่อพระมหากษัตริย์ดังกล่าวนี้ แบบเรียนได้ "เลือก" เป็นบางบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญ ซึ่งบทบัญญัติที่เลือกมานี้ นอกจากจะส่งเสริมสนับสนุนความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์แล้ว ยังช่วยให้เกิดความมั่นคงแก่ชาติและรัฐบาลเองด้วย

2.2 การมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ ในการนำเสนอเกี่ยวกับเรื่องการกล่อมเกล่าเกี่ยวกับความมั่นคงของสถาบันศาสนา จะนำเสนอใน 3 ประเด็น กล่าวคือ การชี้แจงให้เห็นความสำคัญของศาสนาและการนับถือศาสนา แนวปฏิบัติของพลเมืองที่มีต่อศาสนา และพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ

การชี้แจงให้เห็นความสำคัญของศาสนาและการนับถือศาสนา ในแบบเรียน จะได้มีการนำเสนอให้ทราบว่า ศาสนาคือคำสอนของแต่ละศาสนา ถึงแม้ว่าคำสั่งสอนของแต่ละศาสนานั้นจะแตกต่างกันไป แต่ในท้ายที่สุดแล้ว ทุกศาสนาก็ล้วนเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของมนุษย์ให้ตั้งอยู่ในความดี ความสงบด้วยกัน ทั้งนี้

ศาสนา คือ คำสั่งสอน และมักเรียกชื่อศาสนาตามชื่อผู้เป็นเจ้าของลัทธิศาสนานั้น ประกอบด้วย เช่น พุทธศาสนา โคแก่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คริสต์ศาสนา โคแก่คำสั่งสอนของพระเยซูคริสต์ บางทีการเรียกชื่อศาสนามีโคเรียกตามชื่อผู้เป็นเจ้าของลัทธิศาสนาก็มี เช่น ศาสนาอิสลามซึ่งโคแก่คำสั่งสอนของพระมุหะหมัด เป็นต้น แต่ละศาสนาก็จะแบ่งแยกออกเป็นนิกาย บางทีก็สองนิกาย เช่น พุทธศาสนา แบ่งออกเป็นนิกายหินยาน หรือนิกายฝ่ายโคที่เรียกว่าเถรวาท ซึ่งชาวไทยนับถืออยู่นิกายหนึ่ง และนิกายมหายาน ซึ่งชาวจีนและญวน ฯลฯ นับถืออยู่อีกนิกายหนึ่ง อย่างไรก็ตามศาสนาซึ่งชาวโลกยอมรับนับถือนั้นก็กล่าวโคว่าเป็นศาสนาที่ดี เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนำใจมนุษย์ให้ตั้งอยู่ในความดี ความสงบทั้งสิ้น⁶⁴

ด้วยเหตุที่ศาสนาช่วยสอนให้มนุษย์เป็นคนดี แบบเรียนก็เน้นย้ำว่าทุกคนจึงต้องนับถือศาสนา ซึ่งจะเป็นศาสนาโคก็โค เพราะ "ผู้มีศาสนาเป็นหลักประจำใจจะเป็นศาสนาโคก็ตาม ย่อมเป็นบุคคลน่าคบค้าไว้วางใจ แต่ตรงข้ามผู้ไม่มีศาสนา ย่อมยากที่จะคบค้าและไว้ใจโค"⁶⁵ ข้อความตอนท้ายนี้จะหมายถึงพวกคอมมิวนิสต์ เพราะรัฐโคได้แถลงการณ์เสมอว่าลัทธิโคไม่เห็นคุณค่าของศาสนา ดังนั้น "อันตรายของพุทธศาสนาในเวลาโคนี้ ร้ายแรงกว่าในสมัยก่อนเป็นอันมาก เพราะมีความจำเป็นต้องต่อสู้ป้องกันลัทธิอันร้ายแรงที่กำลังบ่อนทำลายพระพุทธศาสนา"⁶⁶

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบแบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมือง หลักสูตร พ.ศ. 2503 แล้ว จะเห็นโคมีความแตกต่างกับแบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมืองหลักสูตร พ.ศ. 2493 กล่าวโคคือ แบบเรียนในหลักสูตร พ.ศ. 2503 จะให้ความสำคัญในเรื่องศาสนามากขึ้น โดยกำหนดให้โคเป็นหน้าที่ของพลเมืองโคที่จะต้องมีต่อศาสนา ในขณะที่แบบเรียนตามหลักสูตรเดิมมิโคกำหนดไว้ ประเด็นที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งก็คือ ใน

⁶⁴ กระทรวงศึกษาธิการ, หน้าที่พลเมือง มัธยมศึกษาตอนต้น, หน้า 34.

⁶⁵ เล่มเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

⁶⁶ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์, "สารโคที่ประชุมพระคณาธิการในการประชุมเรื่องโครงการเชิดชูส่งเสริมพระพุทธศาสนา" ใน ประมวลสุนทรพจน์ พ.ศ. 2502-2504, หน้า 511.

ขณะที่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ประกาศว่า ศาสนาประจำชาติไทยคือพุทธศาสนา⁶⁷ แต่การที่แบบเรียนได้นำเสนอหน้าที่ของพลเมืองที่จะต้องมีต่อศาสนาตามที่ตนนับถือคือ พุทธศาสนา อิสลาม และคริสต์ อาจพิจารณาได้ว่า รัฐตั้งใจที่จะไม่นำเสนอเฉพาะ ศาสนาพุทธ ทั้งนี้ก็เพื่อเป็นการป้องกันมิให้เกิดปัญหาชนกลุ่มน้อย โดยเฉพาะใน 4 จังหวัดภาคใต้ซึ่งนับถือศาสนาอิสลาม การที่นำเสนอนี้ของพลเมืองตามที่ศาสนา ของตนที่นับถือ จึงเป็นการกระทำที่จะทำให้พลเมืองไทยที่นับถือศาสนาอื่นชื่นชมและเห็น ว่ารัฐบาลได้ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ตน ดังที่ได้อธิบายในแบบเรียนต่อไปว่า "สำหรับพลเมืองย่อมมีเสรีภาพที่จะนับถือศาสนาใดก็ได้ นอกจากนี้ยังมีสิทธิ์ที่จะประกอบ พิธีกรรมตามลัทธิศาสนานั้นด้วย"⁶⁸

นอกจากนี้รัฐก็พยายามแก้ไขปัญหาการที่พลเมืองนับถือศาสนาแตกต่างกันก็คือ ความพยายามที่จะสร้างศูนย์รวมของประชาชนมาอยู่ที่สถาบันพระมหากษัตริย์ โดยการ อธิบายผ่านสื่อทางแบบเรียนว่า แม้แต่องค์พระมหากษัตริย์ ก็ทรงให้การอุปถัมภ์แก่ทุก ๆ ศาสนา ดังนี้ "แม้องค์พระมหากษัตริย์จะทรงเป็นพุทธมามกะ แต่ก็ทรงเป็นอัครศาสนูป- ถัมภ์ คือสนับสนุนทะนุบำรุงทุกศาสนาที่โลกรับรองกันอยู่เป็นการสอดคล้องกับเสรีภาพ ของพลเมืองดังกล่าวมา"⁶⁹

ภายหลังจากที่ชี้ให้เห็นนักเรียนเห็นความสำคัญของการนับถือศาสนาแล้ว ก็จะมี อธิบายว่าพลเมืองควรที่จะต้องมีหน้าที่พึงปฏิบัติต่อศาสนาด้วย เพื่อที่จะได้เป็นพลเมืองดี ดังต่อไปนี้ เคารพสิ่งศักดิ์ทางศาสนา ไม่ลบหลู่คูหามีนค้วยกาย วาจา ใจ เรียนรู้ คำสอนทางศาสนาให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ปฏิบัติและดำรงชีวิตตามคำสั่งสอนทางศาสนา ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ช่วยร่วมมือหาทางธำรงรักษาศาสนาที่นับถือไว้ ให้ความ เข้าใจทางศาสนาแก่ผู้ที่สมควรในเมื่ออยู่ในโอกาสและสถานอันเหมาะสม และไม่

⁶⁷ สำนักนายกรัฐมนตรี, "คำแถลงของรัฐบาลเรื่องความเป็นไปในคณะสงฆ์, หน้า 261.

⁶⁸ กระทรวงศึกษา, หน้าที่พลเมือง มัธยมศึกษาตอนต้น, หน้า 34.

⁶⁹ เล่มเดียวกัน, หน้า 35.

ลบหลู่ห่มินศาสนาอื่น หรือบุคคลผู้ถือศาสนาอื่น เมื่อพิจารณาหน้าที่ของพลเมืองต่อศาสนา จะเห็นได้ว่าแนวทางดังกล่าวนี้ย่อมบังเกิดผลใน 2 ประการ คือ เป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันศาสนาและเป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ประชาชาติไปพร้อมกัน

ในการสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันศาสนา จะเห็นได้ว่า แบบเรียนคัมภีร์ เสนอให้มีความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา เช่น รูปสักการะ โบสถ์ วิหาร ปุณนิยสถาน อื่น ๆ ตลอดจนพระหรือนักบวช ลักษณะดังกล่าวเท่ากับเป็นการวางพื้นฐานให้เด็กมีศรัทธาต่อศาสนา จากนั้นก็ให้เรียนรู้คำสอนทางศาสนาให้เข้าใจแจ่มแจ้งซึ่งนอกจากจะทำให้ทำให้ให้นักเรียนเข้าใจและสามารถปฏิบัติตามคำสั่งสอนได้ถูกต้อง อันจะเกิดผลคือต่อตัวเด็กคือความเชื่อของศาสนาและยังก่อให้เกิดความมั่นคง ความถูกต้องของหลักการในแต่ละศาสนาให้ดำรงอยู่ นอกจากนี้ยังนำเสนอให้เด็กปฏิบัติตามคำสั่งสอนทางศาสนาให้มากเท่าที่ตนจะกระทำได้ ตลอดจนการบริจาค บำเพ็ญกุศล หรืออุทิศทรัพย์ นักบวช ตลอดจนกิจการของศาสนา ลักษณะดังกล่าวนี้ย่อมทำให้สถาบันศาสนาดำรงอยู่ได้ด้วย ความมั่นคง จึงเห็นได้ว่าการสร้างความมั่นคงให้แก่สถาบันศาสนานั้น แบบเรียนได้ปลูกฝังให้เด็กมีหน้าที่ต่อทั้งศาสนสถาน คำสอน และพระหรือนักบวชของศาสนา ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของสถาบัน

ในขณะที่เดียวกันแนวปฏิบัติที่ได้นำเสนอนั้นก็ได้บังเกิดผลในการสร้างความมั่นคงให้แก่ประชาชาติด้วย กล่าวคือ การกล่อมเกล่าและเน้นย้ำให้เด็กปฏิบัติตามคำสอนของศาสนา ย่อมเป็นการสร้าง "คนดี" ให้แก่สังคมและประเทศ อันจะทำให้เด็กอยู่รวมในสังคมได้ และที่สำคัญเมื่อสังคมประกอบด้วยคนดี สังคมนั้น ๆ ย่อมบังเกิดความสงบสุขด้วย นอกจากนี้การที่กล่อมเกล่าให้ไม่ลบหลู่ห่มินศาสนาอื่น บุคคลผู้ถือศาสนาอื่น ลักษณะดังกล่าวนี้เท่ากับเป็นการป้องกันมิให้เกิดปัญหาในค่านิยมของ ทามนโยบายของรัฐบาลในการสร้างเอกภาพของชาติ ดังได้กล่าวมาแล้วแต่ต้น ดังที่แบบเรียนได้ตอกย้ำสำนึกของพลเมืองเพื่อมิให้ลบหลู่ห่มินศาสนาอื่น ดังนี้

หลักใหญ่ในทางศาสนาโดยทั่วไปทุกศาสนาตรงกันในเรื่องที่ว่าต้องการให้เป็น
 ผู้สงบระงับ ตั้งอยู่ในความดี มีความแตกต่างกันก็แต่โดยความลำลึก วิธีการ และ
 คำสอนเป็นส่วนใหญ่ จึงเป็นการไม่สมควรที่จะลบหลู่ห่มินศาสนาอื่น หรือบุคคล
 ผู้ถือศาสนาอื่น ฟังถึงว่าก็เมื่อคนนับถือศาสนาอื่นใด ผู้อื่นก็ย่อมมีสิทธิที่จะนับถือ
 ศาสนานั้นได้เช่นกัน ความมีศรัทธาเชื่อมั่นเป็นของเฉพาะตัว บางทีก็โดยสืบเนื่อง

มรดกตกทอดมาในทางสังคมด้วยกัน จึงไม่มีเหตุผลอันใดเลยที่จะไปลบหลู่กัน
และกัน⁷⁰

ข้อความดังกล่าวนี้เปรียบเสมือนกับการอธิบายว่าให้ทุกคนพึงเข้าใจว่า
ทุกศาสนาสอนให้คนเป็นคนดี และเป็นมรดกสืบทอดทางสังคม ไม่ควรลบหลู่กัน
อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า ข้อความดังกล่าวมุ่งหมายที่จะบอกเตือน
พลเมืองที่นับถือพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติ และมีประชาชนที่เป็นพุทธศาสนิกชน
เป็นส่วนมากของชาติมากกว่า

เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมของการนำเสนอหน้าที่ของพลเมืองที่มีต่อศาสนา
จะมีลักษณะการนำเสนอในหลักสายกลาง คือ ผู้ที่นับถือศาสนาใดก็ตามปฏิบัติอย่างนั้น แต่
เมื่อพิจารณาโดยลึกซึ้งแล้วจะเห็นได้ว่ารัฐได้มุ่งที่จะสร้างความมั่นคงของพุทธศาสนา
เป็นสำคัญ ดังจะเห็นได้จากคู่มือนิเทศการสอนสังคมศึกษาที่กล่าวในเรื่อง หน้าที่ของ
พลเมืองที่มีต่อศาสนาว่า

หน้าที่ศาสนา ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติของเรา เป็นเครื่องชักนำ
ชีวิตของคนไทยให้ดำเนินไปอย่างถูกต้อง มุ่งเกิดผลดี มีความสงบสุข ดังนั้นเรา
ทุกคนจึงควรปฏิบัติต่อพระพุทธรูปศาสนา ดังนี้

1. เคารพสักการะพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ตลอดจนปฐมนิยัตถุและ
ปฐมนิยสถาน
2. ตั้งตนเป็นพุทธมามกะที่ดี บำรุงการศึกษา เช่น ตักบาตรทำบุญ ประกอบ
พิธีกรรมทางศาสนาตามโอกาส
3. ศึกษาเล่าเรียนคำสอนในทางศาสนา เพื่อรักษาวัฒนธรรมไว้มิให้เสื่อม
4. ปฏิบัติตามหลักธรรมตามที่โคเล่าเรียนมา
5. ช่วยเผยแพร่แก่คนอื่นตามโอกาส⁷¹

เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบหน้าที่ของพลเมืองต่อศาสนาที่กำหนดในแบบเรียน
กับคู่มือนิเทศการสอนวิชาสังคมศึกษา จะเห็นว่าในแบบเรียนจะเพิ่มเติมหน้าที่ของ
พลเมืองขึ้นอีก 2 ข้อ คือ ช่วยร่วมมือทางวิชาการรักษาศาสนาที่นับถือไว้ กับ ไม่ลบหลู่
คู่มือศาสนาอื่นหรือบุคคลผู้ถือศาสนาอื่น จะเห็นได้ว่าสิ่งที่เพิ่มในแบบเรียนล้วนแต่จะก่อ

⁷⁰ กระทรวงศึกษาธิการ, หน้าที่พลเมือง มัธยมศึกษาตอนต้น, หน้า 37-38.

⁷¹ กรมสามัญศึกษา, คู่มือนิเทศการศึกษาระดับมัธยมศึกษา, หน้า 120.

ให้เกิดความมั่นคงของชาติเป็นสำคัญ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เนื้อหาแบบเรียนหน้าที่
พลเมืองที่มีต่อศาสนาได้รวมหน้าที่ต่อศาสนาพุทธในคู่มือนิเทศการศึกษา ซึ่งจะก่อให้เกิด
ความมั่นคงแก่สถาบันศาสนาพุทธ กับเพิ่มหน้าที่ที่มีต่อศาสนาซึ่งจะเอื้อต่อความมั่นคง
ของชาติมานำเสนอรวมกัน

การที่รัฐให้ความสำคัญต่อพุทธศาสนานั้นเห็นได้ชัดเจนจากการสรุปในท้าย
ของเรื่องนี้ในแบบเรียน ว่า

สิ่งที่ได้เคยกล่าวมาแล้ว พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย ความจริง
ใครเห็นในทรวดวาง พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาถึงแปดร้อยปีกว่า
นับว่าเป็นรากฐานสังคม มีอิทธิพลสำคัญต่อชีวิตจิตใจคนไทยตลอดทุกยุคทุกสมัย
ใ้ทุกกลมเกลียวให้พวกเราชาวไทยมีลักษณะนิสัยดีคุณงามความดีต่างไปจากชนชาติอื่น
อย่างเห็นได้ชัด จนใครรับนามสมัญญาจากชาวโลกว่า ประเทศไทยคือดินแดนแห่ง
การยิ้ม ไปทางไหนก็จะพบแต่ใบหน้าของชาวไทยที่ยิ้มแย้มแจ่มใสเป็นมิตร รัก
อิสระเสรีและรักความสงบ

ดังนั้นจึงสมควรที่พวกเราชาวไทยจะรักษาพุทธศาสนาไว้ให้วัฒนาถาวรสืบไป ⁷²

เมื่อรัฐให้ความสำคัญต่อสถาบันพุทธศาสนา ดังนั้นจึงได้กำหนดหัวข้อพุทธ-
ศาสนาอยู่ในวิชาศีลธรรมโดยเฉพาะ แบบเรียนได้พยายามกล่อมเกลากลุดังให้
นักเรียนมีความเข้าใจและศรัทธายึดมั่นในพุทธศาสนา ทั้งในส่วนพุทธประวัติ และ
หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า

ในส่วนพุทธประวัติ นอกจากมีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนเข้าใจความเป็นมา
ของพุทธศาสนาแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นถึงการปลุกฝังกล่อมเกล่าให้เห็นความสำคัญของ
พระพุทธเจ้า ด้วยการนำเสนอถึงความสูงส่งของพระองค์ในเรื่องชาติตระกูล กล่าวคือ
การอธิบายให้นักเรียนเข้าใจว่าในฐานะที่พระองค์เป็นบุคคลในชั้นกษัตริย์ ที่จะได้
ขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่พระองค์มีพระประสงค์ที่จะช่วยเหลือมนุษย์ให้
หลุดพ้นจากทุกข์ พระองค์จึงได้ทรงพยายามที่จะหาแนวทางหลุดพ้นจากทุกข์ ดังที่
แบบเรียนได้อธิบายว่า

⁷²กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนหน้าที่พลเมือง มัธยมศึกษาตอนต้น, หน้า 36.

พระพุทธเจ้าทรงเป็นบุคคลชั้นกษัตริย์ เพราะทรงเป็นเจ้าฟ้าพระราชโอรสชั้น
รัชทายาทของกษัตริย์ ซึ่งจะทอกร่องราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อไป แต่พระองค์
ไม่มีพระประสงคฺจะเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงใครจะทำหน้าที่ครูหรือผู้แนะนำชี้ทาง
ชีวิตความเคื่อครองค้ำแคนใจให้แก่มนุษย์⁷³

การนำเสนอว่าพระพุทธเจ้าเป็นบุคคลชั้นกษัตริย์เช่นนี้ เป็นการตอกย้ำว่า
โดยปกติแล้ววัฒนธรรมไทยจะให้ความสำคัญ ยกย่อง ให้ความเคารพอย่างสูงแก่บุคคล
ในชนชั้นดังกล่าวอยู่แล้ว ดังที่แบบเรียนอธิบายว่า

ไทยเรามีวัฒนธรรมทางภาษาอันประณีตหลายชั้นเชิง ในเชิงงานน่านิยม
ในการใช้ถ้อยคำ ภาษาไทยนั้นมีแบบแผนเรียกว่า "ราชาศัพท์" ประเภทของ
คำเกี่ยวกับบุคคลชั้นที่ควรเคารพอย่างสูงจัดขึ้นไว้ไคแก่ พระมหากษัตริย์และ
ลคหลันลีลาของถ้อยคำ⁷⁴

นอกจากนี้ การนำเสนอให้เห็นถึงขั้นตอนในการค้นหาแนวทางของพระพุทธองค์
เป็นต้นว่า ศึกษาวิธีฝึกจิตกับอาฬารคาส กาลามโคตร และ อุททกคาส รามบุตร
การบำเพ็ญทุกขกิริยานับตั้งแต่อดอาหารลงวันละน้อยจนไม่บริโภคเลย ยืนทรมาณด้วยขา
ข้างเดียว ยืนยกมือขึ้นข้างใดข้างหนึ่งนึ่งอยู่อย่างนั้น กำมือไม้แบออกจนเล็บยาวทะลุ
เนื้อ นอนบนแผ่นกระดานที่มีเหล็กแหลมคม กัดล้มหายใจเข้าออก ไม่ยอมหายใจ
อยู่อย่างสกปรกไม่อาบน้ำชำระ ฯลฯ ลักษณะดังกล่าวนี้ยอมทำให้เด็กตระหนักถึง
ความวิริยะอุตสาหะของพระองค์ที่พยายามจะหาหนทางให้มนุษย์หลุดพ้นนั้นยากลำบาก
เพียงไร ซึ่งยอมก่อให้เกิดความศรัทธาในพระพุทธองค์มากขึ้น

ประการสำคัญเมื่อรัฐยกย่องพุทธศาสนาเป็นสำคัญ จึงจำเป็นต้องชี้แนะให้
นักเรียนเห็นความดีหรือคุณค่าของพุทธศาสนา ในลักษณะที่เหนือกว่าศาสนาอื่นโดยการ
ชี้ให้เห็นถึงความลึกซึ้งของคำสั่งสอน หรือพระธรรมในพุทธศาสนา ดังที่แบบเรียนได้
ใช้คำว่า "ธรรมวิเศษ" ที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ หรือ ศาสนาทุกศาสนาย่อมสอนให้

⁷³กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาศีลธรรม ประถม
ศึกษาตอนปลาย (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2507), หน้า 3.

⁷⁴เล่มเดียวกัน, หน้า 2.

เป็นคนที่ "แต่จะยิ่งหย่อนกว่ากันก็แต่ในทางความลึกล้ำอันเป็นธรรมวิเศษชั้นสูง"⁷⁵ ซึ่งย่อมหมายถึง ธรรมะในพุทธศาสนา รวมทั้งการอธิบายว่าธรรมะในพุทธศาสนานั้น เป็นคำสอนที่มีเหตุผลมากกว่าในเรื่องของศรัทธาอย่างเดี่ยว โดยแบบเรียนได้เปรียบเทียบการค้นพบ "ธรรมวิเศษ" ของพระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ดังนี้

การได้รับชื่อนามว่าพระพุทธเจ้าก็เพราะเจ้าชายสิทธัตถะ ทรงคิดค้นคว้าทดลองจนรู้อย่างแจ่มแจ้งในสิ่งที่ต้องการจะรู้อย่างถูกต้องเหมือนนักวิทยาศาสตร์คิดค้นคว้าวิธีที่เกิดขึ้นอย่างไร ความร้อนทำให้น้ำกลายเป็นไออย่างไร ฯลฯ เมื่อคิดได้แล้วก็นำเอาความรู้ที่ตนได้นั้นไปสอนแนะนำผู้อื่น เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะทรงเป็นครูจึง จนพิสูจน์ได้ว่าความรู้ที่ตนได้นั้นไม่เหลวไหล เป็นความจริงที่มีเหตุผล เชื่อถือได้⁷⁶

การนำเสนอในเรื่องพุทธประวัตินี้ นอกจากจะให้เด็กได้รับรู้ความเป็นมาของพุทธศาสนาแล้ว แบบเรียนยังได้นำเสนอในส่วนของศาสนาพุทธที่ "เหนือ" กว่าศาสนาอื่น ซึ่งลักษณะดังกล่าวย่อมเป็นการสร้างศรัทธาให้บังเกิดขึ้นในตัวเด็ก อันจะทำให้พุทธศาสนามีความมั่นคง ในประเด็นนี้แบบเรียนจะได้บอกย้ำอีกครั้งในเรื่องวิธีปฏิบัติที่พุทธมามกะพึงกระทำหลายประการดังนี้ พุทธมามกะพึงมีความเชื่ออย่างถูกต้องในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ควรเป็นผู้รักษาศีล 5 เป็นนิจ ประกอบกิจกรรมพิธีกรรมในพระพุทธศาสนาโดยถูกต้องตามควรแก่โอกาส ควรศึกษาให้เข้าใจหลักธรรมอย่างถูกต้องเพื่อประโยชน์แก่ตนและแนะนำผู้อื่น และควรอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา จึงเห็นได้ว่าแนวปฏิบัติดังกล่าวนอกจากเด็กจะเป็น "คนดี" ตามแนวพุทธศาสนาแล้ว ยังช่วยให้สถาบันพุทธศาสนามีความมั่นคงอีกด้วย

ในส่วนของพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบมากมายหลายประการ ซึ่งบทเรียนได้สรุปอย่างย่อว่า อริยสัจ 4 คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ธรรมของ

⁷⁵ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง มัธยมศึกษาตอนต้น, หน้า 34.

⁷⁶ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนวิชาศีลธรรม ประถมศึกษาตอนปลาย, หน้า 4.

พระพุทธเจ้านี้ ถ้าหากผู้ใดประพฤติปฏิบัติตามแล้วจะรู้ได้ด้วยตนเองและไม่ตรงไปในที่
 ชั่ว 77 เป็นที่น่าสังเกตุว่าโดยแก่นแท้ของพุทธศาสนาแล้วจะเน้นในเรื่อง ทุกข์ อนิจจัง
 และ อนัตตา 78 เพื่อให้ถึงการหลุดพ้นหรือนิพพาน แต่แบบเรียนวิชาศีลธรรมของไทย
 มิได้เน้นในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้อาจพิจารณาได้ว่า การปฏิบัติธรรมให้หลุดพ้นเช่น
 พระพุทธเจ้าเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งมาก และที่สำคัญรัฐก็มีความจำเป็นที่จะต้องมีพลเมืองที่
 มีคุณสมบัติสร้างความเจริญให้แก่ประเทศ โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจ ถ้าจะปลูก
 ผังในเรื่องการหลุดพ้นเป็นสำคัญย่อมเป็นการไม่เหมาะสม นโยบายของรัฐจึงต้องการ
 ที่จะให้สถาบันศาสนาล้อมเกลาพลเมืองให้เป็น "คนดี" ในแนวทางพุทธศาสนาและ
 เป็น "พลเมืองดี" ของรัฐไปพร้อมกันดังเช่นนโยบายของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์
 ที่ได้บรรยายในที่ประชุมสัมมนาพระคณาธิการทั่วราชอาณาจักร ดังต่อไปนี้

และการปฏิบัติที่กระดมและรัฐบาลปัจจุบันกำลังทำอยู่นี้ ก็มีจุดมุ่งหมายอยู่อย่าง
 เดียว คือ สร้างสรรค์ความเป็นอยู่อันดีของประชาชน มีงานมากมายหลาย
 ประการที่จะต้องทำทุกอย่างเพื่อให้ประชาชนได้โดยยุติกันดี แต่โลกสมัยใหม่ได้
 เปลี่ยนแปลงผิดไปจากโลกสมัยเก่า พุทธโลกมีมากขึ้น ที่ฆตกรรมชุกคิมีน้อยลง
 มนุษย์มีความจำเป็นต้องเพิ่มผลผลิต ท่องทำงานเพื่อค้ำชูชีพ การที่จะยุติกันดี
 โดยไม่ทำอะไร การที่จะหวังพึ่งอาศัยคนอื่นหรือไม่ มีชีวิตอยู่โดยกินแรงงาน
 ของคนอื่นนั้นนับวันจะยากขึ้นทุกที คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ว่า "อกตาคาธิ อกต
 โนนาโด" คือให้พึ่งตัวเองนั้นเป็นความจริงมากขึ้นทุกวัน ความพากเพียร ความ
 ขยัน ความอดทน ซึ่งล้นแต่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นคุณธรรมที่จะต้อง
 ไซ้ให้มากขึ้น...

นี่เป็นเรื่องที่ทางรัฐบาลและกระดมเองร้องขอ เพราะเหตุว่าพระธรรมคำ
 สั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีอยู่ทุกทาง ที่สามารถจะเลือกเอามาสอนหรือจูงใจ
 ในคนประพฤติปฏิบัติ มีคำสอนให้คนมีกันน้อยสันโดษ ไม่อยากทำอะไร ไม่อยาก
 ใคอะไร อย่างที่เคยสอนกันว่า ไม่จำเป็นต้องชวนชวชววย ตายแล้วก็เอาไปไม่ได้
 คำสอนอย่างนี้อาจจะเหมาะสำหรับกาลสมัยหนึ่ง แต่ไม่เหมาะสำหรับสมัยปฏิบัติ
 ซึ่งต้องการความชวชววยหาทางก้าวหน้า จำต้องเลือกสรรเอาขั้มมะที่สอนคน

77 กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนวิชาศีลธรรม ประถมศึกษาตอนปลาย
 หน้า 34-36.

78 เล่มเดียวกัน, หน้า 15.

โห้มีวิริยอุตสาหะ สามัคคี หมั่นเพียร ประกอบสัมมาชีพ ไม่ประมาท ไม่หวังพึ่ง
คนอื่น พึ่งแต่ตัวเอง และความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจเหล่านี้⁷⁹

หลักการที่จะใช้ธรรมะกล่อมเกล่าให้นักเรียนเป็นทั้งคนดี และพลเมืองดี
เห็นได้ในแบบเรียนที่กล่าวว่า ผลของการรักษาศีลและปฏิบัติธรรมจะบังเกิดผล 3
ประการคือ ผลทางส่วนตัว ผลทางสังคม และผลทางประเทศชาติ⁸⁰ ดังนั้นแบบเรียน
จึงได้กำหนดทั้งหัวข้อธรรมะในพุทธศาสนา เช่น เบญจศีล เบญจธรรม อุโบสถศีล และ
ธรรมจริยา ได้แก่ การตรงต่อเวลาและหน้าที่ ความซื่อสัตย์สุจริต ความอุตสาหะ
ความกล้าหาญ ความมัธยัสถ์ ความสามัคคี ความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา การถือประโยชน์
ส่วนรวม อบายมุขและการหลีกเลี่ยงจากอบายมุข เป็นต้น

การปลูกฝังกล่อมเกล่าในเรื่องความมั่นคงของสถาบันศาสนา ลักษณะของ
การนำเสนอจะเป็นการกล่าวถึงภาพรวมของศาสนาทั่ว ๆ ไป แต่เมื่อพิจารณาให้ลึกซึ้ง
แล้ว รัฐบาลให้ความสำคัญของพุทธศาสนา โดยการนำเสนอให้เห็นถึงชาติกำเนิดอันสูงส่ง
ของพระพุทธเจ้า ความเสียสละส่วนพระองค์อย่างใหญ่หลวงที่จะนำมนุษย์โลกให้พ้นทุกข์
ตลอดจน "ความลึกซึ้ง" ของธรรมะ และท้ายที่สุดก็คือการกล่อมเกล่าให้นักเรียนปฏิบัติ
คนในฐานะพุทธมามกะ ซึ่งจะมีผลต่อความมั่นคงของสถาบันศาสนา ตลอดจนเลือกหัวข้อ
ธรรมะกล่อมเกล่าให้นักเรียนเป็นคนดีและพลเมืองดีของชาติ

2.3 การมีระบบการปกครองตามแบบประชาธิปไตย แบบเรียนได้อธิบายให้นักเรียนเข้าใจในการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ คือ สิทธิและเสรีภาพ
อำนาจอธิปไตย อำนาจอธิปไตย อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร อำนาจตุลาการ การเลือกตั้ง ความ
สัมพันธ์ระหว่างผู้แทนราษฎรกับราษฎร ตลอดจนระเบียบบริหารราชการแผ่นดิน ซึ่งเสนอ
อย่างละเอียดพอสรุปได้ดังนี้ แบบแผนของการปกครองประเทศในลักษณะที่เราเรียกว่า
"ระบอบประชาธิปไตย" เป็นแบบแผนการปกครองซึ่งเริ่มมาจากสังคมตะวันตก อันเป็นที่
กำเนิดของทฤษฎีและปรัชญาการเมืองต่าง ๆ ความสำคัญของการปกครองระบอบ

⁷⁹จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์, "ลารถึงที่ประชุมสัมมนานาพระคณาธิการทั่ว
ราชอาณาจักร" ใน ประมวลสุนทรพจน์ปี พ.ศ. 2502-2504, หน้า 163-164.

⁸⁰กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนวิชาศีลธรรม ประถมศึกษาตอนปลาย,
หน้า 26-27.

ประชาธิปไตยนี้มีอยู่ว่า ประชาชนคือผู้เป็นเจ้าของประเทศที่แท้จริง เมื่อเป็นเช่นนี้
 รัฐบาลหรือผู้ที่ทำหน้าที่บริหารงาน หรือปกครองประเทศ จึงควรจะเป็นรัฐบาลของ
 ประชาชน และทำงานโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาผลประโยชน์ของประชาชนเป็นสำคัญ
 สำหรับวิธีการเพื่อให้เป็นไปตามหลักนั้น มีหลายแบบ ในบางประเทศให้ประชาชนเลือก
 ผู้แทนของตนเข้ามาสู่ที่ประชุมซึ่งเรียกว่า "สภาผู้แทนราษฎร" แล้วในสภานี้ก็ได้คัดเลือก
 สมาชิกคนหนึ่งขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีมีหน้าที่จัดตั้งคณะรัฐบาลบริหารกิจการของประเทศ
 แต่ต้องรับผิดชอบต่อสภาผู้แทนจะออกกฎหมายอะไรก็ต้องเสนอให้สภาผู้แทนราษฎรเห็น
 ชอบด้วยเสียก่อน และเมื่อใดสภาผู้แทนราษฎรบังเกิดความไม่ไว้วางใจ นายกรัฐมนตรี
 พร้อมทั้งคณะรัฐบาลก็ต้องลาออกแล้วเลือกกันใหม่ สำหรับสภาผู้แทนราษฎร เองนั้นก็
 ต้องมีการเลือกตั้งกันใหม่อยู่เสมอ ๆ ทุก ๆ 3 ปีบ้าง 4 ปีบ้าง สุดแต่ความเหมาะสม
 ของแต่ละประเทศ ในบางประเทศให้มีสองสภา สภาหนึ่งประชาชนเป็นผู้เลือกผู้แทน
 ของตนเข้ามา อีกสภาหนึ่งประกอบด้วยผู้มีบรรดาศักดิ์ ทั้งนี้เพื่อจะได้มีการถ่วงอำนาจ
 กันไว้บ้าง แต่ในกรณีเช่นนั้น นายกรัฐมนตรีจะต้องมาจากสภาผู้แทนราษฎร หากตัว
 บุคคลในคณะรัฐบาล อาจจะประกอบด้วยสมาชิกทั้งสองสภา ในบางประเทศสภาที่สองนี้
 ก็ประกอบด้วยสมาชิกซึ่งประชาชนเลือกมาเหมือนกัน แต่วิธีการเลือกอาจต่างไปจาก
 สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เช่นเน้นในแง่ที่จะให้เป็นผู้แทนของรัฐต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่ง
 เป็นลักษณะการปกครองแบบที่เรียกในภาษาอังกฤษว่า "Federalism" นอกจากนี้
 ก็ยังมีความแตกต่างกันในแง่อื่น ๆ อีก ยกตัวอย่างเช่น ฐานะของประมุขของประเทศ
 บางประเทศก็มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข กฎหมายรัฐธรรมนูญกำหนดให้เป็นผู้ใช้อำนาจ
 สูงสุดของประเทศ ที่เรียกว่า "อำนาจอธิปไตย" แทนประชาชน โดยผ่าน
 สถาบันต่าง ๆ เช่นในทางบริหารผ่านคณะรัฐมนตรี ในทางนิติบัญญัติ ผ่านสภาผู้แทน
 ราษฎร และในทางตุลาการผ่านศาลยุติธรรมเช่นนี้เป็นต้น บางประเทศมีประธานาธิบดี
 เป็นประมุขของประเทศ โดยให้ราษฎรเลือกตั้งขึ้นมาอยู่ในตำแหน่งในระยะเวลาหนึ่ง ๆ
 ผลัดเปลี่ยนกันไป และในบางกรณีที่มีประธานาธิบดีนี้ในบางประเทศ ประธานาธิบดีก็
 ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคณะรัฐบาลเอง ในขณะที่ในบางประเทศได้มีนายกรัฐมนตรีรับผิดชอบ
 เฉพาะต่างไปอีกคนหนึ่ง

แบบเรียนได้อธิบายให้นักเรียนเข้าใจว่าปัจจุบันชาติไทยมีการปกครองแบบ
 ประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ใช้อำนาจอธิปไตยโดยผ่านทางฝ่าย

บริหาร นิติบัญญัติ และตุลาการ และอธิบายว่าระบอบประชาธิปไตยนี้มีความเหมาะสมกับสังคมไทยซึ่งรักอิสรภาพและเสรีภาพ

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาบทสรุปในหนังสืออุทคหน้าทีพลเมืองซึ่งเป็นหนังสือที่กระทรวงศึกษาธิการใช้เป็นหนังสือค้นคว้าของครูได้สรุปว่า "ความแตกต่างในวิธีการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยนี้มีอยู่มากมายหลายวิธี สุดแต่ว่าลักษณะในทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ และแม้กระทั่งจิตวิทยาของแต่ละประเทศ"⁸¹ การสรุปดังกล่าวแม้จะแสดงความคิดเห็นตามข้อเท็จจริง แต่ก็ลอคล้องกับสุนทรพจน์ของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่กล่าวในวาระเปิดประชุมสภาร่างรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะในเมื่อกล่าวถึงการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยของไทยก็ได้แสดงความคิดว่าเหมาะสมกับประเทศไทย แต่ "อาจต้องมีการปรับปรุงให้เหมาะสมอยู่บ้างในบางโอกาส"⁸² ลักษณะการอธิบายเช่นนี้ก็เพื่อเป็นการ "ชี้แนะ" ให้เข้าใจรูปแบบการปกครองในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ว่า "เป็น" ระบอบการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญ และเมื่อพิจารณาเนื้อหาของรายละเอียดของแบบเรียนหน้าทีพลเมืองแล้วจะพบว่าในเรื่องการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญได้มีการสอดแทรกรูปแบบการปกครองในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ อยู่ด้วย ดังข้อความตอนหนึ่งที่กล่าวว่า

ขณะนี้ประเทศเรากำลังอยู่ในระหว่างการร่างรัฐธรรมนูญ ดังนั้นการจัดตั้งรัฐบาลก็จำเป็นต้องปฏิบัติตามธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักรไทย ถือหลักทำนองเดียวกับที่กล่าวแล้ว คือรัฐบาลที่จัดตั้งขึ้นก็ต้องได้รับความเห็นชอบจากสภาร่างรัฐธรรมนูญในฐานะรัฐสภา จึงเป็นอันว่ารัฐบาลประเทศไทยหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ก็ได้ถือหลักการจัดตั้งตามระบอบประชาธิปไตยตลอดมา⁸³

จึงเห็นได้ว่า นอกเหนือไปจากการอธิบาย การปกครองระบอบประชาธิปไตยซึ่งถือว่าเป็นเรื่องปกติที่รัฐได้ถ่ายทอดความรู้เรื่องนี้ให้แก่พลเมืองมาตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมาแล้ว รัฐยังมีเจตนาที่ว่าจะอธิบายให้พลเมือง

⁸¹ กระทรวงศึกษาธิการ, หนังสืออุทคหน้าทีพลเมือง, หน้า 60.

⁸² เล่มเดียวกัน, หน้า 66.

⁸³ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าทีพลเมือง, ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7, หน้า 7.

มีความรู้ความเข้าใจในระบอบการปกครองปัจจุบันคือระบบการปกครองของรัฐบาล
จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ คืบ เมื่อพิจารณาเนื้อหาแบบเรียนจะพบว่ามียุคมุ่งหมายที่จะ
อธิบายใน 2 ประเด็น คือ สาเหตุของการปฏิวัติและลักษณะโครงสร้างทางการเมือง
การปกครองของรัฐบาลในขณะนั้น ดังนี้

สาเหตุการปฏิวัติในวันที่ 20 ตุลาคม 2501 ได้รับความอธิบายว่าเป็นการ
ล้มเหลวที่รัฐบาลจะบริหารประเทศในระบบรัฐสภา ทั้งนี้ก็เพราะว่า คนไทยยังไม่มี
ความรู้ในเรื่องการปกครองตนเองก็เพียงพอ และความไม่เหมาะสมของรัฐธรรมนูญ
ที่ใช้อยู่ ทั้งข้อความในแบบเรียนดังนี้

ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ได้มีการเปลี่ยนแปลงและเลิกใช้รัฐธรรมนูญ
หลายฉบับ ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า การปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญเป็นของ
ใหม่สำหรับเมืองไทย ประชาชนชาวไทยจำเป็นต้องเรียนเรื่องการปกครอง
ตนเองให้มากขึ้น จึงจะบริหารประเทศได้ตามแบบอย่างของประเทศที่เจริญแล้ว
นอกจากนั้นรัฐธรรมนูญที่ร่างขึ้นในครั้งก่อน ๆ ก็ยังมีบางส่วนที่ไม่เหมาะสมกับ
บ้านเมืองของเราอยู่บ้าง การเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เหมาะสมจึงต้องกระทำเป็น
ธรรมดา รัฐบาลปัจจุบันโคเล็งเห็นว่า การบริหารไทยจะปกครองตนเองให้โค
ดูลแล้ว ก็จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลงกิจการหลายอย่าง จึงมีบุคคลคณะหนึ่ง
ซึ่งเรียกชื่อว่า คณะปฏิวัติ โคเขาบริหารประเทศในวันที่ 20 ตุลาคม 2501
พร้อมกับประกาศยุบสภาผู้แทนราษฎร ยกเลิกรัฐธรรมนูญที่ใช้อยู่เดิม⁸⁴

ข้อความดังกล่าวนี้ นอกจากจะเป็นการชี้แจงให้รับรู้และเข้าใจถึงการปฏิวัติ
ในวันที่ 20 ตุลาคม 2501 แล้ว ยังพิจารณาได้ว่าเป็นความพยายามสร้างความชอบธรรม
ของคณะปฏิวัติที่ยุบสภาผู้แทนราษฎรและยกเลิกรัฐธรรมนูญ ว่ามิได้เป็นการกระทำโดย
ผลการของคณะปฏิวัติ แต่เป็นเรื่องที่รัฐบาลก็โคเห็นชอบว่า สภาพการณ์ทางการเมือง
จำเป็นต้องมีการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงในครั้งนี้ก็โคเป็น "ธรรมดา" เช่น
ในอดีตก็โคเคยได้มีการเปลี่ยนแปลงและยกเลิกรัฐธรรมนูญมาหลายครั้งแล้ว และใน
ครั้งนี้คณะปฏิวัติโคมีความเห็นพ้องกับรัฐบาลว่า การที่จะให้การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ
มั่นคงเป็นผลสำเร็จ จะต้องมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลง "กิจการ" หลายอย่าง นับตั้งแต่

84 กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง
ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7, หน้า 4-6.

รัฐธรรมนูญ และการที่จะให้ประชาชนได้รับการศึกษามากขึ้นกว่าเดิมเป็นต้น การบรรจุ
เรื่องแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2503 ในแบบเรียนก็เป็นหลักฐานยืนยันให้นักเรียน
เข้าใจว่า รัฐบาลมีเจตนาและมีความตั้งใจจริงที่จะวางรากฐานการปกครองระบอบ
รัฐธรรมนูญให้มั่นคง รวมทั้งอธิบายชี้แจงของแบบเรียนดังนี้

การศึกษาสำคัญควบคู่ไปกับการปกครองระบอบประชาธิปไตย เพราะการศึกษา
เป็นรากฐานของการปกครองระบอบประชาธิปไตย ในการปกครองระบอบ
ประชาธิปไตยบุคคลทุกคนจะต้องมีโอกาสเท่าเทียมกันในการศึกษา ดังโคลาลา
มาแลวว่าการปกครองแบบนี้เป็นการปกครองโดยประชาชน ดังนั้นรัฐจำเป็นจะ
ต้องจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนให้มากที่สุด และอย่างน้อยในการศึกษาชั้นประถม
ศึกษาสำหรับประเทศเราขณะนี้ ก็คือเอาการศึกษาชั้นประถมศึกษาตอนต้นเป็นการ
ศึกษาชั้นบังคับ และในโอกาสเดียวกันก็ค่อย ๆ ขยายการศึกษาชั้นบังคับออกไปจน
ถึงชั้นประถมศึกษาตอนปลาย และการจัดการศึกษาภาคบังคับนี้รัฐจำเป็นจะต้องจัด
ให้โดยไม่คิดมูลค่า⁸⁵

การชี้แจงถึงสาเหตุการปฏิวัติจึงเป็นการอธิบายให้นักเรียนเข้าใจว่า นับตั้งแต่
เปลี่ยนแปลงการปกครอง ปี พ.ศ. 2475 การบริหารราชการในระบบรัฐสภาของไทย
ยังไม่ค่อยดี เช่นเดียวกับประเทศที่เจริญแล้ว เพราะคนไทยยังมีความรู้เรื่องการปกครอง
ตนเองไม่ดีพอและรัฐธรรมนูญที่แล้วมานั้นยังมีความไม่เหมาะสม รัฐบาลจึงมีความเห็นว่า
สภาพการณ์ทางการเมืองการปกครองเช่นนี้ต้องได้รับการปรับปรุงแก้ไข คณะปฏิวัติจึงได้
ทำการปฏิวัติในวันที่ 20 ตุลาคม 2501 เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขในหลาย ๆ กิจกรรม
ที่จะทำให้การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญมีความมั่นคงและประสพผลดีต่อการบริหาร
ราชการต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคณะปฏิวัติจะได้ทำการยุบสภาผู้แทนราษฎร และยกเลิก
รัฐธรรมนูญ ซึ่งถือว่าเป็นหลักสำคัญของการปกครองในระบอบนี้ก็ตาม แต่การปกครอง
ในขณะนั้นก็ยังคงเป็นการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญ เพราะมีรัฐธรรมนูญการปกครอง
ราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502 และมีสภาร่างรัฐธรรมนูญทำหน้าที่เช่นเดียวกับรัฐสภา
ดังข้อความอธิบายในแบบเรียนว่า

⁸⁵ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยม
ศึกษาตอนต้น, หน้า 213-214.

คณะปฏิวัติได้กราบทูลพระ มหากรุณาธิคุณให้ทรงแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิคณะหนึ่ง เป็นสมาชิกสภากร่างรัฐธรรมนูญ สถานที่ทำหน้าที่สูงอย่างคือ ร่างรัฐธรรมนูญอย่างหนึ่งและทำหน้าที่เป็นสภานิติบัญญัติอีกอย่างหนึ่ง ส่วนรัฐธรรมนูญที่เล็กชิ้นนั้นก็ให้รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502 แทน เวลานี้เราจึงไม่มีรัฐธรรมนูญฉบับถาวรไว้ และยังไม่มีสภาผู้แทนราษฎรที่ผู้แทนราษฎรใครรับเลือกตั้ง เขามาทำหน้าที่เป็นสภานิติบัญญัติก็จริงอยู่ แต่การปกครองของประเทศเรามีรัฐธรรมนูญการปกครอง เป็นแบบไม่มีสภากร่างรัฐธรรมนูญเป็นสภานิติบัญญัติเหมือนสภาผู้แทนราษฎร จึงกล่าวได้ว่าเรากำลังดำเนินการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญตลอดมา ⁸⁶

สำหรับโครงสร้างในการปกครองบริหารประเทศ รัฐสภาหรือสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งเป็นกลไกที่สำคัญในการปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญนี้ แบบเรียนจะอธิบายว่ามีสภาเดียวคือสภากร่างรัฐธรรมนูญ ประกอบด้วยสมาชิก 240 คน พระมหากรุณาธิคุณให้ทรงแต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิเหล่านั้น เป็นที่นำสั่ง หมายความว่าแบบเรียนใช้คำว่า "ผู้ทรงคุณวุฒิ" และในบางแห่งของแบบเรียนก็จะอธิบายบุคคลที่ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งนี้ว่า "ส่วนมากได้พิจารณาคัดเลือกจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาต่าง ๆ และมีความรู้ความเข้าใจระเบียบวิธีการบริหารประเทศเป็นอย่างดี" การอธิบายในแบบเรียนเช่นนี้เรามีจุดมุ่งหมายให้เข้าใจว่า ถึงแม้สมาชิกกร่างรัฐธรรมนูญเหล่านี้จะมีได้รับเลือกตั้งจากประชาชนโดยตรงก็ตาม แต่สมาชิกสภากร่างรัฐธรรมนูญเหล่านี้ก็เป็นบุคคลที่มีความรู้ความสามารถ มีความเหมาะสมหรืออาจจะเหมาะสมยิ่งกว่าผู้แทนราษฎรที่ได้รับการเลือกตั้งโดยตรง ในการที่จะร่างรัฐธรรมนูญฉบับที่ดีมาใช้เป็นแบบแผนในการปกครอง บริหารประเทศ ทั้งที่ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ปราศรัยในวันชาติว่า

ความเป็นไปในรัฐสภาที่เรามีอยู่ในเวลานี้ ยึดกับในยามที่ใช้รัฐธรรมนูญ ปกติแต่เพียงว่า ไม่มีผู้แทนที่หาเสียงเลือกตั้งโดยตรงมาจากราษฎร แต่ข้าพเจ้ากลับรับรองว่า ในกระบวนการรักษาผลประโยชน์ของราษฎร ความหวังดีต่อราษฎรและเจตนาที่จะสร้างสรรคพัฒนาประเทศชาตินั้น สมาชิกกร่างรัฐธรรมนูญที่มีอยู่ในเวลานี้ไม่ยิ่งหย่อนกว่าสมาชิกรัฐสภาในสมัยใด ๆ เราทำงานกันด้วยความสุจริตใจด้วยวิชาความรู้ ด้วยคุณพินิจอันเที่ยงธรรม ไม่อยู่ภายใต้อิทธิพลการบีบบังคับ ไม่ท้อถอยหวงใจในการที่จะแสดงตนเป็นวีรบุรุษเพื่อประโยชน์แก่การเลือกตั้งคราวหน้า ข้าพเจ้าอาจจะยืนยันได้ว่า สมาชิกสภา

⁸⁶ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7, หน้า 6.

ร่างรัฐธรรมนูญในปัจจุบัน แม้จะมีได้รับเลือกตรงมาจากราษฎร ก็ทำงานด้วยความซื่อสัตย์ต่อราษฎร เป็นอย่างยิ่ง⁸⁷

โดยปกติแล้วสภาร่างรัฐธรรมนูญจะทำหน้าที่ร่างรัฐธรรมนูญและควบคุมราชการแผ่นดิน ซึ่งถือว่าเป็นหลักการสำคัญของประชาธิปไตยที่จะมีให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมีอำนาจมาก แต่ในการปกครองสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ สภาร่างรัฐธรรมนูญจะไม่มีอำนาจที่จะควบคุมการบริหารราชการของรัฐบาล เพื่อให้รัฐบาลมีเวลาบริหารราชการแผ่นดินเต็มที่ ไม่ต้องคอยพะวงกับการขอเปิดอภิปรายทั่วไป ซึ่งแบบเรียนได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงของรัฐสภาดังนี้

แต่ขณะนี้กำลังร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่อยู่ และที่ตกลงกันบางข้อ แสดงให้เห็นว่า รัฐสภาเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือ เดิมรัฐสภามีอำนาจควบคุมรัฐบาล โดยอาจลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาล ซึ่งจะเป็นเหตุให้รัฐบาลต้องลาออกไปได้ ทั้งนี้ เพราะถือว่ารัฐบาลเป็นคนของรัฐสภา แต่เห็นว่าการที่รัฐบาลต้องลาออกไปโดยยังไม่ถึงวาระอันสมควรอาจจะก่อให้เกิดความไม่มั่นคงแห่งเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ และความสงบสุขของประชาชนได้ ปัจจุบันนี้จึงให้รัฐสภามีหน้าที่ให้คำปรึกษาหรือวินิจฉัยกรณีต่าง ๆ และดำเนินการตามที่รัฐบาลร้องขอเท่านั้น เพราะถือว่า รัฐบาลคือผู้แทนโดยตรงของประชาชน เป็นคนของประชาชน ไม่ใช่คนของรัฐสภา รัฐสภาจึงไม่ควรจะมีสิทธิขัดขวางการดำเนินงานของรัฐบาล อันได้รับมอบหมายมาจากประชาชนโดยตรง การดำเนินการกิจการต่าง ๆ ตามแนวที่เปลี่ยนแปลงใหม่นี้ น่าจะเป็นไปโดยเรียบร้อยและราบรื่น สมเจตนารมณ์ของประชาชนส่วนใหญ่⁸⁸

เป็นที่น่าสังเกตว่า แบบเรียนได้อธิบายการเปลี่ยนแปลงของระบบรัฐสภาว่า เพราะรัฐบาลเป็นตัวแทนของประชาชน และมีเจตนารมณ์ที่จะบริหารประเทศเพื่อประชาชน การอธิบายดังกล่าวนี้ น่าจะมีรากฐานมาจากประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 1 ที่อ้างว่า "คณะปฏิวัติเป็นตัวแทนของประชาชน" ทั้งนี้ "ด้วยคณะปฏิวัติซึ่งประกอบด้วยทหารบก

⁸⁷ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์, "คำปราศรัยในวันรัฐธรรมนูญและวันสิทธิมนุษยชน 10 ธันวาคม 2503" ใน ประมวลสุนทรพจน์ พ.ศ. 2502-2504, หน้า 301.

⁸⁸ ศุภกิจ แก้วผสม, หน้าที่พลเมือง ประโยชน์ขมศึกษาตนเอง, หน้า 60.

ทหารเรือ ทหารอากาศ ตำรวจ และพลเรือน ใต้ทำการยึดอำนาจปกครองประเทศ
ในนามของปวงชนชาวไทย⁸⁹

ในส่วนของการอำนาจบริหารหรือรัฐบาลนั้น แบบเรียนได้อธิบายว่าเป็นคณะ
รัฐมนตรีอันประกอบด้วยนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีอีกจำนวนตามสมควร นายกรัฐมนตรี
และรัฐมนตรีจะเป็นสมาชิกสภาได้ นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีมีสิทธิเข้าร่วมประชุม
ชี้แจงแสดงความเห็นในที่ประชุมสภา แต่ไม่มีสิทธิออกเสียงลงคะแนน การที่นายกรัฐมนตรี
และรัฐมนตรีจะเป็นสมาชิกสภาได้นั้นย่อมมีจุดมุ่งหมายที่จะอธิบายให้นักเรียน
เข้าใจว่า การปกครองในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้แบ่งแยกอำนาจบริหาร
และอำนาจนิติบัญญัติออกจากกัน และเป็นที่น่าสังเกตว่าในการอธิบายการดำเนินการ
บริหารประเทศนั้น โดยปกติแล้วในระบบรัฐสภาจะอธิบายในการดำเนินการบริหาร
ประเทศ รัฐบาลจะต้องรับผิดชอบต่อสภา แต่ในแบบเรียนจะอธิบายว่า "คณะรัฐมนตรี
นี้มีหน้าที่ดำเนินการบริหารประเทศจะต้องรับผิดชอบต่อประชาชน"⁹⁰ อย่างไรก็ตาม
ในท้ายที่สุดแล้วแบบเรียนก็จะสรุปว่ารัฐบาลที่จัดตั้งนี้ได้รับความเห็นชอบจากสภาร่าง
รัฐธรรมนูญในฐานะรัฐสภา โดยนัยดังกล่าวอาจพิจารณาได้ว่า รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์
ธนะรัชต์ ได้แถลงการณ์ในสภาร่างรัฐธรรมนูญรับมั่นนโยบายในเมืองต้น แต่ภายหลัง
จากที่เข้าบริหารประเทศแล้ว สภาร่างรัฐธรรมนูญไม่มีอำนาจควบคุมการบริหารงาน
ของรัฐบาล เนื่องจากรัฐบาลได้รับมติชอบต่อประชาชน ดังได้กล่าวมาแล้วนั่นเอง

จากนั้นก็อธิบายหน้าที่ของรัฐบาลว่า มีหน้าที่อำนวยความสะดวก หมายถึง
ความคิดที่จะนำ ความเป็นอยู่ของบ้านเมืองไปสู่จุดหมายอันหนึ่ง หน้าที่ดังกล่าวเป็น
หน้าที่ของรัฐมนตรีและหน้าที่ดำเนินการปกครอง หมายถึงการที่จะทำให้เกิดความคิดความ
มุ่งหมายที่กล่าวนี้สำเร็จลุล่วงไปเป็นหน้าที่ของข้าราชการฝ่ายประจำซึ่งมีปลัดกระทรวง
เป็นหัวหน้า การอธิบายขอขานหน้าที่ตลอดจนกลไกของรัฐบาลนี้ นอกจากจะมีจุด

⁸⁹ประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 1, ลงวันที่ 20 ตุลาคม 2501.

⁹⁰กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนหน้าที่พลเมือง มัธยมศึกษาตอนต้น,

มุ่งหมายให้นักเรียนเข้าใจหน้าที่ของรัฐบาลยังต้องการให้นักเรียนรู้ว่าการดำเนินงานของรัฐบาลจะเป็นไปด้วยดีก็ต่ออาศัยข้าราชการประจำตามกระทรวงต่าง ๆ ดังที่อธิบายในส่วนการบริหารราชการแผ่นดินว่า

เมื่อเขาได้เรียนถึงเรื่องของกระทรวงต่าง ๆ แล้ว เขาจะทราบได้ว่าอำนาจหน้าที่ของคณะรัฐมนตรีนั้นกว้างขวางและมากมายเพียงใด แหมะจะกล่าวว่าการดำเนินชีวิตของประชาชนทั้งหลายนั้นต้องมีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการของคณะรัฐมนตรีทั้งสิ้น สมมุติว่าเขากำลังเล่าเรียนอยู่ เขาก็มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจการของกระทรวงศึกษาธิการ ถ้าบิดามารดาของเขาทำมาหากินทางการเกษตร อาชีพของบิดามารดาของเขามีส่วนเกี่ยวข้องกับกระทรวงเกษตร ถ้าบิดามารดาขาย อาชีพของบิดามารดาของเขามีส่วนเกี่ยวข้องกับกระทรวงเศรษฐการ... การบริหารราชการส่วนกลางนี้มีมิใช่จะทำการบริหารเฉพาะในกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นเมืองหลวงเท่านั้น กระทรวงและกรมต่าง ๆ ยอมแต่งตั้งข้าราชการของตนออกไปคอยรับใช้ประชาชนในท้องถิ่นและท้องถิ่นต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย⁹¹

การอธิบายดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่าต้องการที่จะให้นักเรียนเข้าใจลักษณะของรัฐบาล อำนาจหน้าที่และกลไกของรัฐคือข้าราชการต่าง ๆ เพื่อพลเมืองจะได้ให้ความร่วมมือช่วยเหลือเพื่อการบริหารราชการจะดำเนินการได้โดยสะดวกและบังเกิดผลดี

ในส่วนหน้าที่ของรัฐบาลเกี่ยวกับการป้องกันประเทศนั้น แบบเรียนได้นั้นย้ำว่าหน้าที่ของรัฐบาลที่สำคัญที่สุดอีกอย่างหนึ่งคือการรักษาเอกราชของประเทศ การที่แบบเรียนเน้นย้ำด้วยการใช้คำว่า "สำคัญที่สุด" จะแตกต่างไปจากหน้าที่อื่นซึ่งมิได้เน้นย้ำด้วยคำดังกล่าวนั้น ย่อมทำให้เด็กเข้าใจว่าความมั่นคง ความเป็นเอกราชของประเทศมีความสำคัญยิ่ง ลักษณะดังจะกล่าวมีส่วนสนับสนุนบทบัญญัติที่ให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีไว้มากในมาตรา 17 ให้เด็กเข้าใจถึงความจำเป็น เหมาะสมในการให้อำนาจเช่นนี้แก่นายกรัฐมนตรีได้ ดังนี้

รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502 มีบทบัญญัติให้อำนาจแก่นายกรัฐมนตรีไว้มาก มาตรา 17 ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้มีบัญญัติไว้ว่า เมื่อเกิดมีการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของประเทศหรือราชบัลลังก์

⁹¹ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7, หน้า 46-47.

หรือเกิดมีการกระทำเป็นการบ่อนทำลาย ก่อวิน หรือคุกคามความสงบที่เกิดขึ้นภายใน หรือมาจากภายนอกราชอาณาจักร และนายกรัฐมนตรี เห็นสมควร เพื่อประโยชน์ในการระงับ หรือปราบปรามการกระทำนั้นก็ให้นายกรัฐมนตรีขอมติของคณะรัฐมนตรีแล้วมีอำนาจสั่งการหรือกระทำการใด ๆ ใด และให้ถือว่าการกระทำหรือการกระทำเช่นนั้น เป็นคำสั่งหรือการกระทำที่ชอบด้วยกฎหมาย แต่เมื่อนายกรัฐมนตรีได้สั่งการหรือกระทำการใดไปตามที่กล่าวแล้ว ให้นายกรัฐมนตรีแจ้งให้สภาทราบ⁹²

จะเห็นได้ว่า แบบเรียนสังคมศึกษาได้พยายามที่จะอธิบายให้นักเรียนเข้าใจว่าการปกครองในขณะนั้นก็ยังเป็นการปกครองในระบบรัฐธรรมนูญ เพียงแต่ได้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะโครงสร้างของรัฐสภาไปบ้าง ทั้งนี้ก็เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่รัฐบาลเป็นตัวแทนของประชาชนมิใช่ของสภาผู้แทนราษฎร ดังนั้นสภาจึงไม่มีสิทธิการบริหารราชการของรัฐบาล นอกจากนี้รัฐบาลซึ่งประกอบด้วยนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรีจะเป็นสมาชิกสภาในเวลาเดียวกันมิได้ และเพื่อความมั่นคงของชาติรัฐธรรมนูญจึงให้อำนาจในการปราบปรามการกระทำอันเป็นบ่อนทำลายประเทศชาติและราชบัลลังก์

เมื่อพิจารณาถึงสังคมไทยในขณะนั้น ถึงแม้ตลอดระยะเวลา 25 ปีที่ผ่านมา นั้น รัฐธรรมนูญแม้จะถูกเปลี่ยนแปลงและยกเลิกก็ตาม แต่การที่อยู่ภายใต้การปกครองระบอบรัฐธรรมนูญย่อมมีส่วนที่ได้เพิ่มความรู้สึกนึกคิดของประชาชนว่า รัฐธรรมนูญมีความสำคัญในการปกครองและบริหารประเทศอย่างมีระเบียบแบบแผน ดังที่หนังสือพิมพ์ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ในตอนที่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ยังไม่ได้ประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502 ว่า

แม้ว่าประชาชนโดยทั่วไป ยังไม่ซาบซึ้งในระบอบการปกครองประชาธิปไตย และรัฐธรรมนูญปกครองแผ่นดินมากนัก แต่การอยู่ร่วมกันกับรัฐธรรมนูญและรัฐบาลที่มีมารวม 25 ปี ได้ก่อให้เกิดความรู้สึกขึ้นในสามัญสำนึกว่า รัฐธรรมนูญและรัฐบาลเป็นส่วนหนึ่งของจิตใจ ฉะนั้นรัฐธรรมนูญหรือรัฐบาล ประชาชนก็ยอม

⁹²กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7, หน้า 7.

รู้สึกว่าการจิตใจของเขาได้ขาดอะไรไปอย่างหนึ่ง ก็ย่อมจะทำให้เกิดความรู้สึกนึกคิด⁹³

เมื่อรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ประกาศใช้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน พุทธศักราช 2502 ขรรหมนูญกั๊งกล่าวก็มีลักษณะแตกต่างไปจากรัฐธรรมนูญฉบับที่ผ่านมามากถึงที่ คณะปฏิวัติได้แถลงการณ์ต่อประชาชนว่า "รัฐธรรมนูญที่จะร่างเสร็จออกมาโดยคณะกรรมการฝ่ายกฎหมายของกองบัญชาการคณะปฏิวัตินี้จะไม่เรียกว่า "รัฐธรรมนูญ" เพราะความหมายของรัฐธรรมนูญนั้นควรจะต้องศักดิ์สิทธิ์และควร เป็นรัฐธรรมนูญฉบับถาวร เลยทีเดียวเท่านั้น"⁹⁴ หรือแม้แต่ในแบบเรียนเองก็ตระหนักในความแตกต่างข้อนี้ กล่าวคือ "รัฐธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502 ขรรหมนูญนี้เป็นกฎหมายสั้น ๆ มีข้อความอยู่ 20 มาตรา และได้บัญญัติไว้เฉพาะเรื่องราวจำเป็นที่สุดเท่านั้น กฎหมายฉบับนี้จึงยังไม่สมบูรณ์เท่ากับรัฐธรรมนูญฉบับอื่น ๆ"⁹⁵ เพื่อแก้ไขความรู้สึกแตกต่างในเรื่องของรัฐธรรมนูญ จึงมีการชี้แจงให้นักเรียนเข้าใจว่า ขรรหมนูญการปกครองฉบับกั๊งกล่าวเป็นเพียงฉบับชั่วคราวเท่านั้น ส่วนรัฐธรรมนูญฉบับถาวร ซึ่งจะมีความสมบูรณ์เหมาะสมกับสังคมไทย ต้องใช้เวลาในการร่างและต้องรอคอยดังนี้

เมื่อได้เรียนมาถึงตอนนี้ เธอคงเห็นแล้วว่า รัฐธรรมนูญมีความสำคัญอย่างไร และมีความจำเป็นแก่การปกครองบ้านเมืองเพียงไร ถ้าชาติรัฐธรรมนูญเสียอย่างเดียว ปรากฏขาดแบบแผนที่ดีของการปกครองประเทศ ในประเทศถ้าเรามีรัฐธรรมนูญที่ไม่เหมาะสมกับสภาพบ้านเมืองไว้ไซ้เป็นแม่บทของการปกครองกิจการทุกอย่างย่อมดำเนินไปด้วยความยากลำบากเป็นอย่างยิ่ง

เมื่อเป็นดังนี้ในเวลาร่างรัฐธรรมนูญ จึงต้องมีการศึกษาสภาพของบ้านเมือง ปัญหาของประเทศ ความต้องการและความคิดเห็นของประชาชนอย่างละเอียด

⁹³ กองจดหมายเทศุแห่งชาติ, เอกสารเทศุการณ์ปัจจุบัน ก/ป7/2502/บ30.9 เรื่องการร่างรัฐธรรมนูญและการตั้งคณะรัฐบาล หนังสือพิมพ์สยามรัฐ, 30 มกราคม 2502.

⁹⁴ กองจดหมายเทศุแห่งชาติ, เอกสารเทศุการณ์ปัจจุบัน ก/ป7/2501/บ21.5 เรื่องตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญ หนังสือพิมพ์กรุงเทพ, 29 ตุลาคม 2501.

⁹⁵ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7, หน้า 6-7.

ดูออก ถ้าเราศึกษาเรื่องดังกล่าวนี้ให้ถูกต้อง การร่างรัฐธรรมนูญย่อมจะได้ผลดี
 ถาชาคความระมัดระวัง ผลเสียก็จะตกอยู่กับประเทศชาติในอนาคต

การร่างรัฐธรรมนูญเป็นงานที่ยากลำบาก และต้องใช้เวลาพอสมควร สภา
 ร่างรัฐธรรมนูญของเราอาจต้องใช้เวลาร่างรัฐธรรมนูญหลายปี จึงจะสำเร็จ
 เรียบร้อย ที่เป็นเช่นนั้นก็เพราะรัฐบาลในปัจจุบันมีความมุ่งหมายที่จะให้ประเทศ
 ไทยมีรัฐธรรมนูญที่ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ การรอคอยของกิจจริง ๆ จึงเป็นหน้าที่ซึ่ง
 เราควรกระทำด้วยความเต็มใจ⁹⁶

นอกจากที่จะให้นักเรียนรอคอยรัฐธรรมนูญฉบับถาวรแล้ว แบบเรียนยังได้
 ชี้แจงให้นักเรียนรอคอยการใช้สิทธิเลือกตั้งด้วยเช่นกัน แต่ทั้งนี้ต้องภายหลังจากที่มี
 รัฐธรรมนูญฉบับถาวร เสียก่อนดังนี้

การเลือกตั้งที่สำคัญในประเทศไทยของเราได้แก่การเลือกตั้งผู้แทนราษฎร
 ถาบ้านเมืองของเราอยู่ในภาวะปกติ ประชาชนคนไทยที่บรรลุนิติภาวะและมี
 คุณสมบัติครบถ้วนตามที่กฎหมายบัญญัติไว้ ก็จะมีสิทธิและหน้าที่ออกเสียงเลือกตั้ง
 ผู้แทนราษฎรตามเวลาที่กฎหมายกำหนดให้ ในระหว่างนี้แม้จะยังไม่มีสภานิติ
 ราษฎร ยังไม่มีการเลือกตั้ง และยังไม่มียุแทนราษฎร เขาไปทำหน้าที่ออกกฎหมาย
 กิจจริง แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเราจะไม่มีสภานิติราษฎรตลอดไป เมื่อร่าง
 รัฐธรรมนูญฉบับถาวรได้สำเร็จแล้ว เราก็จะมีรัฐสภาและจะมีการเลือกตั้ง
 กันใหม่⁹⁷

กล่าวโดยสรุป แบบเรียนได้อธิบายการปกครองในระบบประชาธิปไตย
 อย่างละเอียดและได้ชี้แจงให้นักเรียนเข้าใจรัฐบาล โดยแบบเรียนได้อธิบายให้นักเรียน
 เข้าใจว่า คณะปฏิวัติมีเจตนารมณ์ที่จะวางรากฐานการปกครองระบอบรัฐธรรมนูญให้
 ความมั่นคงถาวร เพราะนับตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา
 การบริหารประเทศต้องประสบปัญหาหลายอย่าง ทั้งนี้ก็มีสาเหตุมาจากการที่ประชาชน
 มีความรู้ในการปกครองตนเองไม่เพียงพอ และรัฐธรรมนูญฉบับที่ใช้นั้นก็ล้วนแต่มี
 ข้อบกพร่องและไม่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย ด้วยเหตุนี้เองคณะปฏิวัติด้วยความ

⁹⁶ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษา
 ศึกษานี้ที่ 7, หน้า 4.

⁹⁷ เล่มเดียวกัน, หน้า 26.

เห็นชอบจากรัฐบาลจึงได้ทำการปฏิวัติในวันที่ 20 ตุลาคม 2501 และได้ยุบสภาผู้แทนราษฎรและยกเลิกรัฐธรรมนูญเสีย เพื่อทำการร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรที่มีความเหมาะสมกับประเทศไทย ในระหว่างที่รอคอยรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ คณะปฏิวัติก็ได้ปกครองตามระบอบรัฐธรรมนูญโดยประกาศใช้ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พุทธศักราช 2502 เป็นการชั่วคราว ซึ่งก็ได้มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะโครงสร้างของระบบรัฐสภา กล่าวคือ สภาร่างรัฐธรรมนูญซึ่งทำหน้าที่เช่นเดียวกับรัฐสภานั้นจะไม่มีสิทธิควบคุมการบริหารของรัฐบาล ทั้งนี้เพราะ รัฐบาลมิได้เป็นคนของสภา แต่เป็นผู้แทนของราษฎรโดยตรง และรับผิดชอบต่อประชาชน การกระทำดังกล่าวนี้จะเกิดผลดีแก่ประชาชนและประเทศชาติ เพราะรัฐบาลสามารถบริหารราชการได้เต็มที่ นอกจากนี้ยังได้มีการแบ่งแยกอำนาจฝ่ายบริหารและนิติบัญญัติโดยนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีจะเป็นสมาชิกสภาในเวลาเดียวกันมิได้ และเพื่อความมั่นคงของประเทศชาติและราชบัลลังก์ ฝ่ายบริหารซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในเรื่องนี้โดยตรงจึงได้รับอำนาจจากธรรมนูญการปกครอง มาตรา 17 ให้นายกรัฐมนตรีมีอำนาจสั่งการหรือการกระทำใด ๆ ได้เพื่อระงับและปราบปรามการกระทำอันเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของประเทศชาติและราชบัลลังก์ และในระหว่างนี้สภาร่างรัฐธรรมนูญก็กำลังร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรให้เหมาะสมกับสภาพสังคมไทย ซึ่งต้องใช้เวลามากพอสมควร ดังนั้นการรอคอยรัฐธรรมนูญฉบับถาวรจึงเป็นหน้าที่ของพลเมืองที่จะต้องกระทำด้วยความเต็มใจ อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาพฤติกรรมของผู้นำทางการเมืองในขณะนั้น จะเห็นว่าสวนทางกับเจตนารมณ์ที่จะให้ "ประชาธิปไตย" ในแบบเรียน ดังนั้น การที่จะนำ "เจตนารมณ์" ในแบบเรียนไปตีความอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงจะต้องกระทำอย่างละเอียดรอบคอบ และพิจารณาอย่างเที่ยงธรรม

2.4 การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีแบบแผน แบบเรียนได้อธิบายให้นักเรียนเข้าใจว่าปัจจุบันแม้จะมีความเชื่อว่า การพัฒนาเศรษฐกิจนั้นควรเป็นไปโดยที่รัฐบาลไม่ต้องเข้าไปยุ่งเกี่ยว แต่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์เห็นว่า การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นสิ่งสำคัญสำหรับความมั่นคงของประเทศชาติประกอบกับประเทศไทยยังมีความเจริญน้อยอยู่ คณะปฏิวัติจึงตั้งสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นเพื่อวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไปอย่างมีแผน กล่าวคือ มีการกำหนดเป้าหมาย วิธีการทรัพยากร และระยะเวลาที่ชัดเจน อันจะทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชาติประสบความสำเร็จ จะมีความเจริญโดยรวดเร็ว หน้าที่ของพลเมืองจึงควรสนับสนุนแผนการ

พัฒนาอย่างเต็มที่⁹⁸ เมื่อพิจารณาเนื้อหาแบบเรียนแล้วจะพบว่า แบบเรียนได้กำหนดหัวข้อภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจของภาคต่าง ๆ และให้แนวคิดแก่นักเรียนว่า การประกอบอาชีพนั้นย่อมเป็นไปตามลักษณะภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศและทรัพยากรที่มีอยู่ วิชาหน้าที่พลเมือง ประถมศึกษา เรื่องการประกอบอาชีพและการส่งเสริมอาชีพของคนไทย ในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น เช่น การสหกรณ์และการอุตสาหกรรมในครอบครัว รายได้ รายจ่ายของครอบครัว ของท้องถิ่นและของประเทศ ความมั่งคั่ง การออมทรัพย์ ธนาคารออมสิน อาชีพต่าง ๆ และการส่งเสริมอาชีพ เนื้อหาและจุดมุ่งหมายจึงสะท้อนให้เห็นสิ่งที่รัฐต้องการถ่ายทอดให้นักเรียนเพื่อความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ที่สำคัญใน 2 ลักษณะคือ การปลูกฝังความรู้เกี่ยวกับการผลิต และการบริโภค ดังต่อไปนี้

2.4.1 การปลูกฝังความรู้เกี่ยวกับการผลิต ลักษณะของการปลูกฝังความรู้ดังกล่าวนี้เริ่มต้นด้วยการอธิบายให้นักเรียนมีความรู้ความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับการผลิต หรือการประกอบอาชีพต่าง ๆ ของประชาชน เป็นไปตามลักษณะของภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศและทรัพยากรที่มีอยู่ ลักษณะดังกล่าวนี้ได้มีการนำเสนอทั้งในวิชาภูมิศาสตร์หรือแม้แต่ในวิชาหน้าที่พลเมืองชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ในเรื่องการประกอบอาชีพและการส่งเสริมอาชีพของคนไทย ก็ได้แนะนำเสนอลักษณะภูมิประเทศ ดินฟ้าอากาศและทรัพยากรของแต่ละภูมิภาค แล้วสรุปให้นักเรียนเข้าใจว่า ศักยภาพทางภูมิศาสตร์เช่นนี้คนไทยจึงได้ประกอบอาชีพต่าง ๆ เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ การทำป่าไม้ การขุดแร่ การประมง การเลี้ยงสัตว์ การอุตสาหกรรม การค้าขาย และอื่น ๆ และในที่สุดก็ได้ชี้แจงให้นักเรียนเข้าใจนโยบายเศรษฐกิจของรัฐบาลว่า

โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้ รัฐบาลกำลังส่งเสริมการเกษตร การอุตสาหกรรม การค้า โดยมีวัตถุประสงค์ถนนหนทางเชื่อมทิวระหว่างอำเภอ จังหวัด จัดสร้างเขื่อน ทำนบกั้นน้ำเพื่อช่วยในการเกษตร ใ้คว่างโครงการจัดตั้งโรงไฟฟ้าเพื่อการอุตสาหกรรมต่าง ๆ เพื่อหาทางให้ประชาชนได้ประกอบอาชีพ ยกฐานะทุลเมือง และฐานะประเทศให้สูงขึ้น นักเรียนจึงควรได้เตรียมตัวไว้เพื่ออาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง⁹⁹

⁹⁸ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง มัธยมศึกษาตอนปลาย, หน้า 23-24.

⁹⁹ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง, หน้า 15.

การนำเสนอในเรื่องการประกอบอาชีพของคนไทยจึงมิได้มีจุดมุ่งหมายแต่ที่จะให้เด็กเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับการผลิต และการประกอบอาชีพของคนไทยเท่านั้น แต่ยังคงได้มีการปลูกฝังกลมกล่อมเอาไว้เพื่อเตรียมนักเรียนให้เป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพในทางเศรษฐกิจตามนโยบายเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาลที่สำคัญ 2 ประการคือ การปลูกฝังให้นักเรียนรักและเห็นความสำคัญของการทำงาน และการให้ความรู้ที่จะเพิ่มผลผลิตในการประกอบอาชีพต่าง ๆ ดังนี้

การปลูกฝังให้นักเรียนรักการทำงานนั้นได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการทำงานว่า การทำงานหรือการประกอบอาชีพจะทำให้คนเราค่ารงชีวิตอยู่ได้ด้วยผลตอบแทนของการทำงานก็คือปัจจัย 4 อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และสิ่งตอบแทนที่สำคัญของการทำงานในปัจจุบันก็คือเงิน โดยอธิบายความสำคัญของเงินในฐานะที่เป็นของกลางในการแลกเปลี่ยนว่า "เงินเป็นของกลางสำหรับแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ได้ ตามความประสงค์ ดังนั้นเมื่อเราได้เงินมาแล้ว เราก็นำไปซื้อสิ่งที่เราต้องการได้"¹⁰⁰ ความสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างงานกับเงินนี้จะเน้นย้ำในหลายแห่งของเนื้อหาแบบเรียนว่า "งานคือเงิน เงินคืองาน บັນกาลสุข"¹⁰¹ ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของเงินตราในสังคมขณะนั้นในฐานะที่เป็นสิ่งที่สามารถ "ซื้อ" สิ่งต่าง ๆ ได้ อย่างไรก็ตามการที่แบบเรียนให้ความสำคัญแก่เงินตรานั้น ย่อมมิได้หมายความว่าเฉพาะการที่รัฐบาลให้ความสำคัญต่อระบบเงินตราเท่านั้น เพราะสังคมไทยได้ผ่านระบบเงินตรามานาน แต่การที่รัฐบาลเน้นย้ำถึงความสำคัญต่อเงินตรานั้น พิจารณาได้ว่าเป็นความสืบเนื่องมาจากนโยบายของรัฐบาลที่จะพัฒนาเศรษฐกิจโดยมีจุดมุ่งหมายปลายทางอยู่ที่การพัฒนาประเทศให้เป็นประเทศอุตสาหกรรม การสะสมทุนเป็นสิ่งสำคัญยิ่งอย่างหนึ่งของการพัฒนาระบบนี้ ดังที่แบบเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายวิชาหน้าที่พลเมืองได้อธิบายว่า

¹⁰⁰ จรูญ พลนอก, แบบเรียนหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5, หน้า 7.

¹⁰¹ เอื้อ บุษปะเกศ หงสกุล, แบบเรียนวิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 (พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2504), หน้า 9.

สำหรับประเทศไทยที่ต้องการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจ จะพบว่าจะต้องทำการสะสม
ทุนในอัตราที่สูง... ประเทศที่กำลังเร่งพัฒนาการเศรษฐกิจ เช่นประเทศไทย
เป็นต้นอาจจะต้องการสะสมทุนหรือลงทุนในสิ่งหนึ่ง ๆ เป็นมูลค่าไม่น้อยกว่า
ร้อยละ 15-25 ของรายได้ประชาชาติ¹⁰²

ด้วยเหตุดังกล่าวแบบเรียนจึงได้พยายามปลูกฝังให้นักเรียนเห็นความสำคัญ
ของการทำงาน การประกอบอาชีพโดยมิเลือกงานหรือคำนึงถึงเกียรติยศหรือมุ่งแต่จะ
รับราชการอันเป็นค่านิยมของคนในสังคมไทยมาช้านานดังนี้ "งานที่เราทำนั้นมีหลาย
อย่าง เราเลือกทำได้ตามความรู้และความสามารถของเรา ขอให้รักไว้เสมอว่างาน
ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นงานสุจริตแล้ว มีเกียรติเสมอกันทั้งนั้น"¹⁰³ นอกจากนี้จะปลูกฝัง
ให้นักเรียนรักทำงานโดยมิเลือกงานแล้ว ยังได้ปลูกฝังคุณธรรมในการประกอบอาชีพ
ไปพร้อมกัน คือ การประกอบกิจการงานด้วยความซื่อสัตย์ อคทน และอุทิศตน

การปลูกฝังกลมกลืนเมืองให้มีคุณสมบัติที่รักการทำงานตามความรู้
ความสามารถ ย่อมเป็นพื้นฐานที่มั่นคงทางเศรษฐกิจ ในขณะเดียวกันก็เอื้อต่อการ
เร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐบาล เพราะแบบเรียนได้นำเสนอให้นักเรียนรู้จักใช้
เก็บออมเงินที่ได้จากการทำงานดังที่จะกล่าวถึงต่อไป

สำหรับการให้ความรู้เพื่อส่งเสริมการผลิตนั้น ได้มีการนำเสนอความรู้
ไปพร้อมกับการประกอบอาชีพในค่านต่าง ๆ ทั้งเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และ
การค้า กล่าวคือ การให้ความรู้ความเข้าใจในการเพิ่มผลผลิตในภาคเกษตรกรรม
พิจารณาได้จากกรณีที่แบบเรียนภูมิศาสตร์ได้แนะนำพืชเศรษฐกิจที่สามารถปลูกได้ใน
ประเทศไทย คือ ข้าว ยางพารา ฝ้าย ยาสูบ ถั่วต่าง ๆ มะพร้าว มันสำปะหลัง
ข้าวโพค งา อ้อย พริกไทย ผลไม้และผักต่าง ๆ¹⁰⁴ การนำเสนอพืชเศรษฐกิจ

¹⁰² กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนมัธยมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง
ประโยคมัธยมศึกษาตอนปลาย, หน้า 92.

¹⁰³ จรูญ พลนอก, แบบเรียนหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 5, หน้า 7.

¹⁰⁴ เจริญ ไชยชนะ, แบบเรียนภูมิศาสตร์-ประวัติศาสตร์ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 7,

จำนวนมากชนิดนี้เท่ากับเป็นการขยายการรับรู้ของพลเมืองเกี่ยวกับพืชเศรษฐกิจที่สามารถปลูกได้ในประเทศไทย อันจะทำให้พลเมืองประกอบอาชีพการเพาะปลูกได้กว้างขวางขึ้น ทั้งนี้เพราะแต่เดิมประเทศไทยปลูกพืชเศรษฐกิจเพียงไม่กี่ชนิด คงจะเห็นได้จากหลักสูตรภูมิศาสตร์ มัธยมศึกษาคอนปลาย พ.ศ. 2493 ให้นำเสนอพืชเศรษฐกิจคือข้าว ยาสูบ ฝ้าย และอ้อย

นอกจากนี้เพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตรกรรมให้มากขึ้น จึงได้แนะนำให้นักเรียนรู้จักที่จะนำวิชาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการประกอบอาชีพด้วย กล่าวคือ การรู้จักคัดเลือกพันธุ์พืชที่จะปลูก การใช้ปุ๋ย การใช้เครื่องจักรกล การปรับปรุงดิน การขอคำแนะนำจากพนักงานเกษตรและชลประทาน พร้อมทั้งก็ได้เสนอแนะให้มีการขยายพื้นที่ในการเกษตรกรรมเพื่อผลผลิตจะได้มากขึ้น

การปลูกฝังความรู้ดังกล่าวนี้ เป็นไปตามนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจเบื้องต้นของรัฐ คือ "มุ่งหนักไปในด้านเพิ่มประสิทธิภาพและปริมาณของการผลิตพืชผลเกษตรกรรม"¹⁰⁵ ซึ่งนอกจากจะเป็นวิธีการที่จะทำให้ประชาชนและประเทศชาติมีรายได้เพิ่มขึ้นแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมตามนโยบายของรัฐบาล ดังที่แบบเรียนได้อธิบายให้นักเรียนรับรู้ ดังนี้

ด้วยเหตุที่ผลซึ่งได้จากการกลไกกรรม ต้องพึ่งธรรมชาติอยู่เสมอไม่อาจเร่งรัดให้ผลิตได้รวดเร็ว รัฐบาลจึงพยายามส่งเสริมให้มีอุตสาหกรรมขึ้นด้วยวิธีให้อาชีพทางเกษตรกรรมและอาชีพอื่นจนเอาอุตสาหกรรมเข้ามา เช่น เมื่อปลูกปุ๋ยไคมาก ก็ให้มีโรงงานทอกระสอบตามมา และด้วยวิธีชวนชาวต่างประเทศเข้ามาลงทุนทำอุตสาหกรรม ด้วยหวังจะให้ใช้สิ่งผลิตในประเทศมากขึ้น ในยุคคนเอาทรัพย์สินในคืนสินในน้ำที่ยังถูกทอดทิ้งอยู่มาใช้ให้เป็นประโยชน์ ทำให้คนไทยมีงานทำมากขึ้นและโคความรูความชำนาญในขณะเดียวกัน¹⁰⁶

¹⁰⁵กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง มัธยมศึกษาคอนปลาย, หน้า 84.

¹⁰⁶วิสิษฐ์ พุทธิบัณฑิต กับ ภิญญ คำพิทักษ์, วิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นประถมศึกษาปีที่ 6, หน้า 30.

จึงเห็นได้ว่า การปลูกฝังความรู้เกี่ยวกับการผลิตนี้ นอกจากแบบเรียนจะให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบอาชีพของคนไทยแล้ว แบบเรียนยังได้ปลูกฝังให้นักเรียนเป็นผู้มีคุณสมบัติรักการทำงานและเสนอแนะวิธีการต่าง ๆ ที่จะทำให้ผลผลิตเพิ่มมากขึ้น ลักษณะดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงนโยบายพัฒนาการ เศรษฐกิจของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่กล่อมเกลาสลเมืองหรือเตรียมพลเมืองให้มีคุณภาพในการพัฒนา เศรษฐกิจและการพัฒนา เศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการเพิ่มผลผลิตทางด้านการเกษตรกรรม อันจะเป็นพื้นฐานรองรับการพัฒนาอุตสาหกรรม

อย่างไรก็ตามเนื้อหาที่รัฐกล่อมเกลาสลเมืองนี้ สะท้อนให้เห็นสภาพเศรษฐกิจของไทยที่อยู่ในสภาพที่อ่อนแอทั้งภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรม และการค้า นโยบายของรัฐอย่างหนึ่งที่จะแก้ไขปัญหานี้ในเรื่องนี้ก็คือ การสหกรณ์ นโยบายเรื่องสหกรณ์นี้เป็นนโยบายที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เองก็ให้ความสำคัญรวมทั้งรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เนื้อหาเรื่องสหกรณ์จึงได้บรรจุในแบบเรียนเพื่อให้นักเรียนมีความรู้ดังกล่าว โดยมุ่งหวังที่จะแก้ไขปัญหาระบบการเงินทุน แรงงาน วัตถุดิบ การจัดจำหน่าย นอกจากนี้ยังเป็นการป้องกันการเอาัดเอาเปรียบจากพ่อค้าคนกลางซึ่งจะเกิดขึ้นได้ในระบบการค้าเสรีอีกด้วย

2.4.2 การปลูกฝังความรู้เกี่ยวกับการบริโภค การปลูกฝังความรู้ในเรื่องดังกล่าวเป็นการสอดคล้องกับการผลิต กล่าวคือ เมื่อนักเรียนรู้จักการผลิตหรือการประกอบอาชีพแล้ว ก็ต้องจำเป็นที่จะปลูกฝังในเรื่องการบริโภคด้วย เพราะความสมดุลในเรื่องการผลิตกับการบริโภคย่อมเป็นธรรมชาติที่บังบอบให้เห็นถึงฐานะทางเศรษฐกิจได้ การปลูกฝังเรื่องนี้ได้นำเสนอในเรื่องรายได้-รายจ่ายภายในครอบครัวและประเทศชาติ ดังนี้

ในเรื่องเศรษฐกิจของครอบครัว แบบเรียนได้นำเสนอว่า หัวหน้าครอบครัวจะต้องมีแนวทางในการจัดการที่ดี คือจะต้องรู้จักคาดคะเนล่วงหน้าในเรื่องรายได้และรายจ่าย รวมทั้งมีวิธีการปฏิบัติอย่างรัดกุมและถูกต้อง โดยแต่ละครอบครัวควรที่จะกำหนดงบประมาณ รายการทั้งรายได้และรายจ่ายให้ใกล้เคียงเป็นรายปี เพื่อรักษาสถานะของครอบครัวให้ราบรื่นเป็นหลักฐานมั่นคงสืบไป¹⁰⁷ ด้วยเหตุดังกล่าว

¹⁰⁷ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง, หน้า 17.

จึงได้มีการให้ความหมายและแจกแจงรายละเอียดประเภทรายได้รายจ่ายและการ
 ออมทรัพย์ของครอบครัวที่สำนักสถิติกลางได้สำรวจมาถ่ายทอดให้แก่ักเรียนแล้วเสนอ
 ให้ทำบัญชีรายรับรายจ่ายประจำเดือนของครอบครัว โดยคำนึงถึงการแบ่งรายจ่าย
 ให้เกิดความเป็นธรรมแก่ทุก ๆ คนในครอบครัว กำหนดรายได้ รายจ่าย ให้เหมาะสม
 ทั้งนี้เพื่อจะได้มีหลักฐานในการควบคุมรายได้ รายจ่าย และช่วยให้การคาดคะเน
 งบประมาณที่จะกำหนดต่อไปเป็นไปอย่างถูกต้อง ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการจำลอง
 วิธีการบริหารงบประมาณแผ่นดินมาใช้กับครอบครัวของพลเมืองนั่นเอง

การใช้จ่ายภายในครอบครัวนั้น นอกจากจะเป็นไปด้วยความถูกต้องเหมาะสม
 แล้ว ยังได้เน้นถึงการอดออมไว้ใช้ในคราวจำเป็นหรือขาดแคลน อันจะก่อให้เกิดความ
 มั่นคงทางเศรษฐกิจของครอบครัว ทั้งยังเป็นการพัฒนาครอบครัวให้มีระดับการดำรง
 ชีวิตให้สูงขึ้นไว้ ดังตารางตัวอย่างที่แบบเรียนนำเสนอตั้งต่อไปนี้

ตารางแสดงระดับการดำรงชีวิต

รายการ	ระดับ 1	ระดับ 2	ระดับ 3	ระดับ 4	ระดับ 5
อาคารที่อยู่หลับนอน	กระท่อม เhingพักและ แฉ่งลอย	โรงเรือนหรือฝา กระดานหรือโลหะ พื้นไม้จริง หลังคาจาก	โรงเรือน เรือนฝา- กระดาน หรือโลหะ พื้นไม้จริงหลังคามุง กระเบื้อง	เรือนครึ่งไม้ครึ่งตึก	ตึกหรือเรือนไม้สัก หลัง
วิทยุ	ไม่มีวิทยุและไม่ได้ อาศัยฟังที่อื่น	ไม่มีวิทยุแต่ไปอาศัย ฟังที่อื่นเป็นประจำ	มีวิทยุใช้ไฟในบ้าน หรือแบตเตอรี่	มีวิทยุและเครื่องเล่น จานเสียงหรือไฟฟ้า หรือโทรทัศน์	มีวิทยุและเครื่องเล่น จานเสียงไฟฟ้าและ โทรทัศน์
การนอน	นอนบนพื้นไม่มีเครื่อง ปูลาด	นอนบนแคร่ยกพื้นหรือ เก้าอี้นอนพับได้ ไม่มี พูก หรือมีเพียงเสื่อ	นอนบนพื้นมีเครื่อง ปูลาดและพูก	นอน	นอนบนเตียงพื้น สปริงมีเครื่อง ปูลาดและพูกหรือ บนเตียงพื้นไม้ มีเครื่องปูลาดและ ที่นอนยาง
			ฯลฯ		

ที่มา : ดัดแปลงจากกระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง ประโยชน์มัธยมศึกษาตอนต้น, หน้า 178-180.

จากรายละเอียดที่ยกมาแสดงนี้ สะท้อนให้เห็นถึง "ระคับการ คำรงชีวิต" ที่แตกต่างกันโดยจกอันคัมหรือระคับครอบคร้วค้วการใ้ "วัตถุ" เป็นตัวมอระคับการ พัฒนาชีวิตครอบคร้วในยุคสมัยคังกล่าว

เมื่อพิจารณาการปลุกฝงกล่อมเกล้า เรื่องความมั่นคงทางค้ำนเศรษฐกิจ โดยปลุกฝงให้พลเมืองรู้จักประกอบอาชีพ รักษาการทำงานโดยมิได้ค้ำนึ่งว่าชนิประเภทของงานเป็นการงานอะไร มีเกียรติยศหรือไม่ การจกต่างบประมาณรายได้และรายจ่ายของครอบคร้วนับได้ว่าเป็นหลักการที่ดี แต่ในกรณีของการปลุกฝงระคับการ คำรงชีวิตโดยพิจารณาจกวัตถุนี้ แม้ว่าโดยเจตนารัฐบาลต้องการที่จะสร้าง "สภาวะแห่งสถาบัน" ตามแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยม คังที่แบบเรียนได้อธิบายว่า

การพัฒนาเศรษฐกิจโดยแท้จริงนั้น มิใช่เป็นเรื่องของเศรษฐกิจแต่เพียงค้ำนเดียว หากเป็นของทุกสิ่งทุกอย่างซึ่งปรากฏ และมีอิทธิพลอยู่ในสังคมของมนุษย์ สภาวะแห่งสถาบันนั้น รวมถึงวิธีค้ำเนินชีวิตของพลเมือง โครงสร้างของสังคม ปรชญาและระบบการเมือง การปกครอง ลักษณะกฎหมาย ปรชญาชีวิต ศาสนา อุปนิสัยใจคอของพลเมือง ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีค้ว...การพัฒนาจะไม่เกิดขึ้นในสังคมที่บุคคลไม่ปรารถนาอยู่คังที่กินคังว่าเคิม¹⁰⁸

การปลุกฝงระคับการ คำรงชีวิตจึงเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่รัฐใ้กระตุนให้ นักเรียน-พลเมืองปรารถนาที่จะอยู่คังที่กินคังว่าเคิม แต่การปลุกฝงคังกล่าวนี้ย่อมเกิดผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมให้เด็กนักเรียนมีค้ำนิยมในวัตถุ ใ้วัตถุเป็นเครื่องวัดระดับของมนุษย์ ตลอดจนการนับถือเงินเป็นพระเจ้า ลักษณะการปลุกฝงคังกล่าวนี้ นักเรียนมิได้พบหรือเรียนรู้แต่ในหนังสือเท่านั้น ในสภาพสังคมที่แท้จริง รัฐบาลได้พยายามปลุกสำนึกให้พลเมืองมีค้วสมบัติ คังที่รัฐต้องการค้วไปค้ว คังค้ำขวัญของยุคสมัย นี้คือ "งานคือเงิน เงินคืองาน บันคาลสุข" การปลุกฝงกล่อมเกล้าทั้งใน ชีวิตจริง และชีวิตในโรงเรียน จึงทำให้สังคมไทยนิยมเงินตราและวัตถุมากขึ้น

จากที่แสดงมาทั้งหมดนี้ เป็นความพยายามของรัฐบาลที่จะกล่อมเกล้า พลเมืองใ้รู้จักวิธีการจกระบบเศรษฐกิจของครอบคร้ว ค้วการจกต่างบประมาณของ

¹⁰⁸ กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง ประโยคมัธยมตอนปลาย, หน้า 96.

ครอบครัว ทำบัญชีรายรับรายจ่าย เพื่อให้ฐานะเศรษฐกิจของครอบครัวมีความมั่นคง ซึ่งจะส่งผลต่อความมั่นคงของชาติในทางเศรษฐกิจด้วย กล่าวคือ หลังจากที่ให้ความรู้แก่นักเรียนในเรื่องรายได้รายจ่ายในครอบครัวแล้ว แบบเรียนจะโยงความสัมพันธ์ไปถึงรายได้รายจ่ายของท้องถิ่นและรัฐบาลในที่สุด โดยอาศัยรูปแบบการอธิบายของระบบครอบครัวว่า

ประเทศก็เหมือนครอบครัวใหญ่ครอบครัวหนึ่งนั่นเอง ผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวก็คือแกรัฐบาลมีหน้าที่บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่สมาชิกของครอบครัวก็คือราษฎรทั่วไป รัฐบาลเองก็คืองูหารายได้ และเมื่อสมาชิกหารายได้ก็ก็ต้องแบ่งให้แก่รัฐบาลเพื่อนำมาใช้จ่ายเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศ¹⁰⁹

ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นการอธิบายชี้แจงเพื่อให้ประชาชนเข้าใจถึงภาระหน้าที่ที่จะต้องเสียภาษีอากรหรือค่าธรรมเนียมต่าง ๆ เพื่อที่รัฐบาลจะได้นำภาษีหรือรายได้เหล่านี้กลับมาบำรุงสุข บำบัดทุกข์ให้แก่พลเมือง ซึ่งถือได้ว่าเป็นหน้าที่ของพลเมืองที่สำคัญอย่างหนึ่ง ประการสำคัญแบบเรียนได้ชี้แจงให้นักเรียนเข้าใจว่า เงินสะสมที่เหลือจากรายจ่ายต่าง ๆ ภายในครอบครัวนั้น ประชาชนควรที่จะนำไปฝากไว้ในธนาคารออมสินหรือซื้อพันธบัตรของรัฐบาล วิธีการดังกล่าวนอกจากจะเกิดผลดีต่อประชาชน คือ การได้รับดอกเบี้ยแล้ว ยังก่อให้เกิดผลดีต่อประเทศชาติ เพราะรัฐบาลสามารถนำเงินเหล่านี้ไปพัฒนาประเทศได้ในหลายทาง การสอนให้นักเรียนรู้จักใช้จ่ายและเก็บออมจึงพิจารณาได้ว่าเป็นการ สะสมทุนทางหนึ่งเพื่อประโยชน์ก่อนนโยบายพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของรัฐดังนี้

ธนาคารออมสินเป็นสถาบันแห่งการออมทรัพย์ และส่งเสริมสวัสดิภาพของสังคมในทางทรัพย์สิน ดังนั้นจำนวนเงินที่ธนาคารออมสินได้รับฝากไว้จึงนำไปลงทุนแสวงหาผลประโยชน์ในทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนรวมแก่ประชาชนอื่นเป็นการพัฒนาเศรษฐกิจตามนโยบายของรัฐบาล เช่น การซื้อพันธบัตรซึ่งเป็นการระดมทุนภายในประเทศช่วยเหลือในคานาพัฒนาการ การเกษตร การสหกรณ์ การอุตสาหกรรม การขนส่ง การจัดสรรที่ดินและอาคารสงเคราะห์ และการ

¹⁰⁹ศุภกิจ แก้วผสม, หน้าที่พลเมือง ประโยชน์มัธยมศึกษาตอนต้น,

สาธารณูปโภคอื่น ๆ ซึ่งรัฐบาลหรือองค์การของรัฐเป็นผู้ดำเนินการด้วย¹¹⁰

การให้ความรู้ในเรื่องการผลิตและการบริโภคแก่ประชาชนนี้ เป็นการตอบสนองนโยบายในการจัดการศึกษาเพื่อแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจของรัฐ ตามที่จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มอบหมายให้คุรุสภาศึกษาหาแนวทาง เพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ดังรายงานของคุรุสภา ดังนี้

เท่าที่ผ่านมาแล้ว การดำเนินการจัดการศึกษาของเรา ยังไม่มีผลในทางช่วยให้ประชากรมีประสิทธิภาพในทางเศรษฐกิจเพียงพอ ผู้สำเร็จการศึกษาแต่ละชั้น ยังไม่มีความสามารถทั้งทางผลิต ทางแจกจ่ายและทางอุปโภคบริโภค ในด้านผลิตคนของเราไม่รู้ว่าผลงานอยู่ทางไรจึงจะเป็นที่พอใจด้วยกัน ไม่เข้าใจความทองการและโอกาสของงาน ไม่รู้ว่าตนควรจะทำงานอะไรจึงจะโคผลสำเร็จ และผลสำเร็จแห่งงานของตนจะมีคุณค่าต่อดังคุมอย่างไร ไม่มีการปรับปรุงสมรรถภาพของตนให้ผลิตโคคี่ขึ้นและมากขึ้น ส่วนคนอุปโภคและบริโภคก็ไม่วักคคิดสนใจใช้จ่ายเงินของตนอยู่ไรจึงจะเกิดประโยชน์ในที่สุด ไม่รู้จักวางแผนโครงการเศรษฐกิจของตนเอง ไม่รู้จักประหยัด ใช้จ่ายเงินเกินตัว เป็นหนี้ จนไม่มีทางชำระคืน ซื่อซายก็ไม่เป็น กินอยู่ก็ไม่เป็น หลงเชื่อในการโฆษณาอย่างไม่มีเหตุผล ทั้งไม่รู้จักสงวนทรัพย์ากร¹¹¹

ในเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมีแบบแผน แบบเรียนโคอธิบายถึงความจำเป็นที่จัดตั้งสภาการพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติเพื่อวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม แบบเรียนโคอบรมกล่อมเกล่าในเรื่องการผลิตและการบริโภค เพื่อให้นักเรียนรักทดลองจนมีแนวปฏิบัติในการทำงานหรือการประกอบอาชีพ พร้อมกันนั้นก็โคกล่อมเกล่าถึงการที่จะบริโภคหรือใช้จ่ายเงินที่โคมาจากการทำงาน ทั้งนี้โดยมีจุดมุ่งหมายให้นักเรียนหรือพลเมืองมีทุนสะสมเหลือเก็บ เพื่อจะโคเก็บออมฝากออมสินของรัฐบาลหรือซื้อพันธบัตรเพื่อรัฐสามารถที่จะพัฒนาการเศรษฐกิจและพัฒนาประเทศ

¹¹⁰กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษา วิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น, หน้า 196.

¹¹¹คุรุสภา, รายงานการพิจารณาของคุรุสภาเรื่องการศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจ (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2503), หน้า 89.

การปลุกฝังความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างชาติไทยกับชาติอื่น

ดังได้กล่าวแล้วว่าโลกเป็นสังคม ๆ หนึ่ง ประเทศไทย ชาติไทย ก็เป็นหน่วยแห่งสังคมโลก แบบเรียนได้นำเสนอประเทศต่าง ๆ ให้นักเรียนได้เรียน นับตั้งแต่ประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง แล้วจึงขยายออกไปทั่วภูมิภาคของโลก ในแง่ของสภาพภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ขนบธรรมเนียมความเป็นอยู่ของประชาชน ความสัมพันธ์กับประเทศไทย ลักษณะดังกล่าวพิจารณาได้ว่าเป็นการขยายโลกทัศน์ของนักเรียนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เนื้อหาดังกล่าวก็มีได้แตกต่างไปจากแบบเรียนในหลักสูตรก่อนหน้านี้

แต่เมื่อพิจารณาในเรื่ององค์การระหว่างประเทศ จะเห็นได้ว่าแบบเรียนได้กำหนดให้เรียน องค์การสหประชาชาติ องค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นเนื้อหาที่เพิ่มเติมจากแบบเรียนในหลักสูตรเดิม ลักษณะเช่นนี้แสดงว่ารัฐต้องการชี้แจงให้พลเมืองรับรู้ "ฐานะ" ของชาติในกลุ่มสังคมโลกเสรี ซึ่งพิจารณาได้ว่าเป็นการอธิบายระบบแห่งความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มสังคมโลก การให้เด็กได้เรียนองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นการตอบสนองนโยบายของรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยตรง เพราะองค์การดังกล่าวเป็นองค์กรที่มุ่งต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์และไทยก็เป็นสมาชิกด้วย เกี่ยวกับเรื่องคอมมิวนิสต์นี้ จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้เคยแสดงทัศนะกรณีที่ถูกพวกรับรองจีนคอมมิวนิสต์ว่า "เป็นการกระทำที่ให้อินคอมมิวนิสต์มาตั้งฐานทัพในการแทรกซึมและเข้าครอบครองเอเชียอาคเนย์ได้ง่าย และยังได้กล่าวยืนยันว่า ทรายนที่ข้าพเจ้ามีความรับผิดชอบต่อการบริหารประเทศอยู่ ทรายนนั้นข้าพเจ้าจะไม่ยอมให้คอมมิวนิสต์เข้ามาใช้อำนาจในประเทศไทยได้เป็นอันขาด"¹¹²

ด้วยเหตุนี้เอง แบบเรียนจึงได้อธิบายว่า เมื่อสงครามโลกครั้งที่สองสิ้นสุดลงแล้ว สันติภาพมิได้เกิดขึ้นในเอเชียเลย ในภาคต่าง ๆ ของทวีปเอเชียได้เกิดมีการกบฏต่อรัฐบาลและการรุกรานด้วยกำลัง อันเป็นผลเนื่องมาจากการยุบส่งเสริมของคอมมิวนิสต์ และได้อธิบายถึงเหตุการณ์ต่าง ๆ ดังนี้

¹¹² กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสาร เหตุการณ์ปัจจุบัน ก/ป7/2502/บ10.10 เรื่องคณะปฏิวัติและหัวหน้าฯ หนังสือพิมพ์ไท 30 ธันวาคม 2501.

จนในที่สุดได้มีการโจมตีอย่างรุนแรงเกิดขึ้นต่อดินแดนของเกาหลีใต้ ในประเทศฟิลิปปินส์ ปฏิบัติการแบบแทรกซึมซึ่งก่อตัวขึ้นจากการยุยงส่งเสริมของคอมมิวนิสต์โคพิยายามที่จะบั่นทอนฐานะของรัฐบาลควยลักษณะของอาการลอบประทุษร้าย

ในมลายา เหล่าก่อกองร้ายโคพิยายามที่จะแผ่ขยายโรคระบาดลัทธิคอมมิวนิสต์สากลควย วิธีการที่ไซการชุกรร โชกและการทำลายล้างผู้ลาญชีวิตเป็นเครื่องมือโดยมุ่งหวังที่จะรวบรัดเอาควยอำนาจ สิ่งที่เขาไม่อาจใค้มาควยการจูงใจทางวจา คืออำนาจครอบครองอริปไตยของมลายา พวกเหล่านี้โคปปรากฏทั่วโลกเห็นชัดว่า เป็นผู้ที่ได้รับกรยุยงเลียมสอนและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของบุคคลภายนอกประเทศ

ในอินโดจีน พวกเวียตมินห์ที่มีคอมมิวนิสต์เป็นหัวหน้า หลังจากที่เขาเป็นกรชมช้ออาณาประชาราษฎรควยการฆ่าฟันบนชีวิตอยู่ระยะหนึ่ง ก็หันเขาใจวิธีรุนแรงรุนแรงแบบสงครามขนานใหญ่ เพื่อจะบังคับประเทศต่าง ๆ ในอาณาเขตนี้ให้ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของลุ่มคอมมิวนิสต์ การสงครามซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกประเทศนี้โคทวีความรุนแรงขึ้นสูงคสูงสุดควย การรบครั้งใหญ่ของคอมมิวนิสต์ในปี 2497 ซึ่งเป็นจังหวะพอดีกับกำหนดเปิดการประชุมเจนีวา¹¹³

การจ้ดลาคับเหตุการณ้ดังกล่าวพยายามที่จะแสดงให้เห็นว่าในขณะนี้ภัยจากคอมมิวนิสต์ซึ่งมีในหลายลักษณะเช่น การลอบประทุษร้าย การชุกรร โชก การฆ่าฟันราษฎรโคได้เข้ามาประชิดถึงประเทศไทยแล้ว แม้แต่ในประเทศไทยเอง รัฐบาลโคได้แสดงให้ประชาชนรับรู้ว่าโคได้มีการกระทำของพวกคอมมิวนิสต์แล้วเช่นกัน คงจะเห็นจากการเสนอข่าวของหนังสือพิมพ์สารเสรี ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ในเครือชายของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในวันที่ 22 ตุลาคม 2501 ว่า

ภัยคอมมิวนิสต์โคคุกคามประเทศไทยอย่างรุนแรง

อันเป็นเหตุผลที่คณะปฏิวัติซึ่งมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นหัวหน้าโคประกาศให้ทราบถึงความจำเป็นที่แท้จริงในการปฏิวัติครั้งนี้ แล้วอีกภาวหนึ่งในการพิทักษ์รักษาความปลอดภัยของประเทศชาติก็คือ การกวาดล้างอย่างขนานใหญ่แกมบุคคลผู้ซึ่งตำรวจมีหลักฐานว่ามีพฤติการณ์อันเป็นคอมมิวนิสต์ส่วนใหญ่ของผู้ที่ถูกจับกุม อาจแยกโคว่าเป็นบุคคลต่าง ๆ กัน มีนักการเมือง นักหนังสือพิมพ์ นักเขียน

113 กระทรวงศึกษาธิการ, แบบเรียนสังคมศึกษาวิชาหน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น, หน้า 149.

สันติชน เป็นต้น¹¹⁴

การกระทำการเพื่อปราบปรามคอมมิวนิสต์ของรัฐบาลยังคงมีต่อไปเรื่อยมา เช่น การปิดสหภาพแรงงาน การประหารชีวิตนายศุภชัย ศรีสติ นายรอบ วงศ์พิทักษ์ เป็นต้น การกระทำดังกล่าวย่อมทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกว่า ภัยรุกรานจากคอมมิวนิสต์ช่างน่ากลัวและมีอันตรายต่อความสงบสุขของประชาชนและประเทศชาติ

ด้วยสถานการณ์ดังกล่าวนี้เอง รัฐบาลจึงจำเป็นต้องเตรียมพร้อมในการป้องกันภัยอันตรายจากคอมมิวนิสต์ด้วยการเสริมสร้างกองทัพให้เข้มแข็ง โดยเปรียบเทียบให้นักเรียนเห็นว่าการมีกองทัพที่เข้มแข็งนั้นเหมือนกับบ้านที่มีรั้วแข็งแรง "บ้านต้องมีรั้วป้องกัน ประเทศก็ต้องมีกำลังทัพคือมีทหารและอาวุธยุทโธปกรณ์"¹¹⁵ รวมทั้งการชี้แจงให้นักเรียนในฐานะที่เป็นพลเมืองต้องสนับสนุนการทหาร พลเมืองไทยที่เป็นชายต้องเข้ารับราชการทหารตามกฎหมายดังนี้

ในฐานะประชาชนเราต้องสนับสนุนการทหารของชาติ และพึงปฏิบัติหน้าที่ในยามที่ชาติต้องการ สำหรับพลเมืองที่เป็นชายนั้น ก็จะต้องไม่หลบหลีกการเข้ารับราชการทหารตามที่พระราชบัญญัติกำหนดไว้ อายุย่างเขา 18 ปี ต้องไปแสดงตัวต่อสัสดีอำเภอท้องที่ภายในเดือนธันวาคม ย่างเขา 19 ปีก็จะเป็นทหารกองเกินตามกฎหมาย ย่างเขา 21 ปีต้องไปรับหมายเรียกจากสัสดี และย่างเขา 22 ปี (21 ปีบริบูรณ์) ไปรับการตรวจเลือกตามหมายเรียก เหล่านี้ไม่พึงควรละเลยเด็ดขาด การใดเขารับราชการทหารสนองพระเดชพระคุณชาติบ้านเมืองและพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้นเป็นการปฏิบัติที่มีเกียรติสูงส่ง และเป็นหน้าที่ของลูกผู้ชายไทยทุกคน¹¹⁶

นอกจากนี้จะชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการมีกองทัพที่เข้มแข็งแล้ว ยังได้ชี้แจงให้นักเรียนเข้าใจว่าประเทศไทยยังมีกำลังกองทัพน้อย จึงมีความจำเป็นต้อง

¹¹⁴ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ, เอกสารเหตุการณ์ปัจจุบัน ก/ป7/2501/บ21.7 เรื่องการปราบอั้งพาด สารเสรี 22 ตุลาคม 2501.

¹¹⁵ กระทรวงศึกษาธิการ, หน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น, หน้า 137.

¹¹⁶ กระทรวงศึกษาธิการ, หน้าที่พลเมือง ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย, หน้า 79.

หาทางป้องกันเพิ่มเติมโดยผูกมิตรช่วยกันป้องกันการรุกรานและบ่อนทำลายล้มล้าง ซึ่งประเทศไทยก็ได้ดำเนินการอยู่แล้ว คือ การเป็นสมาชิกองค์การสหประชาชาติ และองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ การเข้าร่วมเป็นภาคีสมาชิกองค์การต่าง ๆ เหล่านี้ได้ก่อให้เกิดผลดีแก่ประเทศไทยหลายประการ เช่น ทางทหาร เศรษฐกิจ วิชาการ สวัสดิภาพสังคม

การอธิบายถึงความจำเป็นต้องมีพันธมิตร เพื่อให้เกิดความมั่นคงและการรักษาความเป็นเอกราชของชาติย่อมเป็นวิธีการสำคัญอย่างหนึ่งในการแก้ไขปัญหา การเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนิน "นโยบายเป็นกลาง" ในทางการเมืองระหว่างประเทศ และการต่อต้านสหรัฐอเมริกาที่มีมาในระยะปลายทศวรรษ 2490 นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยและประเทศสหรัฐอเมริกา ที่ทวีความแนบแน่นมากขึ้นนับตั้งแต่รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา

รัฐได้กล่อมเกล่าให้นักเรียนทราบว่า ในปัจจุบันประเทศไทยกับประเทศสหรัฐอเมริกามีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเพราะเป็นฝ่ายโลกเสรีด้วยกัน ประเทศสหรัฐอเมริกาได้ให้ความช่วยเหลือประเทศไทยหลายทาง คือ

1. ทางทหาร ช่วยฝึกอบรมทหารไทยให้มีความสามารถในการรบและการใช้อาวุธใหม่ ๆ ทั้งในเมืองไทยและส่งไปอบรมที่สหรัฐอเมริกาให้อาวุธยุทธรณ์ต่าง ๆ เพื่อป้องกันประเทศให้พ้นจากการรุกราน
2. ทางเศรษฐกิจ ช่วยปรับปรุงเศรษฐกิจของไทย โดยการให้เงินมาปรับปรุงให้ทันสมัย ส่งผู้เชี่ยวชาญเศรษฐกิจมาให้คำปรึกษาแนะนำ ส่งคนไปศึกษาอบรมที่สหรัฐอเมริกา ช่วยสร้างถนนหนทาง ฯลฯ
3. ทางการศึกษา ช่วยปรับปรุงการศึกษาโดยส่งครูมาช่วย ให้หนังสือและวัสดุ ส่งคนไปรับการฝึกอบรมที่สหรัฐอเมริกา
4. ทางอื่น ๆ สหรัฐอเมริกายังช่วยเหลือเกี่ยวกับการเกษตร การสาธารณสุข การชลประทาน การไฟฟ้า การโทรคมนาคม¹¹⁷

¹¹⁷กระทรวงศึกษาธิการ, ประมวลการสอนวิชาสังคมศึกษา, หน้า 102-

การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทยกับประเทศโลกเสรี จึงเป็นการเปิดเผย "ฐานะ" ของไทยเป็นครั้งแรกในแบบเรียนว่าประเทศไทยเป็นกลุ่มโลกเสรี ซึ่งต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ที่มุ่งหมายทำลายชาติไทย ประเทศไทย ดังนั้นประเทศไทยจึงต้องสร้างความมั่นคงทั้งภายในทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการทหาร รวมทั้งความมั่นคงภายนอก คือการเป็นสมาชิกโลกเสรีโดยเฉพาะเป็นพันธมิตรที่ใกล้ชิดกับสหรัฐอเมริกา การกล่อมเกลาลูกเมืองของชาติโดยอ้างถึง "ภัยคอมมิวนิสต์" จึงเป็นอีกแนวทางหนึ่งที่รัฐใช้ "กระตุ้น" ให้พลเมืองร่วมมือร่วมกันสร้างความมั่นคงให้บังเกิดขึ้นแก่ชาติเพื่อต่อต้านภัยคอมมิวนิสต์ตามแนวนโยบายของรัฐบาล

จึงเห็นได้ว่ารัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้สร้างแบบเรียนสังคมศึกษา เพื่อให้มีความรู้ ความเข้าใจอันจะก่อให้เกิดเอกภาพและความมั่นคงของชาติ กล่าวคือรัฐได้ส่งผ่านแนวความคิดรัฐชาติ (Nation State) ซึ่งเป็นระบบรัฐชาติสมัยใหม่ที่หมายถึง ชาติ รัฐ ซึ่งมีพลเมืองต่างเชื้อชาติรวมอยู่ด้วยกันในอาณาบริเวณเดียวกัน ภายใต้รัฐบาลเดียวกัน และยึดมั่นในอุดมคติแห่งชาติ ดังนั้นรัฐจึงนำประวัติศาสตร์ การอพยพ การต่อสู้เพื่อเอกราชของบรรพบุรุษ การก่อสร้างตัว ตลอดจนความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมของชาติ เพื่อปลูกฝังสำนึกในความรักชาติ รักเอกราชของชาติ มีความกล้าหาญ เสียสละ มีความสามัคคี ร่วมกันป้องกันประเทศชาติเมื่อถึงคราวที่ชาติบ้านเมืองมีภัย มีความภาคภูมิใจในชาติที่มีเอกราช ประวัติศาสตร์ความเป็นชาติต่อเนื่องอันยาวนานจนสามารถสร้างสมความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมเป็นจำนวนมากในหลายด้าน ตลอดจนการสร้างสำนึกว่าสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษเดียวกัน คือชนชาติไทยที่อพยพมาจากตอนใต้ของจีน การอธิบายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของมนุษย์กับสังคม ในเรื่องวัฒนธรรมของของชาติไทย เพื่อให้นักเรียนมีความเข้าใจถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาติไทย โดยเฉพาะความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์และโครงสร้างของสังคมชาติในลักษณะของสถาบัน (institution) โดยให้ความสำคัญของการมีพระมหากษัตริย์เป็นพระประมุขของชาติ การมีพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ การมีระบบการปกครองตามแบบประชาธิปไตย การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างมีแผน โดยชี้ให้เห็นว่าสถาบันทั้ง 4 นี้ เป็นรากฐานและวิถีการดำเนินชีวิตของสังคมไทย ตลอดจนการอบรมกล่อมเกล่าให้นักเรียนประพฤติปฏิบัติเพื่อสนับสนุน

ส่งเสริมสถาบันสำคัญของชาติ อันจะก่อให้เกิดความเป็นปึกแผ่นมั่นคงของชาติในที่สุด นอกจากนี้แบบเรียนยังชี้แจงให้นักเรียนเข้าใจถึงระบบแห่งความสัมพันธ์ทางการเมืองของสังคมโลกว่าแบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ กลุ่มประเทศโลกเสรี และกลุ่มประเทศคอมมิวนิสต์ เนื่องจากคอมมิวนิสต์กำลังคุกคามความมั่นคงของชาติทั้งภายในและภายนอก จึงมีความจำเป็นที่ไทยจะต้องมีพันธมิตรคือองค์การสนธิสัญญาป้องกันเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะประเทศสหรัฐอเมริกาซึ่งนอกจากจะทำให้ประเทศชาติ มีความมั่นคงแล้ว ยังก่อให้เกิดผลดีต่อการพัฒนาประเทศชาติในด้านต่าง ๆ

เป็นที่น่าสังเกตว่า การปลูกฝังความรู้ ความเข้าใจเรื่องโครงสร้างของชาตินี้ แม้จะได้มีการปลูกฝังให้กับนักเรียนมาตั้งแต่ระดับประถมศึกษาก็ตาม แต่การอธิบายในระดับประถมศึกษาจะมีลักษณะการอธิบายอย่างกว้าง ๆ เช่น ชาติ คือ ชุมชนที่ขยายใหญ่ขึ้น หรือ ชาติคือครอบครัวขนาดใหญ่ เป็นต้น การอธิบายโครงสร้างของสังคม-ชาติ อย่างเป็นระบบแห่งความสัมพันธ์หรือสถาบันนี้จะอยู่ในแบบเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ดังนั้นนักเรียนที่ศึกษาอยู่ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายเท่านั้น จึงจะมีความเข้าใจความหมายของชาติ ในลักษณะโครงสร้างของสังคมที่ชัดเจน

ประการสำคัญในระดับประถมและมัธยมศึกษาตอนต้น จะนำเสนอหัวข้อ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นหัวข้อที่มีน้ำหนักเท่ากัน เช่น หน้าทีพลเมืองคือต่อชาติ ต่อศาสนา และต่อพระมหากษัตริย์ ลักษณะดังกล่าวอาจจะทำให้นักเรียนเกิดความ คิดรวบยอดว่า ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ต่างก็เป็นสถาบันหนึ่ง ๆ ที่มีความสำคัญเท่ากัน มากกว่าที่จะเข้าใจว่าศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นสถาบันย่อยของชาติ ลักษณะเช่นนี้จึงน่าจะมีผลทำให้ुकุมการณ์ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีความเข้มแข็งกว่า "ชาติ" ในลักษณะของระบบแห่งความสัมพันธ์